

TARTALOM

"kávéházi szegleten..."

- Győri László Ibrahim / A hangya vonulása / Darázs / A civilizált én 3
< Bibinke és > a halradar
(Készecske *A Nagy Bibinből*) 12
- Vass Tibor Kizárt formák, ritmusok 15
- Krajnyák Ádám

Priska '56

- Sulyok László Ábrándozás az élet megmentője 16
(Priska Tamás versei elé)
- Priska Tamás falra véstem / bevallomásom / Salgótarján 20

100/másod/percesek

- Szávai Attila Hátulról előre 23

Próza és vidéke

- Nyerges András Ribillió a szaunában 25
- Kötter Tamás Az ördöggel, sápadt holdfénynél 31

Kutatóterület

- Menyhért Anna A másság kánontalansága: a boszorkány 47
(Czóbel Minka, 2. rész)

Találkozási pontok

- Szászi Zoltán "Hordom a keresztet" 71
(Beszélgetés Ardamica Ferenc íróval)

Kép-tér

- Shah Gabriella Tájérténeim 77
(Beszélgetés Antal András keramikusművésszel)

Ami marad

- Pucher Bálint Jónás könyve 82
(Parti Nagy Lajos: *Fülkefor és vidéke*)
- Barna Péter Így vagy úgy, de elvállik 86
(Darvasi Ferenc: *Elvállik*)
- Tóth Kinga Faljegyzetek 90
(Juhász R. József munkáihoz)
- Gombár Endre Pörzsölődő darazsak 92
(Ádám Tamás: *Tetovált csuhébabák*)
- Debreceni Boglárka Varázstalan leckék, fahéjas csigák 94
(Erin Morgenstern: *Éjszakai cirkusz*)

Aborító Kapiller Ferenc munkáinak felhasználásával készült. A lapszámot Antal András (2., 8-11., 23-25., 77., 81., 85., 93., 96.) és Kapiller Ferenc (1., 3-7., 16., 19.) munkáival, illetve azok részleteivel illusztráltuk. A 30. és 46. oldalon Pálfi Zsolt grafikus képregénye szerepel. Ardamica Ferenc fotóját Szászi Zoltán készítette (71.).

Főszerkesztő:
Mizser Attila (attila.mizser@gmail.com)

Szerkesztő:
Nagy Csilla (csillester@gmail.com)

Lektor/Korrektor:
Tóth Kinga (tothxkinga@gmail.com)

Főmunkatársak:
Nagy Pál (Párizs)
Pál József (Salgótarján)
Tózsér Árpád (Pozsony)

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat
Közgyűlése

Készült a Polar Stúdióban
(Salgótarján)

Támogatónk:

Nemzeti
Kulturális
Alap

Médiapartnerünk:
Nógrád Megyei Hírlap

Kiadja:
Balassi Bálint Megyei Könyvtár
és Közművelődési Intézet
(3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)

Felelős kiadó: Molnár Éva igazgató

Fenntartó:
Nógrád Megyei Intézményfenntartó
Központ

● Levélcím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ● Telefon: 32/521-560 ● Fax: 32/521-555 ●
Internet: www.bbmh.hu ● E-mail: palocfold@gmail.com ● Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ● Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézetnél, a Palócföld Könyvek sorozatban megjelent kötetek megrendelhetőek ugyanitt ● Megvásárolható Budapesten az Írók Boltjában (VI. kerület, Andrásy út 45.), Balassagyarmaton a Kincsestár Könyvesboltban (2660 Balassagyarmat, Rákóczi út 61.), valamint Losoncon (Szlovákiában) a Phoenix Könyvesboltban (98401 Losonc, Kubinyi tér) ● 2012-ben megjelenik 6 alkalommal ● Egy szám ára 500,- Ft ● Előfizetési díj egy évre 3000,- Ft, amely a postaköltséget is tartalmazza ● Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza ● ISSN 0555-8867 ● INDEX 25925 ●

GYÓRI LÁSZLÓ

Ibrahim

Ibrahim pasa, nagyvezír,
egy várat ostromolt.
Hogy belekezd, Allah-hoz esd,
imája így, a zord:

– A vár erős, a vár magas,
a védője nagyúr,
nemes ellenfél, jó vitéz,
de ebhitű gyaúr.

– Újhold ül néma fellegen,
óh, Allah, megsegíts,
vesszen, mikorra telitől
roskad a hegygerinc!

Újhold ült néma fellegen,
Ibrahim ostromolt,
a sziklatömb hiába tört,
a hold már telihold.

Ibrahim sátrában dühöng,
kellene hadicsel,
ki az, ki tudna bármi jót,
s egy hang rá így felel:

– Ibrahim, nagyvezír, tudok!
Egy a fülébe súg:
– Ibrahim, nagyvezír, ne itt,
akad egy félreút!

Napáldozat ágyút hozat,
lövet egy új helyen,
a fal kevélyen nyúlik el,
dülledve, mereven.

A falon forrás fakad ott,
csík folyik lefelé,
ár, vastagabb követi,
hetyke vitézeké.

Ibrahim nagyvezír lövet,
egy csíkot eltalál,
csappan alá a sárga lé,
van új emberhalál.

Nap múlik napra, Ibrahim
egyetlen rést lövet,
bizony, árnyékszéken át
sok hős halálba megy.

Ibrahim sátrában dühöng,
kéne jobb hadicsel.
– Ibrahim, nagyvezír, tudok!
És Ibrahim fülel.

– Nagyvezír, a várkapitány,
Uros, a vár ura,
a legbővebbet ő teszi
a vár szikláira.

A leghosszabbat hegyezi,
várd ki, az az övé,
utána roppan vastaga
durrogva lefelé.

De Ibrahim hiába les,
nem jön a vastaga,
nem illan ki a legnagyobb
várva várt illata.

Elmúlik a székrekedés,
derít egy jó nagyot.
Kútfőn találja Ibrahim.
És telihold ragyog.

Telihold ül a bérceken,
nagy darab telihold,
Ibrahim, a nagy székverő,
így ülte meg a tort.

A hangya vonulása

Nem hívott senki, hogy gyere,
mégis itt teremtél,
jösz-mész, gyüszmékelsz idebe
a konyhaszögleteknél,

egyre, mindegyre seregelsz,
egyre többen vagytok,
egyre nő bennetek a mersz,
ahogy előre haladtok.

Egy résen bújzatok elő,
a rés láthatatlan,
csupán a képzelőerő
látja a falakban.

Örülök, hogy a fajotok
nincs kipusztuló félben,
még a lelkem is mosolyog,
ha mentek az edényen.

Dicsérnivaló szorgalom
a fajfönntartás végett
naponta fönn az asztalon
belepni az ételt.

Edényen, asztalon, ételen,
túl minden határon.
Küzdeni kezd az értelem:
ide vagy oda álljon?

Nem vagytok listán még, remek,
hogyan külön, egyedenként
nincs megszabott értéketek,
mert jól ráfizetnék.

Sötétlő Tejút a hangyaút,
a vonuló csillagképek,
akár az égi, ugyanúgy,
rendszerrel alkotva
mendegélnek.

Taposom el a csillagot?
Tűnődik az elme.
Mérget rá, bűvös illatot,
mielőtt útra kelne!

Eső lesz, végre esni kezd,
a hangya tülekvése,
ez a csillagrend, jót jelent,
a jó előképe.

Szép, de emiatt túrni? Nem!
Jöjjön a revolver!
A többi Istennel rendezem.
Legföljebb agyonver.

Darázs

Csapdába csaltalak, darázs,
a légyfogóba estél.
Hitvány legyek közt mit csinálsz,
erre mit kerestél?

Sajnállok, cifra kis darázs,
de részvétlenül nézem,
ahogy őrjöngve rúgkapálsz
a mézillatú lében,

akár a kerge házi légy, –
őrjöngve, kétségbe esve
taposod a halál vizét,
mely a lét szélére csalt le.

Édes, csalóka illata
eggyé tett a léggel.
Mohóvá tett a méz szaga.
Mért nem röptél el?

Ha hirtelen elkap a víz,
sodor, a mélybe forgat,
az igen, örületbe visz,
a tudat megbomolhat,

de a darázs megőrül-e,
vagy antropomorfizálom?
Neki is egy az élete,
mentené tehát bármi áron.

Érzékelnek érzékszervei,
a lába emiatt kalimpál,
erre ösztönzi, rezgeti
minden kis idegszál.

Nemes vad vagy, szegény darázs,
nem szemtelen légy,
embernek istencsapás,
istennek esztelenség.

Nemes vagy, de én nemesebb
vad vagyok nálad,
elejtettelek, végre, te egy,
s várom a többi társad.

Nemes vad voltál, tisztelet!
Becsülettel döglöttél meg.
Nézem, nézem a tetemed,
és átadom az öröklétnek.

A civilizált én

Tapasztalataim szerint a
vakond civilizált én,
nem réten, a vad szederinda
tövén, hanem a virágén,

a kertben nyomja ki a földet,
az ember közelében
áskál, tűnődik egyre többet
az életen, a léten.

– Mi a lét? – kérdezi. – Nem a színen,
ahogy mutatja a látszat.
A lényeket ha kiderítem,
létem is ragyogást kap,

de addig – a vakond így töpreng –
magányban kell élnem,
elvonulva, mint tűnődő szent,
a virágok tövében.

– Sötétben, vakon, halkán, lassan,
teljesen észrevétlen,
tudván, a gondom magasan van,
az ember közelében.

- A gyökerek hálózata ringat,
elmélkedni késztet
minden, ami összefügg, a nyílt vagy
a rejtett vegyületek.
 - Rágok a gyökéren, gilisztán,
és egyszerre kiviláglik
a lét értelme olyan tisztán,
hogyan látom a csodáit.
 - Ekkor a létem nagyot dobban,
a mély idea koponyámból
kireng a földre nagy csomóban
százszor átgondolt anyagából.
 - Azt mondják rá, hogy vakondtúrás,
holott a döbbenetnek
a forrpontja, hév, kitódult láz,
a megtestesült eszme rengett.
- És én, a civilizálatlan,
az eszméit rosszul értem,
a gondolkodásommal van baj
alapvetően, lényegében.
- A döbbenetes vakondtúrást
az én vad létemben, itthon,
a tiszta, jókora megnyugvást
érzéketlenül összetiprom.

VASS TIBOR

< Bibinke és > a halradar

Készecske *A Nagy Bibinből*

Halraddal fog halat barátom. Nem ismerem
a halradar szót, meg ahogy jelez,
hoz nekem jószokat a halból, elmagyarázza a szonárt is,
szóval kapok jószóból bőven, értek jól belőle,
mondom, olyanra tengeralattjárós, családbaráti

körökben élvezett jófilmekből emlékszem. Szonáriumba nem
járok, szóból is tehát csak a sok. Emlékszem,
reggel a hírekben jómondják: fémdetektor,
valaki fémdetektorál az anyja földjében lőszereket,
nagyság szerint rendezi őket, díszül tartja
rácsos díszfadozokban, garázs rejtekén.
(A fémdoktor szót miért nem hullámozza
alá az ellenőrző program.) Nincskeresőm, nincsködmön,
felnyomhat pártfogó,
rács mögé jutni
lőügyben könnyen így jólehet. Jóllehet, az én lőszereim ki

vannak miskárolva, fúrva vannak meg,
akár pár nőéleti versem gyermekkorból,
gyakorlatilag hatástalanok. Sokszor volt bennük

biztos a szó: vannak. Egy halradar,
ha azt jelezné a mostaniakról, hogy nem azok,
hát szmájli, darabszám minimum három.
Három abetű azik a halradar szóban. A halradarban négy.

Abetűnek azni gyűjtési mánia egy remek nagytarcsai estén,
háromabetűs Nagytarcsa jóhangja,
jólleleményes szajkó, jólzöldellő zöldküllő,
nincsenhájjal jól megkent jólróka, enni jólbüdös sajtok,
a kétjeges viszkikről nem is beszélve,
autópályáról ide jár zajt védeni a jófalat,
látni halradar, látni jól vadat. Jól halad,

ahogy emlékszem a hírre, persze, mert dél van,
a harangöntő úgy önti színét, mintha szívteste lenne,
vagy legalábbis szívhangját jelezné szonár,
beolvasnak, nem értem, én jószámár.

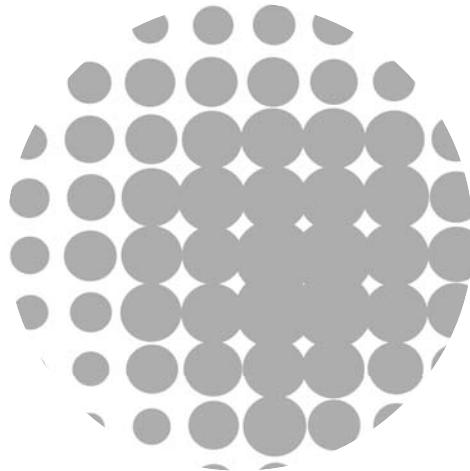
Csajcsinszka,
a harangok reggel ötkor hírnek,
hét órája paprikázott a párom, jólduruzsol rádió a fülébe,
nem érti, amit fiammal ketten beszélünk egyszerre,
nem is neki pedig, csak úgy dobjuk a közösbe,
vajon miért, mert mi halljuk közben a rádiót is,
meg ahogy paprikásan a kikapcsógombbal vetekszik,
összekeveri néha a tuninggal,
halljuk, ahogy a hírekből jólduruzsol a fémdetektor,
garázs, dísz, rács, paprika. Nagytarcsán elkuncserálom

a katonás naptarat, vagyishát naptárt, katonás képekkel,
nincsen rajtuk tengeralattjáró sajna. Minden szonár
többet ér egy dal, megvigasztal minket oly hamar.

Kihalászunk egy ötabetűs Balassagyarmatot.
Olvasom a Nagytarcsa c. lapban, fatragacsot keresnek vételre.
A fatragacs szótól megadásra kényszerülök,
pók fon, fa adja a másikat.

Megad Sára kutyám otthon még néhány jó lapot,
de a játékot betűkkel nem én nyerem. Megnyeri bátyám,
mirehazérek-mélben, küldi Rajamani Vijayaraghavan cikkét,
Berkeley Egyetem, kvantum rendszerek.

Azt mar csak Saranak mandam,
a varsanyt akkor as a nyara,
gyarakas dalag csapa abatas szavakat agybagyajtana
azart, hagy magszalassan balala agy atalsa csupaabatas szakasz.
A gyarakas dalgak azanban alatban tartanak,
s alni kavas kavatallal mandanka szarat.

KRAJNYÁK ÁDÁM

Kizárt formák, ritmusok

minden rekedtes, süket órát kiszórtunk
az ablakon; a
lepkék véget nem érő kopasz-
lámpazörgéseit
– balkonon a
renyhe szél,
régi cipők után
maradt sarak táncai –

Ábrándozás az élet megmentője

Priska Tamás versei elé

SULYOK LÁSZLÓ

Legtöbbünk írt már verset, ha nem is váltunk költővé. Írt verseket Priska József Tamás is, azzal a nem mellékes és elhanyagolható különbséggel, hogy belőle költő lett. Azzá formálta a szemlélődés, az elmélkedés, a fájdalom és a megaláztatás, meg a szép, szelíd érzelmeket érlelő szerelem.

Hol kezdődött ez az érési folyamat? Természetesen az iskolában. („Negyedikes kisiskolás voltam, s a tanítónőm jött rá, hogy különös adottságaim vannak. Az egyik dolgozatomat még a felső osztályokban is végighurcolta.”) S folytatódott a nagybetűs Életben, majd hamarosan a börtönben. S a zárt világ érlelte meg igazán, mint napsütés a szőlőt, jó bort az idő. Neki volt ideje bőven. Nyolc évet húzott le Kádár János börtöneiben.

De ne szaladjunk ily gyorsan előre!

Priska József Tamás 1936. október 15-én született Zagyvapálfalván, Priska Károly MÁV-kocsirendező és Kovács Julianna tizenegyedik gyermekeként. A legkisebb fiúnak hat nővér és négy fivér adatott. Tőlük, kiváltképp a lányoktól már ötéves korában megtanult olvasni. Az iskolát szülőfalujában kezdte, de a hatodik osztályt már Szegeden fejezte be, az Alsóvárosi Általános Iskolában. Egyik nővére itt tanított, ő vette szárnyai alá. Gyermekszívére, szellemére elemi erővel hatottak Petőfi, Vörösmarty versei, na és nem utolsósorban Tompa Mihály *A madár, fiaihoz* című elégiája.

(„Nagyon hamar belém oltódtak a versek. Még lányoknak is írtam... Persze regényeket is szép számmal olvastam. Mark Twain *Tom Sawyer*-ének első sorait még ma is betéve tudom... Komolyabban Szegeden kezdtem írni. A felső-kereskedelmi iskolában, illetve átszervezés utáni nevén a kereskedelmi szakközépiskolában, s az internátusban, ahol laktam, magas képesítésű pedagógusok tanítottak. Nevelőtanáraim közül többen hadifogolyként megjárták a Szovjetuniót, s itthon elmondták a valót. Megválogatva, nem mindenkinek. Annyira felnyitották a szemem, hogy kritikusan kezdtem látni a környezetemben mindent, észrevettem a bornírtságot, a röhejt.”)

Ebből származott a baj. A szakközépiskola másodikosa volt 1953 első felében, amikor Bebrits Lajos közlekedési miniszter meglátogatta a MÁV-kollégiumot, és meglátta a Priska fiú verseit. (*Rákosi aranyköpései* címmel versciklust írtam, azokat ragasztottam ki a faliújságra. Rákosi sok furcsát mondott, például a nadrágszj-meghúzásról, az aranytojást tojó tyúkról. Nem hagyhattam szó nélkül. Egy-egy aranyköpés nyolc-tíz soros volt, írtam belőlük vagy tizenötöt. Bebrits meglátta, elolvasta, és óriási botrány kerekedett belőle.”) Priska József Tamást kirúgták és kicsapták az ország összes középiskolájából, s két órán belül el kellett hagynia Szegedet. A fizikai munkát ezután ismerte meg. Szakképesítést szerzett hő-, hang-, rezgés- és általános szigetelő szakmában. Egyik sógora, Kovács Dezső mellett dolgozva bejárta csaknem az egész országot.

1956. október 23. Törökszentmiklóson érte a háromtagú szigetelőbrigád. Elsősorban a rádióból értesültek a budapesti eseményekről. Sógora október 25-én reggel vonattal felküldte a fővárosba, részint céges ügyeket intézni, részint tájékozódás végett. A húszéves ifjú ámult és bámult, helyszínről helyszínre járt, lelkesedett, s ahol lehetett, maga is akcióba lépett. Miután sógora befejezte a munkát, október 27-én Kovács Dezső is hazautazott. Rövidesen megválasztották, közfelkiáltással, a VII. kerületi nemzetőrség parancsnokának, s katonai tanácsadók segítségével megszervezte a Wesselényi felkelő zászlóalj. Özönlöttek soraikba az önkéntesek. Sokan csak akkor ismerték meg egymást, s rendszerint csak becenévről. Kovácsot Farkasgazdának hívták, míg a sógorkát Kiszarkasnak vagy Tominak, aki úgynevezett gh-s beosztást kapott, vagyis az élelmezést, a fegyver- és egyéb ellátást kellett megszerveznie, mindamellett részt vett fegyveres harcokban is. A november 4-i szovjet invázió után főhadiszállásukat a Royal Szállóba helyezték át. Kiszarkas kétszer megsebesült. November 9-én estére minden lőszerük elfogyott. A szovjetek cselet szimatoltak, és csak másnap dél körül merészkedtek közelebb. A zászlóaljból akadtak, akiknek sikerült kitörni, s voltak, akiket elfogott az ellenség, és azonnal falhoz állított. Kiszarkast a megtorlás egy évig elkerülte.

A Budapesti Katonai Bíróság a Kovács Dezső és társai perben 1958.

június 30-án hirdetett ítéletet, s ezt a másodfokú bíróság helyben hagyta. Négy embert végeztek ki, köztük a Farkasgazdát. Kisfarkasra tizenkét évet szabtak.

Priska Tamás – nem hivatalos helyeken ezt a névváltozatot használja – költészetét a börtön teljesítette ki: az ottani érzések, gondolatok, tapasztalatok. Kezdetben a fésű fokával írta verseit, WC-papírra. Ha ezt hamuval, porral-kosszal beszórjuk, világosan kirajzolódnak a benyomott betűk, magyarázza szakértelemmel. S amikor titkon ceruzához jutott, azzal írt, s inkább már a Lepke cigarettapapírra, vagy egy-egy könyv támlájába meg a börtönben vásárolt Rippl-Rónai album felülről beragasztott illusztrációi alá. Fő ihletadója: a szerelem. Még érthetőbb ez, ha eláruljuk: 1957 februárjától eljegyzett vőlegény volt, s menyasszonyát csak ritkán és szigorúan szabályozott keretek között láthatta. („Jött egy levél, jött egy beszélő, ez mind inspirált. Egy alkalommal, kijátszva az öröket, a kisujja átért a sűrű sodratú hálón. A versem aztán így kezdődött: »ma éjjel újra felriadtam / hogy ujjaid nem fogják ujjamat...« Mindent kisbetűvel írtam egy idő után, és elhagytam az írásjeleket, mert akadt művész, aki másképp értelmezte a verseimet. Ezzel a megoldással ráhagytam a döntést az olvasóra.”)

Rendkívül termékeny költő, hiszen időmilliomos. Egy nap sokszor három-négy vers is kiszalad a tolla alól. Írt verset még a sötétzárkában is, a falon vizionálva, fejben tartva, megjegyezve. Legkedvesebb versformája a szonett. S József Attila igézetében – *A kozmosz éneke* – még szonettkoszorút is összehozott, végén a mesterszonettel. Sőt a „tanítvány” két mesterszonettet produkált: nemcsak a szonettkoszorú egyes darabjainak első sorát rakta ugyanis össze, hanem az utolsókat is. S bármilyen hihetetlen, a börtönben voltak értő kritikussai, tanácsadói. Ámbár mégsem különös ez, mert tudjuk, 1956 után rengeteg művész, értelmiségi volt a politikai foglyok között. („Nyugati Laci bácsi és Földes Péter bíralták rendszeresen a verseimet. Két művelt, több nyelven beszélő, kiváló zsidó ember. Nekem odabent ők voltak a legjobb barátaim.”)

Számára a versírás mindig többet jelentett pusztán időöltésnél. Értelmes, hasznos, mindenekfelett gyógyító cselekedet. („Szerelmes voltam. Hat évig várt rám a menyasszonyom. Azt a dühöt, ami a bezártságban keletkezik, én verssel vezettem le. Nekem nem volt időm elkeseredni. Sokszor önvédelemből is írtam.”)

A versírás szokása szabadulása után is megmaradt, de már nem volt olyan intenzív: megszűnt a kényszer.

Költői szemléletmódja valóságban gyökerező, erősen képszerű, gyakran ironikus, sőt magát is kívülről néző. S akiben van önirónia, az egészséges lelki ember. Azt nem győzte le a fizikai és lelki terror, az igazságtalan bánásmód. („Szokásom, hogy átírom a közmondásokat. Egy ilyen átírt

közmondás életem egyik mottója: Ábrándozás az élet megmentője... Merthogy ez és a szerelem sok mindenben átsegíti az embert.”)

Priska Tamás versei megjelenésre érett versek, és csak csodálkozhatunk azon, hogy eddig nem igazán keresett publikálási lehetőséget. („Nem késztettem semmi arra, hogy ismert költő legyek. Nekem annyira személyesek ezek a versek, a történetek, az átélt dolgok, hogy nem hiszem, megérinthatnek másokat is. Ezek az enyémekek... Igen, nincs bennem elég exhibicionizmus, nem szeretek villogni. De annak örülök, ha örömet tudok okozni másoknak.”)

A Priska-versek zöme az enyészeté lett: elkobozták a hipisek alkalmával, vagy más úton-módon veszték el. Körülbelül kétszáz verset őriz ma. Féltett kincsei. Ezekből adunk közre párat, remélve, hogy rácáfolhatunk, és másokat is megérintenek ezek a személyes, egyéni látomások, vallomások.

PRISKA TAMÁS

falra véstem

rá majd egy hétre újra fölriadtam
mert ujjaid nemfogták ujjamat
és csüggeteg kezem csak hús vasat
szorongat egyre édes bódulatban

fürkészttem hosszan sápatag falat
nem fordult még a fény se kóborabban
telt holdról rám sa csillagok vadabban
nem űztek élőbbé árnyakat

a hosszú éj így lett párpercnyi ábránd
s lepördült mészhelyén levélnyi ábrán
alig derengő kedves arc nevet

gipsz-glettelt folt salétromos keret
között a jógrafit percegve szántván
tenyérszerű helyre véste versemet

O.B. Gyűjtő /BIII./196208 06/

/priska/

bevallomásom

„jóságos őr” ki őröd testemet
és kárörvendve felvered az álmod
csúnyát nemondjak -oly nehéz megállnom -
a vallomásomat azt lesheted

hallgatásom többször már vesztetem
okozta számtalan kihallgatásom
olvassa hangosan a hallgatásom
s rájön bizony ez egy nehéz eset

mert egyszerűbb ököllel ütlegelni
mint néma-kukkot jegyzőkönyvbe venni
még ön sem lehet olyan balgató

főszőrűrmesterúr nem vagyok konok
ön hogy kihallgat rá én csak hallgatók
s ki nem beszél nem néma hallgató

O.B. Gyűjtő /kisfogház/ 1962. Dec.

Salgótarján

tán többtucatnyi éve roskatag
toprongyos házaid bús utcásorján
odvas bazalt-goghíjakon botolván
tapodta lábam szénporos sarad

csinált csodákra csábulón tapadt
csodálkozó szemem a mádra vonván
nagy léptékeddel haldákon tiporván
zöldelve bujnak száz erkély alatt

– de rettegek siktádnak lesz-e fájront
kenyeredet szegni milyen szurony ront
s ha szádra ülnek pofádat felfujod

unokáink mért megkésve tudják
a vén-fejek könnyes szégyenből gyúrták
vöröskarancsra rossz csillagzatod

salgótarján 1966 március.

Hátulról előre

SZÁVAI ATTILA

Vannak égi lények, akik az alapján vezényelnek le egy emberi életet, terveznek el sorsot, hogy milyen volt annak a temetése. Ez elsőre bonyolultnak tűnhet, de voltaképp igencsak egyszerű folyamat. Nézzük. Mivel az idő nem létezik (ezt az emberek találták ki, hogy érthetőbbé tegyék a jelent, a most állandó pillanatát), hát az sem lehetetlen, hogy éppen hátulról kezdik egyesek. Egy emberi életet kezdhetünk a temetőben is.

Lényeges nyitás, hogy a koporsó zárásakor hány fő volt a temetésen. Ebből mindjárt lehet következtetni, hogy emberünk népszerű volt-e. Vagy éppen közundor tárgya. Mert ugye van az a szint, hogy a mélységig, végletekig gyűlölt ember temetésére annál többen mennek el, minél nagyobb undorral voltak iránta (mert a legtöbb ember szereti nézni azt, akinek sokkal rosszabb, mint neki). Arról, hogy kedvelt vagy nem kedvelt emberről beszélünk, hűen árulkodik a temetésen résztvevők viselkedése, öltözködése, orrfújási és suttogási stílusa.

Adott tehát egy temetés. Hogy mindjárt az elején kezdjük. Nézzük, mit lehet belőle kihozni. Az elhunyt egy derék, de magányos hivatalnok volt. Munkájában népszerű, magánéletében kissé önző. Az a fajta fiatalember, akiből falusi lányos anyukák minden további nélkül kinéznek egy alapos krumpliásást. De nézzük a munkáját. Mert végeredményben az ember maga a munkája. Mutasd a munkád, megmondom ki vagy. Hivatalnok volt ő életében.

Az őt foglalkoztató nemzetközi hivatal feladata többek közt, hogy könyvkritikákat irat olyan könyvekről, amiket még nem írtak meg. Magyarán és logikusan, miután megjelent a kritika, a megfelelő és gondosan kiválogatott szakemberek ahhoz írnak könyvet. Ugyanez a helyzet a film és színház világával, vagy épp a zenével. Huszonkét oldalas tanulmányt

írtak egy még meg nem komponált nagyzenekari műről. Majd megbízták az országot, ha nem az egész kontinens legjobb zeneszerzőjét, hogy írja meg a zenét a huszonekét oldalas kritikához. Bontási terv alapján építenek házakat. A hivatal alapos, szerteágazó figyelmét bizonyítja a tény, hogy külön osztály foglalkozik az időjárással. Mivel az időjós nem kritikus, viszont alapos lenyomatot hagy lelkületén az aznapi időjárás, sokkal érzékenyebb a légköri eseményekre, mint mások, csak meg kell figyelni az arcát. A speciális ügyosztály a meteorológus esti hangulatából állapítja meg az aznapi időjárást.

De térjünk vissza a földre. Pontosabban a föld alá. Emberünk szeretett olvasni. Természetesen hátulról előre. Izgatott éjszakákat töltött méltán népszerű krimik olvasásával, hogy a végső, mindenre fényt derítő pisztolylövés előzményeit felderítse. Első (akkor még ismeretlen) feleségét is azzal szólította le egy szombat reggel a városi piacon, hogy „Kérem, én el akarok válni öntől!” A nő kezében megremegtek a jégcsaprettek, mivel ő senkivel nem élt házasságban. Ám az elszánt férfi annyira kíváncsvá tette, hogy belement a (szerinte) játékba. A játék vége vagy eleje, ki érti ezt, mindenesetre két gyermek lett, egy autó- és egy lakáshitel.

Itt állunk tehát a temetőben, valahol előttünk az égi lény szemléli a temetést, az ősz, és arra gondol, hogy az ősz nem a vége valaminek, hanem a kezdete. És hogy el fog jönni az idő, mikor ő is a végére fog érni a saját elejének.

Ribillió a szaunában

NYERGES ANDRÁS

16/1. Kisebb csődület állt a kapu előtt, aminek láttán Gyégyé hirtelen elhatározással visszafordult, mintha most jutna eszébe valami, amit még el kell intéznie. Azt remélte, ha szépen, lassan kerüli meg a tömböt, talán mire visszaér a házukhoz, már nem lesz ott senki. Bujkálni ugyan nem bujkált a többi lakó elől, de a találkozást, ha csak lehetett, kerülte, amióta egyedül kellett tiltakoznia a Honderné-féle sarcolás ellen, és nemcsak nem csatlakozott hozzá senki, de még azok is, akiről tudta, hogy szintén nem dúskálnak a javakban, valamiféle néma megvetéssel néztek rá, mintha nem értenék, mit keres ebben a házban egy ilyen ágrólszakadt betolakodó? Az emiatti rosszérzés azóta sem múlt el teljesen, noha már semmivel se tartozott a Csernovics Arzén utca 7-nek.

16/2. Hiábavaló volt az időhúzás, tíz perccel később, amikor megint befordult a sarkon, ugyanazok álltak még mindig ugyanott, körülvéve Nidosit, aki a limuzinjának támasztotta a hátát, és feldúltan magyarázott valamit, a házbeliek pedig sűrű bólogatások közepette, tüntető együttérzéssel hallgatták, és *nahát, ilyet! meg ez tényleg borzasztó* kiáltásokkal kísérték a történetét. A jelenet messzebről úgy festett, mintha jó pontokat akarnának szerezni Nidosinál, ami Gyégyét módfelett ingerelte, mert vajon miért hiszik a Csernovics Arzén utca 7. lakói, hogy pályázniuk kell Nidosi jóindulatára? Függenek tőle? Megvette az egész házat szőröstül-bőröstül? Vagy csak a vagyona közszemlére tett jelei készítetik őket ilyen, már-már az áhitat határát súroló viselkedésre? Hogyhogy nem zavarja őket a kihívóan ízléstelen öltözködés, a tapintatot hírből sem ismerő modor, a gátlástalan fölényeskedés, aminek már a társasház alapító gyűlésén is tanúi lehettek s amiért bárki mást megszólnának és kerülnének?

16/3. Gyógyét kínosan lepte meg, hogy nem tud a háta mögött észrevétlenül besurranni a kapun, mert amint észrevették, a lakók őt is hívni kezdték maguk közé, mintha mindegy is lenne, ki szaporítja a számukat, az a fontos, hogy eggyel többen vegyék körül Nidosit, aki így méginkább érezheti, hogy számíthat rájuk. Jöjjön, szolt oda neki Olajosné, mintha azt akarná, hogy ő se maradjon le a ház életének ilyen fontos eseményéről, amit – ha úgy tetszik – Gyógyé régi lakóként történő elfogadtatása jelének is érthetett volna, ha nem a Nidosi előtt bemutatott hódolat résztvevőjének invitálják. Olajosné a szemét törölgette, szipogott a meghatottságtól, rémes, milyen dolgok vannak, magyarázta Gyógyének, mindjárt meghallja maga is, hogy mit műveltek szegény Nidosi úr apjával, és éppen a temetőben! Hát hol élünk, már egy halott emlékét is szabad meggyalázni?

16/4. Kérdés, vajon Nidosi akarja-e, hogy én is halljam, futott át Gyógyé agyán, hiszen föltehetőleg érzi, hogy nem rajongok érte. És ő se értem. A fenntartásait azonban legyőzte a kíváncsiság, mert sejtette, miről lehet szó. És a sejtést a Nidosi nagykokás zakóján éktelenkedő, irdatlanul széles gyászszalag, ami a széles karimájú texasi kalap peremén megisméltódott, sőt, a kocsni kihúzott antennáján is ott lengedezett, csak megerősítette. Ügyeletes olvasószerkesztőként a *Fáklya* lapzártájáról jött haza, fél órája még éppen azt a tudósítást javítgatta, amelyik a 298-as parcellánál lezajlott ünnepélyes avatásról számolt be. *A hazáért haltak vértanúhalált – ez a felirat fogadja a látogatót egy székely kapu mögött, öt méterre a szakrális 301-estől, a Rákoskeresztúri új köztemető 298-as parcellájában. A nagyobb ünnepélyesség kedvéért a Magyar Állami Operaház énekkarának előadásában hangzott el a Szózat. A vértanúk nevét a Szabadságharcosokért Közalapítvány és a Mártírok Igazságtévő Bizottsága kutatta fel és tette egy márványtáblán közszemlére – írta a cikk, amely az újratemetettek névsorát is közölte, és Gyógyé, amikor átböngészte, alig hitt a szemének, mert egyszer csak Nidosi Imre nevét fedezte fel benne. A *Fáklya* tudósítója túl ifjú lehetett ahhoz, hogy ez a név mondjon neki valamit, ezért nem is fűzött hozzá semmiféle megjegyzést. De mert szemfülesnek szemfüles volt, megemlített olyasmit is, amiről a Távirati Iroda hivatalos jelentésében szó sem esett: *Egyébként a parcella ünnepélyes avatása közben kisebb rendezavarásra is sor került.* Gyógyét felbosszantotta, hogy a cikk írója épp azt nem részletezte, ami a *Fáklya* beszámolóját minden más lapénál érdekesebbé tehetné volna, hiányzott belőle, hogy ki randalírozott, mi volt a hóbörgés tárgya, és mi lett az incidens vége? Megpróbálta kifaggatni a riportert, és rávenni, hogy utólag írja bele mindezeket, de az ifjú kolléga a lapzártára hivatkozva úgy védekezett, mintha támadás érte volna, bezzeg, ha azzal gatyázom el az időt, hogy ennek utánajárok, elúszunk a leadással,*

és akkor ezért basznátok le. Gyógyé szívesen kifejtette volna, hogy így viszont egy jó lehetőséget szalasztottak el, mert az olvasók torkig vannak már a szokványprotokoll jegyében lezajló szertartásokkal, ellenben ha ilyen alkalommal rendzavarás történik, az felkelti mindenki kíváncsiságát, tehát a tudósításból ez maradhat ki a legkevésbé, ehhez képest, ha fél órát késik a cikk, azt túl lehet élni. Mégis inkább lenyelte a kikívánckozó megjegyzéseit, mert úgy érezte, visszas helyzet volna, ha ő, aki csupán pár hónapja van a szakmában, oktatna ki egy ifju, de hozzá képest gyakorlott kollégát az érdekesség prioritásáról.

16/5. Hazafelé azon tipródott, hogy segíthetett volna a problémán, ha ír egy glosszát *Ki vértanúja a tyúkszemvágó, avagy hogy kerül Nidosi a névsorba* címmel, s abban kidühöngi magából, hogy szerinte nem kéne mártírként újratemetni valakit, akitől például a zsidók Dunába lövetésének ötlete származott. A *Fáklya* főszerkesztőjét, akivel az ilyesmit egyeztetnie kellett volna, már nem lehetett megtalálni, az oldalt pedig nem akarta önhatalmúlag szétdobatni, különösen nem a saját szösszenete kedvéért, így végül nyomdába adta a lapot úgy, ahogy volt, de túskeként benne maradt az az érzés, amivel egész úton viaskodott, hogy mulasztás terheli, s mindez annak a bizonyítéka, hogy ő nem való erre a pályára, maradnia kellett volna a kérdőíveinél. Amikor a ház előtti csődületet meglátta, és kiderült, hogy Nidosi a hivalkodóan csiricsáré gyászát az apjáért viseli, hirtelen elszállt hősünk csüggedése, és összeállt a kép, bizonyossággá vált számára, amit eddig csak sejtett, hogy az ő Nidosijuk nem csupán névrokona a nyilas pártszolgálatosok főnökének, hanem a fia, mondhatni édes magzata, ezen a jögon ordibál felpaprikázva, a fél utca füle hallatára, tehát nagy valószínűséggel az is ő, aki a 208-as parcellánál is ribilliót keltett.

16/6. Nidosi gutaütésesen vörös képéről csorgott a verejték, fekete nyakkendőjét félrehúzta, hogy kigombolja alatta az ingét, és nem volt kétséges, hogy olyasmi történt vele, amin képtelen túljutni. Hogy igazából mit tart vérlázító inzultusnak, Gyógyé el nem tudta képzelni, hiszen ifjabb Nidosinak saját érdekében sunnyogva lapítania és titkon örülnie kellene, amiért az apja odakerült az igazi vértanúk közé. Ehhez képest szemlátomást arról volt meggyőződve, hogy embert nagyobb sérelem nem érhet, mint őt a temetőben, és a történeteket úgy idézte fel újra meg újra, mintha ez lelki szükség volna számára, újra meg újra hallania kellett, hogy igazat adnak neki. Folyamatosan hergelte magát, hogy az indulatait addig is frissen tartsa, amíg visszavághat a sérelmekért. Amit velem műveltek, az *szkendülsz*, kiabált magából kikelten, skandalum, fordított a tudatlanabbak kedvéért a mellette álló Raffai doktor, de nem fogom annyiban hagyni, és szőrös öklét

magasba lökve hadonászott, az apámat meggyilkolták, well, régen volt, de hadd temessem el úgy, ahogy a *jueszében* tenném. Én, higgyék el, költséget, fáradságot nem kímélve idehozattam a legnagyobb márványtömböt, direkt Canossából, talán Carrarából, szólt közbe Raffai, Nidosi meg úgy nézett rá, mintha azt mondaná, még egy ilyen, és repülsz, mindegy, honnan, az a lényeg, hogy a legdrágábbat, nekem egy szörnyű kálvária volt az egész, fél évem ment rá, kötözködtek velem a vámnál, harcolni kellett a kegyeleti bizottsággal, nem akarták hagyni, hogy az apámnak külön márványoszlopot állítsak, okéj, mondtam, ráírhatjátok a többit is, pénzt se kérek érte, de nem, menjek a belügyminiszterhez, ő engedélyezi, hogy kit írhatnak rá, okéj, mondtam, és elmentem a miniszterhez, az legalább értelmes ember volt, a szertartásra idecsődítettem a világ minden tájáról apám bajtársait, volt, aki egyenesen Paraguayból repült ide, és amikor végre ott álltunk a temetőben, és *sírtunk, ahol senki se lát*, ahogy a költő mondja, pardon, nem a költő, a nóta, pontosított megint Raffai, na és, nézett rá Nidosi, nem mindegy az magának? Szóval ott állunk, lehullik a lepel, és mit látunk, mi áll a sírkövön, hát azt írták rá, hogy Nidasi Imre, értik, Nidasi, nem Nidosi! Ez *big* érlázítás! Arról nem is beszélek, hogy mennyi pénzembe került, több mint kétezer dollárba, és akkor ennyi pénzért nem képesek jól leírni az apám nevét? Kértem, hívják oda nekem a kőfaragót, hadd ölöm meg, de nem hívták, éppen szabadságon van. Hívják, mondom, akkor a temetőigazgatót! Azt sem tudják, mert értekezleten van. Hát itt bohócnak néznek? Nekem azt írták, igazságtétel lesz, érdemes hazajönni. Ez az igazságtétel? Na, de beperelém én azt a bagázst, a temetőt, a kőfaragót, mindenkit, nem igaz? Nidosi az ügyéd felé vágott a szemével, a gatyát is lepereljük róluk. Megfizettetek velük mindent, az utolsó centig. Ez nem lehet az apám efotéjziszéó Apoteózisa, vagyis megdicsőülése, fordított a gyengébbek kedvéért Raffai. Hogy mertek Nidasit írni a sírkövére? Azt mondja nekem ott a temetőben egy lótifuti ember, hogy ne haragudjak, tévedés volt, megesik az ilyesmi. Hát velem ne essen meg, én nem vagyok hozzászokva. Talán olyan nehéz megjegyezni azt, hogy Nidosi? Mikor itt Pesten gyerek voltam, az egész város tudta az apám nevét, nincs igazam? Tekintete a körülötte állók közül Gyégyére esett, s olyan ártatlanul nézett hősünkre, mintha feltételezné, hogy mert ő nem neheztel rá, annak sincs miért haragudnia. Nézze, nekem azt mondták, hogy maga egy very művelt ember, hát akkor mondja meg maga, nincs igazam? De, hagyta rá Gyégyé, ebben igaza van, ezerkilencszáznegyvennégyben tényleg mindenki tudta Pesten, hogy kicsoda Nidosi Imre.

16/5. Lehet, hogy baj van, apóca. Pár héttel később Gyégyét a szerkesztőség folyosóján állította meg Fóris, remek ötlet volt, hogy a Nidosi-ügyet egy 1948-as *Képes Figyelő*-cikkkel intézzük el, de Nidosi fia, a

mi kedves lakótársunk, nagyon felbőszült tőle, becsületsértési pert indított a lap ellen, és el van rá tökélve, hogy az apja emlékének meggyalázása címén a gatyát is leperli rólunk, Gyégyé már attól elképedt, hogy akadhatott bíróság, amelyik Nidosi keresetét befogadta. Visszakézből kellett volna elutasítani azzal, hogy a demokrácia nem tömeggyilkos háborús bűnösök posztumusz mentsvára. Abba az eshetőségbe bele sem akart gondolni, hogy amennyiben per lesz, Nidosiék jogi csűrés-csavarással meg is nyerhetik. Úgy érezte, az a világ, ahol ilyesmi megeshet, elviselhetetlen volna, hiszen azt várná el az embertől, hogy a tudomásul vehetlent vegye tudomásul. Az pedig, hogy az ötletéből, miszerint az 1948-as cikk újraközlésével mutassák be, ki volt Nidosi, ilyen fejlemény ágazott ki, úgy hatott rá, mint valami ideológiai szauna, ahol forróságból hidegbe, hidegből forróságba csöppen az ember, hiszen eddig csak elismerésben sütkérezett, amiért előásta az 1948 márciusában megjelent, Nidosi bűneit élmény- és tételszerűen felsoroló *Képes Figyelő*-cikket. A faksimileként közölt kordokumentum önmagáért beszélt, nem kellett hozzá megbotránkozott kommentárt fűzni, ahogy más lapok tették, elég volt két mondatban leszögezni a végén, hogy fent nevezett főnyilas neve, hogyan, hogy nem, felkerült a méltán újratemetett ötvenhatos mártírok emlékoszlopára. A közlés hatására levelek, telefonok özönlöttek a *Fáklyához*, és a szokatlanul nagy visszhang azt jelezte, hogy az adott ügyön túlmutató üzenetet sikerült sokakhoz eljuttatni. Látjátok, gyerekek, mondta a lapértékelő értekezleten a többnyire fanyalgó főszerkesztő, ez most elegáns volt, tényszerűek, visszafogottak, mértéktartók voltunk, büszke vagyok rá, hogy ez így csak nekünk jutott eszünkbe. Elégedettsége jeléül egy szóviccet is megeresztett, na persze, és kié az érdem? Az enyém, mert idehívtam a laphoz egy olyan Gyalogot, aki megmattol egy nyilasvezért...

16/6. Fóris, látva Gyégyé elkámpicsorodását, megveregette a vállát, azért nem kell betojni, apóca, téged személy szerint nem érint a dolog, a nevedet nem adtuk ki, pedig nagyon tudni akarták, hogy ki írta a régi cikk alá azt a pár új sort. Ezek képesek lettek volna rád verni az egész kártérítési balhét, tudniillik nincs másuk, akivel kekeckedhetnének, mert Palásti Laci bácsi, aki a *Képes Figyelő* cikkét írta, tiz éve halott. Sajnos azonban az újraközlés miatti felelősségünket sehogysem tudjuk elhárítani. Mit gondolsz, ki a Nidosi ügyvédje? Az a Raffai, aki a Csernovicsban pont alattam lakik. Szerencsére sejtelve sincs róla, hogy nálunk dolgozol, és ez így is marad, ha... Ha micsoda, kérdezte Gyégyé. Nézd, én itt csak gazdasági ügyekben diszponálok, tartalmi kérdésekbe semmi beleszólásom, de azt mondom neked, ezentúl jól gondold meg, hogy mit csinálsz, mert mint tudod, a *Fáklya* szegény lap, és sok ilyen sajtópert nem bíránk el. Ha még sok volt nyilasnak nekimesz, a végén szegre akaszthatjuk a kulcsot.

Az ördöggel, sápadt holdfénynél

KÖTTER TAMÁS

„Minek javítani egy bukott tanuló szar jegyeit.”
(Ganxsta Zolee & Kartel: *Néhány jó dolog*)

– Na, mit tippelsz? – kérdezem tőle mosolyogva, és bár már alig férek a bőrömbe, mégis úgy teszek, mint akit egyáltalán nem érdekel, hogy kitalálja-e.

– Sportoló voltál? – Megvonja a vállát. – Vagy a tévében dolgozol?

– Nem, nem – felelem még mindig mosolyogva. Közben azért körbenézek, mert az előbb észrevettem, hogy két nő a bárpult végéről éppen engem bámul, és közben összesúgnak.

– Megnyerted valamelyik Valóvilágot?

– Nem. Nem nyertem meg – fordulok felé ismét. – De igazán kedves tőled, hogy feltételezed rólam. Egyébként sokat szerepelek a tévében, és tulajdonképpen a médiában képzelem el a jövőmet.

– Akkor?

– Találgass még!

– Passz – feleli, és megint megvonja a vállát.

Mielőtt megszólalok, lassan körülnézek, hogy ezzel is súlyt adjak a mondanivalómnak.

– Az a helyzet, hogy bankrabló vagyok. – Közelebb hajolok hozzá. – De egy szót se senkinek! – A mutatóujjamat a számhoz emelem, és rákacsintok.

– Aha – válaszolja tompa hangon, és bólint.

– De nem vagy rendőr, ugye? – sűgom oda neki, és oldalba lököm.

– Nem, dehogyis – mondja nevetve. – Meghívsz még egy italra?

Persze hogy nem vagy rendőr, ahhoz túl buta vagy, gondolom magamban.

Rövid csend. Megint a két nőt nézem a pult végén. Még mindig engem bámulnak, nevetgélnek, én meg biztos vagyok benne, hogy felismertek. Az egyik elég helyes, bár már túl van a harmincon, és a melle is lóg egy kicsit. Azért talán lefeküdnék velem. Sikerül elkapom a pincér tekintetét, és flegma hangon rendelek egy whiskyt.

– Neki meg – mutatok a lányra – még egy pohár...

– Vodka-almalevet. Vodka-almalevet kérek – mondja ugyanolyan színtelen hangon, mint az előbb.

A lányt Évának hívják, és fél órája ismerem. Meghívtam egy italra. Aztán még egyre. Asszisztens vagy titkárnő egy ügyvédi irodában. Huszonegy éves. A kollégáival éppen a főnökét búcsúztatják itt, aki Japánba megy dolgozni. És tényleg, egy csomó kosztümös nő meg öltönyös férfi között ott áll egy jóképű, magas, kisportolt férfi, nagyon barnán és nagyon részegen, a kezében japán zászló, a homlokán fejpánt, amelyre szintén japán zászlót nyomtattak. A zenét túlüvöltve szakét akar rendelni a szilikon mellű pincéernőtől, aki már harmadszor mondja, hogy nincs. Mire Éva főnöke elkezd kántálni: – Az meg hogy a picsába lehet! Az meg hogy a picsába lehet! Hívja valaki ide a főnököt! Hívja valaki ide a főnököt!

– Van magának egyáltalán főnöke? – mered rá hirtelen a pincéernőre.

– És... – szólal meg váratlanul Éva – ...nem keres a rendőrség?

– Nos – mondom, miközben összekocintom a poharamat az övével, és igyekszem roppant lazának tűnni –, azon már rég túl vagyok. – Megvonom a vállam.

Három éve engedtek ki. Tizenkét évet ültem. Előtte, alig két év alatt, kiraboltam harminchét bankot. A rablásaimról naponta jelentek meg cikkek. Mindenki rólam beszélt. A rendőrök összevissza nyilatkoztak, a szakértők a bankok biztonsági előírásait kritizálták. Az akkoriban gombamód szaporodó vallási szekták egyike a Sátán küldöttének tartott. Pszichológusok állítottak össze rólam jellemrajzokat. Az egyikben súlyos szociopataként írtak le, aki különösen veszélyes a többi emberre. Nem esett jól. Írtam is egy levelet a rendőrségnek, az egyik rablás után otthagytam a bankban, hogy nincs nekem semmi bajom, köszönöm szépen, jól vagyok, éppen nyaralni készülök.

A tizedik rablásom után sokan a halálbüntetés visszaállítását követelték, amit nem igazán értettem, hiszen nem öltem meg senkit, sőt arra különösen büszke voltam, hogy még csak nem is bántottam senkit. A levélben erre külön felhívtam a rendőrök figyelmét. Később az ügyésznek és banki alkalmazottaknak, akiket tanúként idéztek be, más volt a véleményük. Néhányan közülük az vallották, hogy még mindig pszichológushoz járnak, van, aki bepisil, mások nem mernek kilépni az utcára vagy elsíriák magukat,

ha meglátnak egy bankot. Szerintem csak túldramatizálták a dolgot, gondolom, a kártérítés reményében.

Tizennyolc évesen jöttem fel Pestre, az érettségi után. Továbbtanulni nem akartam, de otthon maradni se. A faluban, ahol a szüleimmel laktam, nem volt semmi, csak egy-egy házsor az út két oldalán, a házak mögött kert, amögött meg a semmi. Valamikor a falun vezetett keresztül a főút Győr felé, de már régen megépítették az elkerülő utat, így autó se járt arrafelé. Az öregek és később az egyre szaporodó munkanélküliek hiába üdögéltek a házak előtt a padokon, nem maradt néznivalójuk. Legfeljebb egymást nézhették, meg napjában kétszer a marhacsordát, amit a szent Tóth Karcsi reggel kihajtott a legelőre, este meg haza. Aztán már ennyi se maradt. A teheneket levágták, az állam fizetett érte. Néha a bolond Misi, aki két házzal arrébb lakott az anyjával, bement az udvarokba, és az kiabálta: „Titkárócsi vagyok, adjatok pár forintot. Kólára kell.” Hogy honnan vette ezt a szöveget, nem tudom, de akárhányszor elmondta, nevettek rajta. Egyszer-egyszer még egy kólára is meghívta valamelyik részeg a kocsmában.

Akinek még volt munkája, az Győrbe járt vagy napszámba, de abból a pénzből csak éhen halni lehetett, úgyhogy inkább ültek otthon, és várták a postást. A bejárók a reggeli vonattal mentek, a délutánival jöttek, este meg a kocsmában hangoskodtak vagy otthon pizsmogtak, ki-ki vérmérséklete szerint.

Apám a vasútnál dolgozott, aztán valamikor a rendszerváltás idején elkezdett uborkázni. Később tönkretették az osztrákok meg az olaszok, de akkor még minden rendben ment, és keresni is lehetett vele. Apám azt mondta, volna ott nekem is hely, de én csak eljöttem, mert nem akartam egész nap az uborkaföldön görnyedni. Azóta nem beszél velem, még a tárgyalásomra se jött el. Látogatón is hiába vártam, mindig csak anyám jött, havonta egyszer. Ennyit engedtek. Anyám irodista volt a tévésben, de aztán a privatizációnál szétlopta az elnök meg az agronómus a vagyont, és elbocsátottak mindenkit. Azóta otthon van. A tyúkokkal meg a disznókkal bajlódik. Hetente egyszer felhívom. Megkérdezi, hogy vagyok, eszem-e rendesen, találtam-e egy rendes nőt, mikor házasodom már meg, hogy bírok így élni. Én meg mindig megkérdezem tőle: „Hogyan, anyám, mégis hogyan éljek?” Mire ő elkezd sírni, én meg leteszem a telefont.

Pesten előbb rokonoknál laktam, aztán albérletben, öreg, büdös, bajszos néniknél, dohszagú, vizes, málló tapétájú lakásokban. A falakon mindenütt régi fotók lógtak, léckeretben, kifakulva. Minden lakásban ugyanazok a képek: esküvői kép, a férj katonaruhában, néhány szentkép Jézusról és képek a gyerekekről, akik azóta felnőttek, megházasodtak, talán el is váltak, de az biztos, hogy akár elváltak, akár nem, nem látogatták az öregasszonyokat.

Voltam portás, biztonsági őr, ellenőr, biztosítási ügynök, a végén pincér lettem egy éjszakai helyen. Gyorsan beletanultam. Azt mondták, ügyes kezem és gyors lábam van.

Csináltam, amit a többi pincér, csaltunk az itallal, loptuk a borralalót, túlszámláztunk, kuncsaftot kerítettünk a kurváknak, drogot árultunk a pult alól. Aranyéletem volt, de így se mentem semmire. Pest drága volt, lakást venni nem tudtam, kölcsönt csak önrészre adtak, az meg nem volt. A pénz, amit kerestem, elment albérletre meg ruhákra, a többit elszórtam az éjszakában. Dolgoztam és eljártam a Club Sevenbe, a Made-Innbe, a Fortunába, a Medúzába, a Speedbe, a Bankba vagy a Bangkok Hiltonba, a High Life-ba, a Randevúba, a HaliGaliba¹, és munka után, hajnalban, a Piafba².

Kopaszra borotvált fej, jogging, a nyakukban ujjnyi vastag aranylánc, karjukon tetoválás, szögesdrót vagy kereszt – ők voltak a bandatagok. Az asztalon Alfa Romeo-, Porsche-, Merc-, Audi-, BMW-, esetleg Ferrari-kulcs, mellette féltéglá nagyságú mobil³, az antennája gondosan kihajtva. Kezdetben csak törzsvendégek voltak, aztán gyorsan üzlettársak lettek, miután elkezdtek zsarolni a tulajdonosokat. Rövid idő után a bandák uralták az éjszakai helyeket. Tagjaik napközben a macáikkal parádéztak vagy a konditeremben gyúrtak, gyűléseztek vagy helyeket támadtak be, vagy éppen buzikat vertek meg vietnámiakat, csak úgy, szórakozásból. A vietnámiaknak azt üvöltözték, hogy „gamó”, ami állítólag azt jelenti vietnámi nyelven, hogy kutya, és halálos sértés. Kínaiak akkoriban még csak elvéve fordultak elő Budapesten, és a kínai étterem is még valami misztikus, távoli és menő dolognak számított. Ismertem olyan bandatagot, aki alig pár hét alatt milliárdos lett, és olyat is, aki feleennyi idő alatt mindent elveszített, de olyat is, aki egyik napról a másikra egyszerűen eltűnt. Vendégem volt, megmutatták, láttam, ismertem, mellettem ült valamelyik diszkóban a Kis Bandi, a Seres, a Boros, a Turek, a Tasnádi, a Csobolya, a Cinóber, a Prisztás, a Döcher, a Bolgár Misi⁴. Aztán nemsokára megjelentek előbb az orosz, aztán a szerb meg az albán bandák is, és szintén részt követeltek maguknak a piacból.

A rendőrség először tehetetlen volt, aztán ők is megszervezték a maguk őrző-védő cégeit. Zsaroltak, betámadtak, akcióztak, gyűléseztek, mint a kopaszok. Néha háborúztak – a kopaszok a rendőrökkel vagy éppen egymással –, máskor megegyeztek.

A béke persze nem tartott sokáig. Amiben megállapodtak a hónap elején, azt már a hónap végén se tartották be. A kopaszoknak, a rendőröknek, az oroszoknak, a szerbeknek és az albánoknak is kellett a pénz nőkre, új kocsikra, külföldi utakra, újabbnál újabb színestévékre, cd-lejátszókra, hangfalakra, meg mit tudom én, mire.

Mindenki a bandatagokra akart hasonlítani, mindenki úgy akart élni, mint ők, és mindenki azt akarta, ami nekik már megvolt, vagy még többet, ráadásul azonnal. Én is így voltam vele. Az emberek mániákusan gyúrtak. Bevettek mindent szart, hogy nagyobb izmaik legyenek. Sok szernek, amit magukba tömtek, még a nevét sem tudták kimondani. Volt, akinek a veséje, a tüdeje vagy a mája állt le tőlük. Mások depressziósak lettek, megbolondultak vagy meghaltak. Leforgatták az első magyar pornófilmeket⁵, és megszülettek a pornósztárok, akik aztán a tévében meg a női újságokban az élet nagy dolgairól mondtak mindenféle okosságokat. Mindenki, legalábbis akit én ismertem, fegyverkezni kezdett. Nekem is volt baseballütőm, pillangókésem, szamurájkardom (persze valami gagyi utánzat), később gázpisztolyom, amit ismeretlen személytől vásároltam az Ecseri úti piacon – legalábbis lebukás esetére ezt beszéltük meg az eladóval –, aztán rendes pisztolyom hangtompítóval, két póttárral meg száz darab lőszerrel.

Hajnalban gyakran bespedezve feküdtem az ágyamban, nem tudtam aludni, néztem a plafont, a falakon az ócska képeket, és közben a nőkre gondoltam, akik a bandatagokkal a Club Sevenbe, a Made-Innbe, a Fortunába, a Medúzába, a Speedbe, a Bankba vagy a Bankok Hiltonba, a High Life-ba, a Randevúba, a HaliGaliba jártak. Észembe jutottak a VIP-szobák, meg az Alfa Romeók, a Porschék, a Mercik, az Audik, a BMW-k, de leginkább a Ferrarik meg az, hogy nekem mindez miért nincs.

Ilyenkor szomorú voltam és dühös. Én ezzel a dühvel indultam neki a kilencvenes éveknek.

Az első nem is volt igazi bank, csak egy takarékszövetkezet Csepelen, az egyik panelház földszintjén. Tisztán emlékszem rá. Nyár volt, augusztus közepe. Fonnyadt virágok az ablakban, a naptól megsárgult, koszos függönyök, csővázás székek, olyanok, mint a középiskolában, ahová jártam, és persze legyek. A sarokban ventilátor keverte a meleg és állott levegőt. A biztonsági őr kövér, szuszogós ember volt, vastag bajusszal, elől hiányzott a szemfoga. Az ing szűk volt rá, hiába gombolta ki a nyakán, a nyakkendője félrecsúszott, a hasa kitüremkedett a gombok közt. Sok vizet nem zavart. Elég volt ráfognom a pisztolyt, és ráüvölnem. „Kérem, ne bántson!” Csak ennyit mondott. Aztán belekapaszkodott a bejárati ajtó kilincskébe, és megpróbált négykézlábra ereszkedni. Láttam, hogy a hasa miatt ez nem fog menni, így nem is erőltettem. A pénztáros izzadós néni volt, vastag kosztümben. Szerintem azt hordta télen-nyáron. Csak annyit mondott: „Kérem...”, aztán már adta is a pénzt. Talán már hozzá volt szokva a rablásokhoz.

A következő egy OTP volt, valamelyik külvárosban, ahol korábban sohasem jártam. Valószínűleg azért, mert soha semmi dolgom nem volt ott. Aztán megint egy szövetkezet, és megint egy OTP, de ez már a belvárosban.

A többi összefolyik, Budapest Bank, Citibank, Erste Bank, ING Bank, K&H Bank, egy Volksbank, ugyancsak a belvárosban. Egy bank az Oktogonon, egy másik Újlipótvárosban, ahol a pénztáros elájult, és nem tudta kinyitni a széfet. Két perc után eljöttem. Majd szétvetett az ideg. A Király utca környékén, valamelyik takarékszövetkezetben, megszólalt a riasztó, de azért végigcsináltam. Talán egy OTP következett, a Blaha mögött. Miután végeztem, egyszerűen felszálltam a metróra. Csillaghegyen elbicikliztem a bankból, a Vízivárosba taxival mentem, jöttem. A második kerületben sírógörccsöt kapott egy nő, a harmadikban az őt pisztolyt rántott, de kiütöttem a kezéből. Újpalotán a levegőbe lőttem. Az ötödik kerületben két őr is volt, de meg sem moccantak, csak egy terhes nő hisztériázott. Valahol a kilencben előbb jöttek a rendőrök, mint vártam. Majdnem lelőttek. Egy hónap múlva visszamentem az ötbe, fél órát sétálgattam az egyik OTP vagy Citibank előtt, mire odajött egy öregember, és németül mondott valamit. Azt hitte, turista vagyok. Mondtam neki, hogy menjen a francba, közben meg arra gondoltam, hogy ezt most elbaszta nekem, de aztán mégis megcsináltam azt a bankot, és nem is volt vele semmi gond.

Az első rablás után először hánytam, aztán vártam a rendőröket, és minden ajtócsapódásra vagy a folyosóról beszűrődő hangra újra és újra elhánytam magam. Két óra után lassan elhittem, hogy nem jönnek értem. Alig ötszázezer volt a zsákmány. Kokaint vettem belőle, meg egy üveg whiskyt, aztán éjfél felé hívtam két csajt, és mindenfélét kértem tőlük, amit meg is csináltak. Hozzájuk sem nyúltam csak néztem őket, közben meg csak mondtam nekik, hogy „csináld, csináld”, mire az egyik buta arccal rám nézett és megkérdezte, hogy mit. Hajnalban aztán elájultam. Délben egyedül ébredtem. A csajok a maradék kokainnal meg a pénzzel már leléptek. Ültem a lakásban, a ronda képek közt. Jézus bánatos arccal nézett rám a keresztről, egy katonaruhás ürge meg nagy malacszemekkel a tányérsapkája alól. Na tessék, mondtam magamban, ugyanott vagyok, mint egy nappal korábban.

Még két napig ültem otthon, nem mentem be dolgozni. Amikor elfogyott otthon minden étel, és kezdtem éhes lenni, lementem az utcára. Sétálgattam, nézegettem az embereket, aztán azt mondtam magamban, szarok az egészre, és megcsináltam az OTP-t. Aznap este már egyáltalán nem hánytam. Kétmilliót vittem haza. Rászórtam az ágyra, és néztem Jézust a kereszten meg a malacszemű katonát, aki a főbélő férje lehetett, de már rég meghalt, és szerintem sosem látott ennyi pénzt életében. Nem vettem semmit, és lányokat sem hívtam. Szeptemberben már négyenél tartottam. Valami barom újságíró akkor nevezett el Jasonnak, a hokis kapusmaszkról, amit minden rablásnál viseltem, és amelyet a Péntek 13⁶-ban Jason Voorhees⁷, a gyilkos is hordott. Erre négyszer egymás után

megnéztem a filmet, de még csak nem is ijedtem meg. Elhatároztam, hogy legközelebb „péntek tizenharmadikán” rabolok ki egy bankot, de csak nem akart a tizenharmadika péntekre esni. Közben megint elfogyott a pénzem, úgyhogy szartam rá, és kiraboltam egyet hétfőn vagy kedden. Mindenesetre a rablásaimat ezután igyekeztem tizenharmadikára időzíteni. Decemberben már rapszámot írtak rólam, a következő év januárjában meg egy szakértő azt nyilatkozta az egyik újságban, hogy korunk gyermeke vagyok. Még azon a télen vettem magamnak egy jeepet meg egy lakást, amit végül az egyik barátnőm rendezett be, ugyanazon a nyáron. Hétfévégként valamelyik menő diszkó VIP-termében ücsörögtem. Össze-vissza fizettem mindenkinek, köztük olyanoknak is, akik még a nevemet sem tudták, és én sem az övéket. Csináltattam egy ujjnyi vastag aranyláncot, amit aztán egyik éjjel, bedrogozva, elhagytam. Jártam pincéernőkkel, fitness-edzőkkel, meg olyan lányokkal, akik nem csináltak semmit, és a nevüket sem jegyzetem meg, mert nem volt érdemes. Keresztet tetováltattam a karomra, és Jézus-fejet a hátamra. Elutaztam a görög, a spanyol, az olasz, a francia tengerpartra, Floridába és Thaiföldre, meg egy csomó szigetre, amelyeknek nem jegyzetem meg a nevét. Ettem polipot, ráját, cápát, kígyót és krokodilt. Thaiföldön elkaptam egy vírust, és két hétig hánytam. Mire hazajöttem, már megint írtak rólam egy cikket, amelyben szörnyetegnek neveztek. Rosszul esett. Mindegy, végre itthon voltam, de már megint nem volt pénzem. Megcsináltam gyorsan két vagy három bankot, kirúgtam a barátnőmet, mert untatott, és vettem egy kutyát, de az meg mindent összerágott a rakásban. Úgyhogy egy szép napon kivettem az autópályán az egyik parkolóba, de mire hazaértem, már hiányzott. Visszamentem, de hiába kerestem. Otthon aztán együltömben megittam egy üveg whiskyt, hánytam, sírtam, végül azt kiabáltam, hogy „bassza meg, kell, hogy értelme legyen az életemnek”. A következő két hónapban újabb három bankot raboltam ki, aztán felszedtem egy Trixi nevű csajt a Club Sevenben, aki azt mondta, hogy szép a mosolyom, egyébként meg fitness-edző volt. Elutaztunk együtt Indiába. A repülőtéren az egyik újságban olvastam, hogy speciális nyomozócsoportot hoztak létre az elfogásomra, és tízmillió forint vérdíjat tűztek ki a fejemre. Indiában végig esett az eső, így nem láttunk semmit. Végül elrepültünk Balira, ahol két hétig feküdtünk a parton, és nem szóltunk egymáshoz, legfeljebb annyit, hogy „kérsz inni?” vagy „megyünk enni?”, vagy „melegem van”. Hazajöttem, és vettem egy másik kutyát, egy labradort, és elneveztem Buksinak. Kiraboltam még két bankot, és összeköltöztem Trixivel, de így sem lett jobb, egész nap otthon ültünk és videóztunk.

Végül két év után, egy esős délután letartóztattak. Nem tanúsítottam ellenállást, és azonnal bevallottam mindent. Állítólag valamelyik volt barátnőm dobott fel, de ezt a rendőrség cáfolta. Az egyik újság szerint együtt

drogoztam valakivel az egyik diszkó VIP-szobájában, és elmondtam neki mindent. Ő dobott fel, a jutalom reményében. A rendőrség ezt is cáfolta. A per két évig tartott. Közben több száz cikk jelent meg rólam. Bekerültem a Nagy Betyárkönyvbe, Rúza Sándorhoz és Sobri Jóskához hasonlítottak. Elkezdtem írni az emlékirataimat, aztán abbahagytam, aztán megint nekifogtam. Interjúkat adtam, és mindenféle rendőrségi magazinokban szerepeltem. Az ügyész a vádbeszédben megrögzött bűnözőnek nevezett, és elretentő ítéletet kért a bírótól. Tizennégy évet kaptam. Az ügyvédem az ítélethirdetés után azt mondta, ha jól viselem magam, előbb kiengednek, és akár újra is kezdek az életemet, hiszen még fiatal ember leszek...

A szabadulásom után az egyik tévécsatorna azonnal leszerződtetett. Fizetést kaptam és állandó belépőt a stúdiókba. Szerencsém volt, amíg ültem, a móri mézáráláson meg a Sörösök nevű bandán kívül senki sem csinált nagy balhét. A móri mézárórost időközben elfogták és életfogytiglanra ítélték, de egyébként is, ki szeretett volna egy színpadon szerepelni egy tömeggyilkossal. A Sörösök ugyan kiraboltak vagy harminc bankot meg ékszerboltot, de miután letartóztatták őket, kiderült róluk, hogy kínaiak meg románok, szóval eladhatatlanok voltak a médiában.

Akkoriban majdnem minden héten szerepeltem valamilyen műsorban. Egy filmművészeti főiskolás srác háromórás dokumentumfilmet csinált rólam. Egy üres cellában kellett ülnöm, és nem volt más dolgom, mint mesélni magamról, bármit, ami eszembe jutott. Én persze a rablásokról beszéltem, és arról, hogy mire költöttem a rablásokkal szerzett pénzt, merre utaztam és kivel. Erre voltam a legbüszkébb, és tudtam, a film is ezért készül. A cellában a plafonra és a falakra is kamerákat szereltek fel, így minden szögből tudtak filmezni. Számomra csak a bemutatón derült ki, hogy a film nagy részében hátulról meg oldalról vettek, így az arcomból alig látszott valami.

Amíg a börtönben voltam, minden megváltozott. A kocsik gyorsabbak lettek, a szilikonmellek már nem voltak olyan nagyok. A kopaszok eltűntek, megölték őket, tönkrementek vagy csak egyszerűen megöregedtek. A Serest, a Borost, a Cinóbert, a Prisztást, a Döchert és a Bolgár Misit⁸ bandaharcokban ölték meg, a Turek, a Tasnádi börtönben ült. Az oroszok, szerbek és albánok a gazdagabb és nagyobb zsákmányt ígérő Nyugat-Európába helyezték át a működésüket. A diszkókat már kluboknak hívták. A férfiak öltönyt hordtak és szivaroztak, a nőknél a koktéluha járta. Mindenki borszakértő lett, esténként borvacsorákra meg borbárba járt, hét közben a Liszt Ferenc térre, hétvégén meg vitorlázni és bortúrákra. Mindenki mindenhol a pozitív energiákról beszélt. Magyarország pornónagyhatalom lett, a hazai stúdiók mellett egy rakás francia ügynökség is dolgozni kezdett Budapesten. A pornósztárok, akik a kilencvenes évek elején menők voltak, már mind

visszavonultak, férjhez mentek és gyereket szültek. Szomorúan néztem őket a tévében, ahogy a gyereknevelésről és a vele járó felelősségről, meg az új szakácskönyvükről nyilatkoznak.

Reklámoztam biztonsági zárat, riasztórendszereket, biztonsági céget. Írtam egy könyvet, *Kezeket a tarkóhoz* címmel. Elég jól fogyott, kétszer vagy háromszor adták ki. Nekem is csak egy példányom van belőle, a többit a nők, akiket felszedtem, meg mindenféle alkalmi ismerősök elkunyerálták tőlem. Vetélkedőkben játszottam. Az egyikben azzal a rendőrrel voltam egy csapatban, aki letartóztatott. A börtönben megtanultam rajzolni és festeni. Kiállításokat szerveztek a rajzaimból és a képeimből, sokat el is adtam közülük. Rólam mintáztak meg egy új képregényfigurát. A történet szerint egy képzeletbeli városban raboltam ki a gazdagokat, és az így szerzett pénzt a szegényeknek adtam. Előadást tartottam általános- és középiskolákban. Elmeséltem a gyerekeknek, hogy bűnözni rossz dolog és a börtön szörnyű hely. Szerepeltem rapszámok videoklipjeiben meg filmekben. Mindig valamilyen kemény arcot alakítottam. Az egyikben szitává lőnek a rendőrök, egy másikban bandavezér vagyok, és én ölöm meg az énekest, aztán elveszem a csaját. Én is írtam egy rapszámot, *Ide a pénzt bazd meg!* címmel. A szöveget megmutattam egy Té-Boy nevű rappernek, akinek szerepeltem a klipjében. Azt mondta, hogy tehetségesnek tart, és szívesen dolgozna velem. Sajnos nem sokkal később öngyilkos lett. A temetésén én mondtam a búcsúbeszédet.

Az egészel persze nem sokat kerestem. Amíg börtönben voltam, a bankok pert indítottak ellenem, hogy fizessem vissza a pénzt, amit raboltam tőlük. A lakást, a bútorokat, a kocsit meg mindent, amit megtaláltak, lefoglaltak és elárvereztek. Amit nem vett meg senki, azt egy ideig egy raktárban őrizték, aztán elégették. A végrehajtó, amikor a szabadulásom után elmentem hozzá, azt mondta, többbe került a tárolásuk, mint amennyit értek. Nem maradt más az egészből, csak egy marék hamu egy raktár udvarán.

Megkérdeztem a végrehajtótól, hol vannak a személyes dolgom, a fényképek az utazásokról, bulikról, meg a füzetem, amiben az újságcikkeket gyűjtöttem a rablásokról. Azt mondta, azokat nem égette el, mert a törvény nem engedi. Lementünk egy pincébe, ott volt minden egy papírdobozban, az egyik sarokban. A doboz a nedvességtől meg valamilyen két évvel ezelőtti beázástól, amit csak úgy melleleg említett meg a felszámoló, furán felpuffadt, rozsdás-zöld színű volt, és rothadásszagot árasztott. Majdnem elhántam magam tőle. A fényképek a víztől egymáshoz ragadtak, félig feloldódtak, a színek, alakok, tengerpartok, bárók, autók, házak mind egymásba folytak. A cikkekből csak egy elmosódott betűhalmaz lett. Kivitettem a dobozt az udvarra, oda, ahol az eladhatatlan dolgomat elégették.

Megpróbáltam felgyújtani, de sehogy se sikerül. Nem fogott tüzet a doboz, még mindig nedves volt. Végül a végrehajtó hozott egy üveget, aminek az alján átlátszó folyadék lötyögött. Azt mondta, pálinka van benne, és intett a fejével. Ráöntöttem a pálinkát a dobozra, és meggyújtottam. Megvártam, amíg minden elég, köszöntem és elmentem.

Amikor kijöttem a börtönből, egy Klári nevű nőhöz költöztem. Lakásom már nem volt, haza nem mehettem, mert az apám azt üzente az anyámmal, hogy látni sem akar, meg hát én se vágytam a falusi levegőre. Klárit a börtönbüntetése idején ismertem meg. Látott rólam egy riportot, és később elmesélte, hogy szimpatikus voltam neki. Küldött egy levelet, azt kérte, hogy bízzak benne, tudja, hogy meg tudok változni, és ő majd segít nekem a beilleszkedésben, ha kiengednek. Elkezdtünk levelezni. Arra gondoltam, hogy feleségül veszem a börtönben, mert akkor talán adnak pár nap szabadságot. De a nevelőtiszt közölte velem, hogy erről szó sem lehet, úgyhogy letettem a dolgról.

Klári negyvenhét éves, elvált, a foglalkozása könyvelő. Kicsit molett, és alacsony is. Az arca ovális, a tekintete nyílt, a szeme mosolygós. Nem olyan nő, mint akiket korábban megszoktam, de kedves volt, és valahol laknom is kellett. Tudtam én, hogy nem csak az önzetlen szeretet hajtja Klárit, de kezdetben, amikor éjjel átjött a szobámba – mert bár együtt éltünk, külön szobában aludtunk –, könnyen le tudtam rázni. Azt mondtam: stresszes vagyok, elszoktam a szabadságtól, vissza kell szoknom a normális életbe, még nem állok készen egy kapcsolatra, nem akarom elszélesíteni, előbb ismerjük meg egymás, adjon egy kis időt.

Később, amikor újra elkezdtem pénzt keresni meg az éjszakát járni, és mindenki tőlem akart autogramot, sőt voltak, akik a hátukra, a mellükre vagy a vádlijukra tetováltatták a maszkot, amelyben raboltam, a bátrabbak meg az arcomat, és köré odaírátták, hogy „Fel a kezekkel!”, szóval amikor már videoklipekben szerepeltem, és vettem egy új kabriót, és bögrékre nyomtatták rá a nevemet, és egy stylist tanácsára csak feketében jártam és szakállat növesztettem, akkor újra lettek csajaim, olyanok, mint régen. Elköltöztem Kláritól. Klári sírt, öngyilkossággal fenyegetőzött, de leszartam, mert a nőknek, akiket felszedtem, bombajó testük volt, és egyik sem volt idősebb huszonegynél. Akkoriban terjedt el az a pletyka a városban, hogy a pénz, amit a rablással szereztem, megvan. Elrejtettem, és csak arra várok, hogy elcsendesedjenek körülöttem a dolgok, aztán lelépek Thaiföldre. Ez persze nem volt igaz. Mindent elköltöttem nőkre, ruhákra, utazásokra, aztán a lebukásom után ügyvédre. Ami kevés maradt, azt az utolsó barátnőm, Trixi nyúlta le, a kutyámmal, Buksival együtt. Azt hallottam, hogy Buksit később eladta. Amikor megkerestem, azt mondta, hogy elpusztult, ami könnyen lehet, mert már akkor sem volt fiatal, amikor lecsuktak.

A nők persze mind olvasták a pletykát az újságokban a pénzről meg Thaiföldről. Ha rákérdeztek, csak annyit mondtam, „majd meglátjuk, egyszer mindennek eljön az ideje”, meg ehhez hasonló szövegeket. Két-három hónapig hitegettem őket, aztán mindegyiket dobtam egy másikért. Jártam egy Kiss nevű, tizenkilenc éves csajjal az egyik lánycsapatból, aztán egy playmate-tel, egy pornóssal, aki abban az évben kapta meg az *év orálosa* címet, egy ex-pornóssal, aki műsorvezető volt a tévében, műkörmösökkel, fodrászokkal, fitnesz-edzőkkel, dubajosokkal és egyetemistákkal.

Úgy egy éve kezdtek megváltozni a dolgok. Újraindult a Valóvilág sorozat, elindult az Éden Hotel meg a tehetségkutató műsorok újabb és újabb szériája. Minden szereplőnek volt magánéleti problémája, tragédia a családjában, lefogyott vagy meghízott, kiderült, hogy leszbikus vagy homokos, szerelmes az apjába vagy az anyjába. Egyre kevesebb helyre hívtak. Egy ideig azzal hitegettek a csatornánál, hogy én is beköltözhetek néhány napra a Valóvilágba, de végül nem lett belőle semmi. A rap kezdett kimenni a divatból. Végül a tévécsatorna elküldött. Azt mondták, hogy a válság miatt nem tudnak tovább foglalkoztatni, de ne keressek más társaságot, mert hamarosan visszahívnak.

Most diszkókban és klubokban lépek fel. Éjfélkor a dj lehalkítja a zenét, én meg maszokban és shotgunnal a kezemben felmegyek a dj-pult elé, és elüvöltöm magam: „Kezeket fel, indul a buli!” Ha akciós italokat lehet kapni, azt kell kiabálnom: „Elő a pénzzel a zsebekből. Akció!”, aztán bemondom az ital nevét, amit abban az órában éppen olcsóbban lehet kapni. Úgy két hónapja felhívtam Klárit, hogy szeretnék visszaköltözni hozzá. Nem tudtam fenntartani a bérelt lakásomat. Azt mondta, nem haragszik rám, tudja, hogy nehéz visszailleszkednem, ő türelmes, biztos benne, hogy megtalálom a helyes utat.

Mióta újra Klárral élek, nem járok szórakozni. A fellépések után leülök egy-két ingyen italra, mint most is, aztán hazamegyek. Ha nincs fellépésem, ülünk otthon, nézzük a tévét vagy csendben vacsorázunk. Ha szólok is Klárhoz, csak udvariasságból teszem. „Hogy vagy?“, „Milyen volt a napod?“, „Fáradtnak látszol.” És közben hümmögök. Klári viszont minden este elmeséli a napját, attól a pillanattól kezdve, hogy kilépett az ajtón, egészen addig, amíg haza nem ért. Igyekszem úgy tenni, mintha érdekelne, amit mond. Ha kell, helyeselek, ha kell, meglepődöm, ha arról van szó, együtt dühöngök vele valami nevetséges apróságon, amit természetesen szokása szerint eltúloz.

– Aha... és akkor most... – zökkent ki Éva a merengésből, de végül csak tovább turkál a szívószállal a jégkockák között.

Odapillantok a két nőre bárpult végén, de csak a rondábbik néz vissza

rám, a másik, aki akár számításba is jöhetett volna, már egy öltönyös fickóval beszélget, és egyáltalán nem törődik velem. Visszafordulok Évához, és magamban megállapítom, hogy igazából ő az egyetlen a teremben, leszámítva persze a másik nőt a bárpult végén, akivel, úgy érzem, akár le is feküdnék.

– Szóval akkor most – sóhajt fel Éva – ...most ...végül is... nem te vagy a Joker⁹? Lassan préseli ki magából a szavakat. Ránézek:

– Ki az a Joker?

– Te nem nézel tévét? – A szeme elkerekedik, de az arca ugyanolyan kifejezéstelen, mint egész este.

– Ami azt illeti, nézek tévét – közlöm vele határozott hangon, és bár pontosan tudom, hogy ki az a Joker, mégsem akarok róla beszélni.

– Akkor tudnod kéne, ki az a Joker – sóhajt fel megint Éva, és a poharába mered.

– Tudom, ki az a Joker – sziszegem –, egy nulla.

Éva rám néz, és egyszerűen csak annyit mond: – Lehet, de nem tudják elkapni.

Ebben sajnos igazat kell, hogy adjak neki, de nem szólok egy szót sem, inkább jó hangosan, hogy a bárpult végén a két nő is hallja – már csak azért is, mert újra kettesben vannak – rendelek:

– Még egy whiskyt kérek.

A Joker a nyár elején tűnt fel. Azóta kirabolt négy bankot. Ami nem egy nagy szám, és fogadok, hogy csak a négy bankrablás miatt pár hét után már nem is emlékeznének rá, most mégis vele vannak tele az újságok meg a tévé, ami csak azért fordulhat elő, mert a fickó pofátlanul a Batman-féle Jokernek öltözve rabolja ki a bankokat, és mindenütt otthagyt egy joker kártyalapot, ugyanazzal az üzenettel: *„Táncoltál már valaha az ördöggel sápadt holdfénynél?”*¹⁰ Amit alkalmasint a Batman valamelyik részéből vett. A rablás végén pedig felrobbant egy füstbombát. Ezt a részét a dolognak nem értem, mert semmi köze a filmhez, de el kell ismernem, hogy hatásos. Én annak idején semmi ilyesmit nem csináltam. Maszkot vettem fel, és mindenütt a szokásos szöveget mondtam el: „Ez egy bankrablás! Maradjanak nyugton! Ha azt teszik, amit mondok, senkinek nem lesz bántódása!” Azt hiszem, én is egy filmből vettem ezt a szöveget.

Amióta a Joker színre lépett, újra divatba jöttek a Batman-képregények, a Joker-jelmezek, álarok. Valaki elkezdett jokerfejes pólókat gyártani. Az egyik újság szerint valami híres festőművész festett egy Joker-képet, Joker és Batman biliárdoznak rajta, amit aztán baromi drágán el is adott. Az emberek az éjszakában meg így beszéltek egymással: *„Táncoltál már valaha az ördöggel sápadt holdfénynél?”*, meg *„Mért vagy ilyen komoly?”*¹¹ Ennek persze nincs semmi értelme, de egész jól hangzik, meg keménynek is tűnik,

aki mondja. Később, amikor már minden idióta ezt szajkózta, kicsit ciki lett, de ma este is legalább háromszor hallottam.

– Téged hogy hívtak?

– Tessék?

– Neked is volt valamilyen neved, mint a Jokernek?

– Ja... ja... – motyogom, de valahogy nem akaródzik folytatni. Végül mégis kibököm: – Jason.

– Jason? – fordul felém értetlen arccal.

– Jason, a Péntek 13-ból – mondom olyan komolyan, amennyire csak tőlem telik, és iszom egy kortyot.

– Péntek 13. – megborzong.

– Péntek 13. – ismétlem olajozottan.

Éva elgondolkodik, vagy legalábbis úgy tesz, és közben a pult mögötti tükörben nézegeti magát. Azt remélem, megkérdezi, miért kaptam ezt a nevet, és akkor elmesélhetem, hogy jégghokikapus-maszkot használtam a rablásoknál, olyat, mint amelyet a Péntek 13. Jasonja hordott. Nem kérdezi meg. A szívószállal a poharában turkál, és közben hümmög.

– És te mondtál valamit, mint a Joker? – fordul felém.

– Miért, mit mond a Joker?

– „Mért vagy szomorú?” Ezt kérdezi mindenkitől a bankban, amelyet kirabol. – Megint magát nézegeti a tükörben, aztán újra felém fordul: – Te mit mondtál? – kérdezi őszinte érdeklődéssel a hangjában.

– Semmit – felelem, ami nem igaz ugyan, de nem tartom jó ötletnek, hogy elmeséljem neki, én általában azt mondtam: „Szétlövöm a fejed, te bűdös kurva, ha megnyikkansz!”, persze csak a nőknek, mert a pénztárosok valami megmagyarázhatatlan ok miatt majdnem mindig nők. Ha véletlenül férfi volt a pénztáros, akkor a „hülye kis faszt” használtam.

– Semmit?

– Jasonnak a filmben nincs szövege.

– Aha. Ez érdekes, mert a Jokernek van.

– Hagyjuk a Jokert, jó! – ezt már üvöltve mondom, aztán békülékenyen hozzáteszem: – Beszéljünk inkább másról. Húzócs hetem volt.

Nem beszélünk másról, csendben ülünk. Éva újra magát nézi a tükörben, és a mellét igazgatja. Azt hiszem, megsértődött. Én a két nőt stírolóm, mert még mindig egyedül vannak, és odamosolyognak rám.

Talán mesélnem kellene Évának az elrejtett pénzről meg a thaiföldi útról, gondolom magamban, amikor valaki megkocogtatja a vállamat. Az egyik biztonsági őr az.

– Te jössz haver – mondja, és közben a fejével a dj-pult felé biccent.

– Megyek, megyek.

Lecsúszok a székről, aztán csak álldogálok tanácstalanul. Az őr észreveszi,

és kérdőn rám néz, amitől egyszerre nagy-nagy szomorúság fog el, de összeszedem magam, és mivel más nem jut eszembe, megkérdem, hogy a kínos csöndet megtörjem, noha tudom a választ:

– Milyen akció is lesz?

– Whisky-red bull – mondja.

– Szólít a kötelesség – mosolygok Évára. – Nemsokára visszajövök. Megvársz? –

– Lehet... – elgondolkodik. – Lehet... elképzelhető – bizonytalan a hangja, nem fordul felém, csak a tükörképemnek beszél.

Amikor visszamegyek a pulthoz, Éva már nincs ott. Körülnézek. A főnökével csókolózik néhány asztallal arrébb, az ő fején is japán zászlós fejpánt. A két nő a pult végéről is elment, a helyükön részeg angol turisták ácsorognak. Azért csak odaülök a pulthoz, és rendelék még egy whiskyt, de már magam sem tudom, hogy miért. Néhányszor Évára nézek, de úgy tesz, mintha nem venne észre. Ma már nem lesz több italakció, haza kellene mennem, gondolom magamban, és egy hajtásra megiszom a whiskymet.

A lakásban valahol egy lámpa ég, kísérteties félhomályba vonja Klári alakját. A nappaliban áll, hosszú, bokáig érő hálóingben, amely elöl csipkés, áttetsző, és félig szabadon hagyja telt, tejfehér mellét.

– Te még ébren vagy. Mért nem alszol? – kérdezem dühösen, aztán békülékenyen hozzáteszem: – Késő van már, aludnod kéne.

Elindul felém.

– Nem tudtam aludni nélküled. Hiányoztál, tudod? – suttogja.

– Te is – mondom cseppet sem meggyőző, kicsit kásás hangon, de itt el is akadok, pedig tudom, hogy mondani akartam még valamit, ami aztán néhány másodpercnyi hallgatás után eszembe is jut, de túlságosan részeg vagyok hozzá, hogy újra elmondjam: stresszes vagyok, elszoktam a szabadságtól, vissza kell szoknom a normális életbe, még nem állok készen egy kapcsolatra, nem akarom elszélesíteni, előbb ismerjük meg egymást, adjon egy kis időt. Inkább hallgatok.

– Gyere ide! – a hangja parancsoló, ez felidegesít, de annyira azért nem vagyok részeg, hogy ne tudjam leplezni.

– Késő van már, menjünk aludni – kérélem újra, olyan szelíden, amennyire csak tőlem telik.

– Előbb gyere ide – mondja, és hozzáteszi – kérlek. Ölelésre tárja a karját.

Nagyon lassan elindulok felé. Óvatosan átkulcsolom a derekát. A szája a számra tapad. Érzem, hogy a nyelve áttör az összeszorított ajkamon, beleütközik a fogsoromba, amit úgy csikorgatok, hogy éles hangja szinte szétveti az agyamat.

– Nem kívánsz? – kérdezi.
 – Én... – nyögöm még a suttogásnál is halkabban, de mivel a nyelve már majdnem utat talált a fogaim közt, inkább elhallgatok.

– Ugye kívánsz?

Válasz helyett megragadom a derekát, erősen megszorítom kétoldalt az úszógumikat, belenézek a szemébe, amit ő tökéletesen félreért és biztatásnak vesz, de nekem annyi erőm sincs, hogy tiltakozzak.

– Kérlek... – csak ennyit tudok mondani, mert a nyelve megint behatol az ajkaim közé, hiába szorítom össze a számát. Érzem, ahogy a fogsoromat végignyalja a nyelvével, én meg a szűk résen át, amely nem lehet szélesebb, mint egy tízforintos pereme, csak tovább suttogom: – ...kérlek, kérlek... – de a nyelve megint elzárja a rést, amitől fuldokolni kezdek.

– Mit mondasz, édes? Mit mondasz? – kérdezzgeti bűgő, negédes hangon, amitől vihar támad bennem. Érzem, hogy valahol a távolban a harag és gyűlölet újabb hulláma emelkedik ki a semmiből. A kezem feljebb csúszik, egészen a nyakáig, mindkét kezemmel megragadom, és kényszerítem rá, hogy a szemembe nézzen. Leszarom, hogy azt nyögi, „ez fáj”, azt is, hogy sírni kezd, de arra azért odafigyelek, hogy eltartsam a fejét, nehogy véletlenül újra megpróbálja megcsókolni. Aztán ráüvöltök: – Maradj már csendben, az istenedet! – Amire tényleg csendben marad, én meg tanácstalanul nézek magam elé, mintha magam is meg lennék lepve, hogy ez a mondat elhagyta a számát. Hirtelen a távolból szirénaszó hallatszik, ami aztán kiolt bennem mindent, és a kínos csendet megtörendő kibökök végül valamit, valamit, ami éppen az eszembe jut, de akárhogy is erőlködöm, több nem telik tőlem:
 – Mond csak, táncoltál már valaha az ördöggel sápadt holdfénynél?

Jegyzetek

¹ Budapesti diszkók a kilencvenes években. Már egyik sem működik. Tönkrementek, bezártak vagy a hatóságok vetettek véget a működésüknek.

² Reggelig nyitva tartó szórakozóhely Budapesten. Alapkonceptiója szerint a vendéglátóhelyeken dolgozók számára biztosított volna zárás utáni szórakozási lehetőséget.

³ Ericsson GH 197-es GSM készülék.

⁴ A kilencvenes évek budapesti éjszakai életének hírhedt figurái.

⁵ A magyar pornófilmek pilótadarabjának a nyolcvanas évek végén készült *Pornóasztár volt ónagysága* című 90 percest tekint a szakma. Ezen a filmen kívül 1995 júniusáig összesen tizenhét, kizárólagosan magyar gyártású pornóprodukció készült. Néhány közülük: *Szexkirálynő*, rendező és producer: Nagy László, 1991; *Hárman az ágyban*,

r.: Nagy László, 1992; *Ötszex*, r.: Nagy László, 1992; *Hótehenke*, r.: Kovács István; *Félnk vagyok, de dugni akarok*, r.: Nagy László, 1994; *Szex dupla Whiskeyvel*, r.: Kovács István, 1995.

⁶ A *Péntek 13* (*Friday the 13th*) című színes, amerikai horrorfilmet 1980-ban mutatták be. Sean S. Cunningham alacsony költségvetésből forgatott alkotása a filmtörténet egyik leghíresebb horrorja lett, amelyhez később számos folytatást készítettek.

⁷ Jason Voorhees a *Péntek 13* (*Friday the 13*) című horrorfilmek kitalált karaktere. Jason hasonló jelentőségű horrorfigura, mint Freddy Krueger. Jason Voorhees eddigi „élete” során megölt több mint kétszáz embert. Fegyverei között volt csákány, bozótvágó, lombfűrész, fűrész, vasvilla, félkezes balta és kés is.

⁸ Polgári nevén Dimo Dimitrov.

⁹ Joker kitalált szereplő a DC Comics képregényeiben, egy Gothamben működő bűnözőszeni. Batman legrégebbi és az egyik legveszélyesebb ellenfele, aki már 1940-ben, a *Batman* első számában megjelent, és azóta is újra meg újra felbukkan a képregények lapjain.

¹⁰ Joker volt az, aki az 1989-es *Batman* című filmben megölte Bruce (Batman) szüleit, a tehetetlen fiút viszont futni hagyta, tőle csupán ennyit kérdezett: „*Táncoltál már valaha az ördöggel sápadt holdfénynél?*”

¹¹ Joker mottója a filmben.

MENYHÉRT ANNA

A másság kánontalansága: a boszorkány

Czóbel Minka, 2. rész

A boszorkány mássága – Boszorkánydalok

Czóbel Minka költészetét végigkíséri a boszorkány alakja. *Boszorkánydalok* címmel olvashatunk ciklusokat a *Fehér dalok* (1894) és az *Opálok* (1903) című kötetekben, *Új boszorkánydalok* címmel pedig a *Virradat dalai* (1896) című kötetben, de több boszorkány témájú vers fordul elő magában is. (Ezért is furcsa az, hogy bár a Pór Péter válogatta 1974-es kötet címe *Boszorkánydalok*, ezekből a versekből mindössze öt szerepel benne.) A boszorkány önéletrajzi alteregó – bár más összefüggésben, de erre utal egy 1891-ben Justh Zsigmondnak írott levél, amelynek utolsó mondatát a szakirodalomban szinte már szállóigeként szokás idézni:

„Tudja, mi hibázik nekem itt legjobban? Hogy senki, de absolute senkivel nem beszélhetek azon dolgokról, melyek legjobban érdekelnek. Forgách Lászlóval nagyon jól értjük egymást, az ő magyar, egyszerű esze mindent helyesen, egyszerűen fog fel. De ő kissé sportsman-lenézését affektálja a szellemi értékek iránt. Keresztet vet, ha Zolát említik, bár soha egy sort sem olvasott tőle; ugyanígy: ha Wagnert említik, – bár kitűnő hallása van, s talán jobban érti a zenét, mint sok, azzal foglalkozó etc, etc.. Nincs ugyan szárnyam, fájdalom, de ha *volna*, itt bizton elégetnének, mint boszorkányokat.”¹

A boszorkány szorongások kifejezése és megtestesítője, de legfőképpen a másságot és a másság veszélyeztetettségét szimbolizálja, mint ahogyan ezt egy korabeli kritikus értetlenkedése dacára pontosan megfogalmazza:

„Nem tudjuk, mire valók s mit jelentenek a tizenkilenc darabból álló Boszorkánydalok. (...) az egésznek semmi köze és kapcsolata a boszorkánysággal. Még azért, hogy itt-ott valami boszorkányos vonás, varázslatos homály, fátyolszárnyak lebegése tűnik föl (...), nem mondhatjuk ezeket boszorkányok dalainak. Nem is egyebek azok sokszor, csak reflexiók az életről, a boldogságról és szenvedésről. Néha olyasvalamit

sejtetnek, mintha ártatlan nőket üldöznének és elnyomni törekednének csupán azért, mert jobbak, erősebbek, tisztábbak a többieknél, egy szép hölgyet plane! azért, »mert nincs férje, nincs családja, nincsen könyje«, de hiszen az emberek rosszasága nem boszorkányság.”²

A legelső boszorkány-vers az *Újabb költemények* (1892) *A boszorkány* című darabja. Ebben a didaktikus-érzelmes költeményben a boszorkányt, aki „szárnyal jött a világra”, „a bogárnak sem ártott” „folyton, folyton üldözik”, boszorkány volta miatt meg is égetik. A *Fehér dalok* és *A virradat dalai* ciklusaiban a boszorkány, vagy a boszorkányok csoportja szembekerül a másságukat nem toleráló emberekkel; az emberek a boszorkányok ereje láttán saját gyengeségüket élik meg, s ezért félelmükben ellenük fordulnak.

Légy bűnös, vétkes, szennyes, gyöngye,
Csak ne erősebb, csak ne más.
A küldöttség

A koszorút fonó, „fátyol-szárnyukat” „fehérlő holdvilágba” kibontó boszorkányok kénytelenek elrejtőzni az emberek elől.

Csak nagy hosszú fátyol-szárnyad
Ne kerüljön ember-kézbe,
Ember keze durva érdes,
Összetépne ijedtébe.
Éji ének

A *Tűz-rózsa* boszorkánya nem tudja viszontszeretni a belé szerelmes férfit, s büntudata oda vezet, hogy amikor a férfi megöli egyik szeretőjét, magát vallja bűnösnek. Máglyán megégetik – s itt az elbeszélő költemény több szintű metonimikus, szecessziós vízióba vált, amelyben a boszorkány halála erotikus képpé transzformálódik:

Hogy éri testét
Izzón, forrón
A lángok csókja,
Kinyílik szíve
Mint egy bűvös,
Nagy bíbor rózsa.

A *Hídon* című, Arany balladáit idéző költeményben erősebb a másság és fenyegetettség nő–férfi vetülete: kifejezetten hangsúlyos az, hogy a férfiak világa nem tűri el a boszorkány, a fiatal nő másságát:

Miért nem nézel úgy, mint a többi?
 (...)
 Boszorkány hírben állok,
 De nem vagyok rossz, látod
 (...)
 ...ki bánja
 Ha jó vagy rossz a nőszemély,
 Csak olyan legyen, mint a többi,
 Ha más, ha jobb, az a veszély.

Noha ez a költemény poétikai szempontból talán nem sok újat hoz, vagyis a megszokott elemzési módok számára nem feltétlenül lesz érdekes, de érdemes felhívni a figyelmet a benne a mássággal kapcsolatban felvetett gondolatok modernségére.

A *liliumról* című versben a boszorkány-életút két verzióját láthatjuk, allegorikus virágképekben, a szűzies és az erotikus nőt: a „boszorkány-virágok” – „két hajtása (...) ugyanazon tőnek” –, a „fehér-szűz-lilium virága” és „a pokolnak égő tűzrózsája”.

Tündér a boszorkány, ha lilium marad,
 Ha rózsává nyílt, tűz-kévéket arat,
 Elperzseli vele az egész világot,
 Ő maga nem talál soha boldogságot.

Az *Opálok* című kötet *Boszorkánydalok* ciklusa tizennégy verset tartalmaz. Itt már dalszerűbbek, könnyedebbek a versek, elért Czóbel Minka ahhoz a verstípushoz, amelynek értékét a recepció főként sajnos csak abban látja, hogy Weöres Sándor előzményévé válhatott. A szomorú, keserű, tragikus mondandót a hangzás lágyítja, zsongítja. A dalszerű szólam átveszi az irányítást a bölcselkedő mondanivaló fölött, s különösen jól illik ez a boszorkányokhoz, akiknek alakja így könnyedebbé, légiesebbé, a boszorkány szó etimológiájához illően erotikusabbá, meseibbé válhat, közeledik a mese- és mondavilág bűbájosaihoz, lidérceihez. Visszatérő attribútumuk a köd, a fátyol, a sötétség, a holdfény, a csillagok, a lilium, a csillaglélék, a siklás, a játék.

Ködvirágok,
 Boszorkányok,
 Szálljunk, szálljunk be a ködbe.
Ködvirágok

A ciklus első verse ismét programvers: a boszorkány magányáról szól, arról, hogy a boszorkánynak, még ha szerelmes is bele valaki, „Földi lény,

földi szív / Sohsem lehet párja.”

De ő nem felelhet,
De ő meg nem állhat
(...)
De minek is várna?
Boszorkány leánynak
Legjobb társ a szárnya.

De a ciklusban a boszorkány egyrészt többféle alakban is megjelenik, hagyományos mesei női lények képében (*Vizitündér, Halasszonyok*), másrészt pedig kibomlik ez a mitológia, történetek rendelődnek hozzá, a boszorkányok tulajdonságai pedig állandóvá válnak, több versben is ismétlődnek, és általában a jó–rossz, szeretet–veszély kettőssége mentén rendeződnek, mint ahogy ezt *A liliumról* már megelőlegezte. Boldog az, aki láthatja a tekintetével, érintésével gyógyító boszorkányt, akinek mosolya viszont mérgező (*Mosoly*). A boszorkánynak nincs könnye, csak ha földi ifjúba lesz szerelmes, akkor viszont szárnyát is elveszti, mert a könny leperzseli (*A könny*). Az erősebb tűzben visszatér a tűzvirággá váló boszorkányszív képzete, amikor kiderül, hogy a szűz boszorkány a máglyán nem ég el, de saját belső tüzétől igen. A boszorkány az erdőbe költözik az emberek elől, s a szépség és a szörnyeteg kettősét megidézően egy medve lesz a társa: „Fehér habos karja / Medve kócos nyakát / öelve takarja” – *A boszorkány és a medve. A rémben sem az erdei vadállatoktól félnek az éjjel táncoló boszorkányok, hanem az őket megleső embertől.* Ennek a versnek kifejezetten erős hangulatfestő ereje van, amit modern szóhasználatának köszönhet, és amit aztán a mai szem számára nagyon didaktikus és nyelvileg is döccenő befejezés leront:

De ijedve rebbenek szét
(...)
Ingadozva, lágy sötétben
Jó egy árnyék. – –
Kékes-tompa
Foltot tép a tiszta fényben.

„Láttad?” – „Láttam. Oh, mi szörnyű
Kapzsi kézzel, irigy szemmel
Közélt, éppen felénk tart,
Fussunk, szálljunk, jön az ember!”

De a legszebbek, a kedvenceim, egy verspár, a *Hóvihar* és az *Alszanak az emberek*.

Hóvihar

Fázik a boszorkány,
Vékony kis ruhája
Testét nem takarja,
Elfagyott a szárnya.

Tova nem repülhet.
Fenyügalyra szállott,
Zúzmara ellepte
Mint egy nagy virágot.

Forgószél felkapja,
Elvész a viharba,
Kavargó, zavargó
Fehér zivatarba.³

Alszanak az emberek

Hófehér fátyolruhámon
Hold sugárja megakad,
Jobbról-balról felrebbennek
Az elalvó madarak.

Hogyha röptem elsikamlik
Sárgúlt lombú fák között,
Tarlón, hol pókháló szálát
Ezüst harmat öntözött.

Lombbal hintett országuton
Melyen foltot tép a fény,
Elhagyott zöld nádasokba
Felcsillámló víz erén.

Fényben úszom, elrepülök,
Hervadó mezők felett,
Szép a föld, mert ébren a hold,
S alszanak az emberek.⁴

Ez a két légies, könnyed, modern dal ugyanannak a témának egyes szám harmadik és egyes szám első személyű kibontása, ugyanannak az érzésvilágnak egyszerre édes és bús, illetve nyári és téli változata. A természeti képben való feloldódás különösen az egyes szám első személyű versben hangsúlyos: a boszorkány emberi vonásait teljesen elveszítette: feloldódik a

fényben, álomszerűvé válik. A folyamatot leíró *Hóviharban* is végbemegy az áthasonulások sorozata: a szárnyát vesztett, védtelen boszorkányból fehér virág lesz, és egyben zúzvara, hogy eltűnhessen, egy lehessen a kavargó fehér hópelyhek közül. Az ő átalakulása tehát megsemmisülést jelent. A látvány és a hangzás szépsége meseivé lágyítja a kiszolgáltatottságot, megszelídíti a megsemmisülést, a másság távolságát – ezt különösen akkor érezhetjük, ha a többi boszorkánydalt is ismerjük. Az *Alsznak az emberek* explicitebb vers, határozottabb, tudatos beszélője van: az éjszaka repülő boszorkány szemével látunk. Itt is szerepel a „foltot tép” fordulat, amely *A rém*ben is előfordult. Még nem találkoztam vele korábban, és nagyon érdekesnek találom bújtatott agresszióját. A *Hóvihar*szal szemben a boszorkány itt ura a helyzetnek: ő repül, nem a vihar repíti. A *Hóvihar*szomorú és félelmetes, az *Alsznak az emberek* harmonikus és nyugodt, de mégis van benne valami kísérteties, a sokféle éjszakai nesz, fény említése miatt. A *Hóvihar*hangzása lágyabb, a másik versé szakadozottabb.

Ezek a dalok egyszerre egyszerűek és összetettek, első olvasásra nem olyanok, amelyeket a hagyományos, „komoly”, nemzeti, intellektuális, férfias kérdésekkel foglalkozó versek kánonjába beválogatnának. Én viszont amellett vagyok, hogy tegyük ezeket a verseket hozzáférhetővé gyerekek számára: kerüljenek be az általános iskolások olvasókönyveibe. Hadd váljon ismerőssé ez a hang, ez a költészeti hagyományvonal is, amely ma komolytalannak, gyermekesnek, nőiesnek számít, hadd szokják meg az olvasók, hogy ez a hangvétel is létezik, egyenrangúként, a többi mellett. Hadd tanuljuk meg, miként beszéljünk az ilyen versekről is. Nincsenek még kitaposott ösvények, amelyeken megközelíthetjük őket, de hatásukat, szépségüket érezhetjük. Danyi Magdolna, aki sok Czóbel Minka verset elemez érdekesen, azt írja, hogy a *Hóvihamak* „hibátlan szépsége” miatt helye lett volna Pór Péter válogatásában.⁵ Egyetértek, s hozzáteszem, hogy ebből a két versből nyugodtan lehetett volna – és lehet is még – jól ismert gyermekvers is, mint ahogy például Kosztolányi verseinek is léteznek gyermekeknek szóló kiadásai is.⁶

Az erdő hangja
III.⁷

Gyűlést a tartanak a kis gombák
Elzárt titkos erdő-szobába' –
Bejáratát egy nagy fa védi,
Oldalát szikla körülzárja.
Földjére moh-szőnyeg terítve,
Beléje ülnek lágyan, mélyen
A gombák mind zöld bársonyába,

Csak egy maradt a szőnyeg-szélén:
 Harmat puha, csuklyás ruhájú
 Vékony szárú kis fehér gomba,
 A többit nagy széles kalapja
 Csak mélyebben a mohba nyomja.
 Tanácskoznak hosszan a gombák,
 Nem érti senki, mit beszélnek
 Csak a sziklát lakó boszorkány
 Hallja a hangtalan beszédet.
 A szikla mély, sötét odvából
 Kacagva nyul ki hosszú karja,
 Majd könnyű haja libegése,
 A gombákat mind betakarja.
 Kacajátul fut szét az erdőn
 A megrémült gombasereg,
 S a boszorkány mohbársonyában
 Hangos-kacagva hempereg.

Különös vers. Negédes, gyermekes, mesei semmitmondásként indul, és parttalan, szürreális, rejtélyes, félelmetes képpé fajul, amely valójában belső kép, vízió. Külső és belső látvány között egyfelől fokozatos az átmenet, másfelől pedig utólag kiderül, hogy valójában már a kiindulásnál is belső képről lehetett szó. Mintha egy női test belsejében bolyongnánk, a petefészkek és a méh tereiben, belső női tájon. Összekeverednek a viszonyítási pontok: a boszorkány a szikla lakója, de egyben ő maga a szikla, hiszen a moha-bársony képen keresztül ez a különbség elmosódik. A moha a szoba földjét borítja, s először e mellett a szoba mellett van a szikla, a sziklában lakó boszorkánnyal. De végül kiderül, hogy a moha a boszorkányé, birtokos viszonyban, vagy, mert ez sem egyértelmű, ő maga a moha. Bent is van a boszorkány a szobában, és a sziklában, és kívül is van rajta, ő maga a szikla, a moha és szoba, és mégsem ő. A gombák „tanácskoznak”, de „hangtalan” a „beszédük”, „nem érti senki”, és „csak a (...) boszorkány hallja.” Akikhez tehát az értelmes beszéd képessége odaköthető, azok másokhoz nem tudják a szavukat eljuttatni, aki pedig értené őket, annak nincs artikulált beszéde, csak „kacaja”, amely a gombák „hangtalanságával” szemben „hangos”, vagyis hallható, de nem értelmezhető. A boszorkány alakja itt nem olyan, mint a többi boszorkány-versben, hanem valóban félelmetes, az örület jeleit hordozza. Ugyanakkor viszont lehet az egész tulajdonképpen érzékcsalódás is, mert a boszorkány kinyúló karja, „könnyű haja libegése”, a szikla „odvából” hallatszó hangja lehetne akár faág, fű, a szél zúgása. A természeti jelenségeknek ezt a sorát állítja össze a vers a képi oldalon azzá a boszorkánnyá, aki szabálytalanságával, enyhe örületével a színtelen gombákban megjelenített normalitást elriasztja és felszámolja. Ez

a vers Czóbel Minka utolsó kötetéből való; bizonyos értelemben csúcspontja annak, ameddig a képi megformálásában, a retorizáltságban eljutott.

Kontrollvesztés – A mozgó part⁸

„Szép kis leány, – tíz éves / Még alig lehetett, – / Megúnta benn a házban / A zordon vén telet. / Hogy anyja meg ne lássa, / Kilép a ház elé, / Szalad a hó mezőn át / A zöld fenyves felé. // Nyáron nem járhat arra, / Mert tiltja a folyam / Nincs híd és zúgó habja / Oly vad dühvel rohan. / Mostan sebes hulláma / Jégúttá dermedett, / Havas üvegjén járnak / A terhes szekerek. // „Ni!” – felkiált a leányka, – / „Már a folyón vagyok.” / Nézi, a jég körulte / Mi élesen ragyog. / Gondolja majd: „Az erdőt / Úgy is elérem én.” / Havas keréknyom útján / Megy a folyó jegén. // Csak megy, csak megy sietve, / Már régen elhaladt / A téli-álmú csendes / Vén úri kert alatt. / Tovább, tovább már itten / A fűzfás kis sziget, / Mely nyáron olyan zölden, / Oly hívón integet. // Mostan csak hó borítja, / S felébe hajlanak / Rostélyszerű fonatba / A barna fűzgalyak. / Hozzá fakulva szépen / A nagy dudvás vadon, / Bozót, sás, pelyhes magvak, / Nagy hervadt szárazokon. // Mi elmosódott, finom, / Színvesztett az alap, / Oly élénk, életteljes / A gyermek-lány alak. / Rikító sárga kendő, / Kis kék zubbony felett, / Piros szoknyája széle / Érinti a jeget. // Szemén virágnak kékje / És csillagfény ragyog, / Arcán tej s rózsza pírja – / – Elcsépelet mondatok – / Ha bár a szó avúlt is, / De szép a látomány: / Ép, vidám, fürge gyermek, / Éltének hajnalán. // Kenderszín hajfonatját / A szél zilálta szét / Az éles lég pirosra / Festette kis kezét. / Bár egyes léghullámon / Már szállong a meleg, / Tavasz-viharnak árja / Csak annál élesebb. // Nem bánja a leányzó. / Mi szép itt a jegen! / Baloldalt végig nézhet / A puszta réteken. / A jobb part mint magas fal, / Az égre felmered. / Fenyűfák hajladoznak / A sárga part felett. // Lerázták már az ágak / Télnek fehér porát, / Lehullatták már régen / A csilló zuzmorát, / De im, a meredélyen / Mi hó még felmaradt, / Fehér folttal tarkálja / Sárgás agyagfalat. // A fákon fenn vihar zúg, / Mely hozza a tavaszt, / Mely olvadó folyókon / Vad hullámot dagaszt. / És mintha visszhang volna: / Zúgás a jég alatt / Amott egy hely a szélen / Buggyogva felfakadt. // Itt-ott már víz borítja / A csillámoló lapot / Kemény jégpáncéljába / A nap már bekapott. / De a gyerek nem látja / Kíváncsin nézeget, / Merengve, álmodozva / Vizsgálja a jeget. // Itt tejszínű homállal / Fehéřített a jég, / Közötte csillog, fénylik / Sok apró buborék. / Tovább átlátszó, tiszta – / Egy zöld üvegdarab, / Tükör simább nincs nála. / Ott megdermedt a hab. // Hullámos lett a jég is, / Hol a hullám nagyobb / Ellenszegülő daccal, / De mégis befagyott, / Dúlt, tépett hely mutatja, / Ős küzdelmük mi nagy: / Hatalmas volt a hullám, / Erősebb volt a fagy. // Ott, végig tört vonalban, / Ezüstös-színesen. / Nagy hosszú repedések / Keresztül a jegen. / És új és új vonal jön, / Új repedés megint, / Keresztül s párhuzamban / A régiek szerint. // Súrlódás tompa hangja: / A jég ropog, recseg, / Tömör szövetjét bontják / Titokteljes kezek. / A gyermek mégse hallja, / Vagy nem gondol vele, / Az ég viharját érzi, / A parton függ szeme. // Egyszerre csak – mi volt ez? / A part hajlik felé, / A fák megingadoznak – / Majd elszédül belé. / Most lassan indulóban / A hópecsét, a part, / Már csak mint csíkot látja / Az illanó avart. // Lenéz; a jég táblái / Körulte nyílnak mind, / Majd

összetorlaszodnak, / Majd szétválnak megint. / Előbb csak keskeny nyílás, / Majd szélesebb, nagyobb, / Már úszó jég-szigetre / Felcsapnak a habok. // Éles sikoly – a gyermek / Lerogyva fél, remeg, / Nem látnak már, csak néznek, / A tágra nyílt szemek. / A part rohanva száguld / A fák köszöntik őt, / Vizárja széjjeloszlik, / A zúgó jég előtt. // / A gyermek néz és bámul, / Egyszerre felnevet: / Oly szépen himbálódzik / Vad hullámok felett. / Majd szédülő fejében / Ezerte gondolat, / Elillanó habokkal / Őrült versenyt szalad. // / Mi szépet életében / És kedvest láthatott, / Mind, mind elébe hozzák / A felzudult habok: / Lát bolyhos fehér bárányt, / Cseresnyés kerteket, / Fényes piros kis almát, / Szép tarka képeket. // Tavalý, a „hátas” hozta: / Szép képen kis leány, / Fehér galamb kezében, / Tűz-rózsa szög haján. / Mi fényes volt az arca, / Rajt csillogó ruha, / Arany rámába – / Annál szebbet soha! // Majd, mintha most is látná, / Régen, tavasz felé, / Mint ősz hajú öreg pap / Kis öccsét temeté. / Gyertyák, hogy égtek nála, / S hogy irigyelte meg: / Hogy ottan térdepelnek / A „felnőtt” emberek. // Ha egyszer őt temetnék? / Őrültebb a roham, / Új jégtömeg, új vízár, / Dagad, nő a folyam. / A jégtáblát csavarja, / Eldobja távolabb, / Körülte felmagaslik, / Majd visszahull a hab. // Szétoszló vízparányok, / Mint finom permeteg, / Ködös fátyolba vonják / Az aggó gyermeket. / „Mi lesz velem?” – sikoltja – / Hullám borítja el, / Utolsó kérdésére / Zúgó vízár felel.”

A *mozgó part* az 1892-es második kötetben, az *Újabb költeményekben* jelent meg, az *Éjszokról* című ciklus második számozott verse. (Az első, a *Téli séta*, hasonló tartalmú és felépítésű, de sokkal érzelmesebb, szentimentálisabb.) Ebben a 25 versszakos elbeszélő költeményben sok minden benne van, ami Czóbel Minkát érdekli, és ami jellemző rá. A tízéves, titokban, anyai tiltás ellenére korcsolyázó kislányt magával ragadja a befagyott folyó veszélyes izgalma, szédülete. A kislány gondolatai és a látvány együtt adják ki azt a lelki folyamatot, amelyet a költemény meg akar mutatni. Mint az előző vers, ez is úgy kezdődik, mint egy békés mese, mely megnevezi a főhőst, egyszerűen-rigmusosan: az ilyenek nem szokott rossz vége lenni. Utólag viszont már gyanút kelt a második sor múlt ideje: „Szép kis leány, – tíz éves / Még alig lehetett.” A költemény lassan, ráérősen, néha unalmasan-bőbeszédűen szorongató vízióvá épül ki. A befejezés, annak váratlansága letaglózó hatású, és erős a rettenet pillanatának és az azt követő, a véget megelőző nevető-szédülő örületfázisnak a leírása is. A rémület szépségének perverzióba hajló leírása.

Kosztolányi *A szegény kisgyermek panaszainak* egészen biztosan sok köze van ehhez a vershez (a szakirodalom más Czóbel Minka–Kosztolányi áthallásokat, hatásokat is említ⁹). Szinte kihallani ezekből a sorokból a *Mint aki a sínek közé esett* sorait.

Mint aki a sínek közé esett...
És általérzi tűnő életét,
míg zúgva kattog a forró kerék,

cikázva lobban sok-sok ferde kép,
és lát, ahogy nem látott sose még:
Mint aki a sínek közé esett...
a végtelent, a távol életet
búcsúztatom, mert messze mese lett,
mint aki a sínek közé esett:

Mint aki a sínek közé esett –
vad panoráma, rémes élvezet –
sínek között és kerekék között,
a bús idő robog fejem fölött,
és a halál távolba mennydörög,
egy percre megfogom, ami örök,
lepkéket, álmot, rémest, édeset:

Mint aki a sínek közé esett.”

A kánoni folyamatok sajátos hatása ez a fordított ráismerés: Kosztolányi felől lehet csak Czóbel Minkát olvasni, Kosztolányit Czóbel Minka felől nem. (Ugyanez játszódik le Erdős Renée és Ady esetében is.)

Mindkét vers ugyanazt a pillanatot próbálja elkapni, a halál elképzelését, a bekövetkezése előtti rá gondolást, a megjelenítést. Kosztolányinál a történéssor megmarad a képzelet szintjén – az egyes szám első személyre vonatkoztatott hasonlatként – Czóbel Minkánál viszont a versbeli történetben valósággá válik. Mintha Csáth Géza és Kosztolányi keveréke volna, egy kevésbé modern, ám kegyetlenebb, brutálisabb hangszerelésben; nincs happy end, a kislányt behúzza a folyó. A Kosztolányinál átesztétizálttá- nosztalgikusá váló halálképzet itt is megjelenik, ahogy a gyermeki világ is, de csak egy pillanatra, és nem a narrátor, hanem a kislány nézőpontjából, amelyet a szöveg aztán nem enged érvényre jutni, majd pedig a „zúgó vízár” válaszával – választalanságával – zárul a vers.

És végképp nem arról van szó, hogy Czóbel Minka egy korábbi felfogást képvisel, Kosztolányi pedig egy későbbit, hanem arról, hogy Czóbel Minka versében a halál nosztalgikus, esztétikus felfogása képtelenséggé válik. A meghalás giccses díszletek közötti borzongatóan kéjes elképzelése brutalitásba fordul. Ennek okát viszont a vers korábban meg is nevezi, amikor a látványról beszél:

Mi elmosódott, finom,
Színvesztett az alap,
Oly élénk, életteljes
A gyermek-lány alak.
Rikító sárga kendő,

Kis kék zubbony felett,
 Piros szoknyája széle
 Érinti a jeget.

Szemén virágnak kékje
 És csillagfény ragyog,
 Arcán tej s rózsza pírja –
 – Elcsépelte mondatok –
 Ha bár a szó avúlt is,
 De szép a látomány:
 Ép, vidám, fürgé gyermek,
 Éltenek hajnalán.

Danyi Magdolna, Czóbel egyik értő elemzője ír monográfiájában részletesebben a látvány szerepéről Czóbel Minkánál, s ebből a szempontból Füst Milán elődjének tartja. Szerinte Czóbel Minka festői látása „dramatizálja a látványt”.¹⁰ *A por* (szintén az 1892-es *Újabb költeményekben* megjelent) című vers kapcsán írja a következőket:

„Czóbel verse *költői látomás*; a szónak abban az értelmében, ahogyan Füst Milán költészetének Én-projektáló (teremtő) látomásosságáról beszélünk (...). A (külső) *látvány* és a (belső) *vízió* az ő versében egymást értelmezve összefonódnak ugyan, de különletük nem szűnik meg a versképben, más és más az ontológiájuk (...). A reflexió »ráfonódik« a közölt látványra, miközben a látvány feloldódik a reflexivitásban; különbözőségük nem szűnik meg, ám a látvány allegorikus vonatkozásrendszere helyett a látvány átlényegüléséről beszélhetünk mégis: *jelenítésről*.”¹¹

Bednancs Gábor pedig a látványról írva Czóbel Minka a recepció által ugyan érzékelt, de nem értékelt kísérletező attitűdjét Mednyánszky László kísérleteivel, vázlaival hozza összefüggésbe.¹² Czóbel Minka és Mednyánszky felfogásában eszerint egy látványnak vagy leírásnak egyidejűleg több, akár ellentétes interpretációja is elfogadható.

A mozgó part e két versszaka mintha egy festményt írna le, de a helyzet ennél összetettebb: a költemény a látvány, a történet és a narráció viszonyáról is szól. A történetkészítés átveszi az uralmat a látvány felett. Eleinte még nyitva volt minden irány, amerre a történet fordulhatott, de aztán a narrátor a kezébe veszi az irányítást, és ezzel a szó hatalmát és a saját hatalmát is megmutatja. Mert a korábbi szép látványt leírni csak elcsépelte szavakkal lehetett. Mintha lírai paradigmákról beszélne a szöveg. Ezt a látványt a szavak erejével ki kell billenteni a maga ártatlan, elcsépelte szépségéből, megmutatva, hogy a látvány maga sem független attól, aki leírja, aki formálja. Ugyanakkor viszont arról nincs szó, hogy a beszélő teljes mértékben uralná a történetet is, mert a költemény másik, didaktikus-allegorikus vonulata, a példázatos

tanulság szintén belép ebbe a játéktérbe, s ráadásul megkettőződve: ahogy a kislány nem hajtott fejet a természet hatalmasabb erői előtt, és azok elsodorták, úgy szippantja be a látvány a nézőt/olvasót. A példázat, melynek értelmében a kislány sorsából az derül ki, hogy az emberi szándék és vágy nem kerülhet az ösztönök és a természeti elemek – a látvány – fölébe sem, saját ellentétébe fordul át. A látvány és a példázat egyaránt a lelki történéssor, a szorongás megjelenítésére szolgál. Mert a befagyott folyó, amely bármelyik pillanatban beszakadhat a korcsolyázó alatt, az emberi életút és a kiszámíthatatlanság régről ismerős képe egyfelől, másfelől viszont egy új, modernebb értelemben az elfojtott ösztönök sodró erejének is példázata. A korcsolyázás képzetében ér össze a kétfajta példázat: az „emberi élet útján” való haladás olykor sima, győzedelmes, örömteli siklás, de máskor zuhanásba torkollhat; és a zabolátlan, vad, de az embertől a vékony jég révén mégis elhatárolt indulatok és ösztönök feletti siklás, amely magában hordozza a (jég)szakadás veszélyét, az elfojtott pusztító erejének eluralkodását, felszínre kerülését. Vagyis nemcsak a külső kontroll, hanem az önkontroll elvesztését is. A kontrollvesztésnek erre a pillanatára utal a vers címe is, amikor a mozgás képességével a partot ruhazza fel. És ez az elem tér vissza abban a versszakban is, amely a pánik bekövetkeztét írja le:

Éles sikoly – a gyermek
Lerogyva fél, remeg,
Nem látnak már, csak néznek,
A tágra nyílt szemek.
A part rohanva száguld
A fák köszöntik őt,
Vizárja széjjeloszlik,
A zúgó jég előtt.

A vers hirtelen zárata pedig arra mutat rá, hogy bár a szöveg több oldalról – több paradigmában, több nézőpontból, több művészeti mód bevonásával is, elcsépeltnek tartott és újabb, kísérleti szavakkal is – megpróbálta a halált leírhatóvá tenni, végül a kísérlet kudarcát kell bejelentenie: a halálról nincs képzetünk, a halálhoz nincs hozzáférésünk; „a vízár felel”. S ez a válasz pedig szavakra, képekre és érzésekre sem lefordítható. A látvány és a szavak szépsége azonban megmarad az olvasó számára: vagyis mintha itt az olvasó lenne az a szereplő, aki a Kosztolányi-vers énjeként a réműlet szépségének kéjes perverzítésével kénytelen szembesülni.

Perverzió, horror, bosszú, háló – Két arany hajszál, Miter menyasszony, Pókhálók

Narrátor és szereplő szólamának dialógusa az elbeszélő költeményekben,

a látvány és a szavak interakciója, a bölcseleti, tanító igény és a morbid iránti élénk érdeklődés, az ellágyulás, a szomorúság, a nosztalgia, a szépség és a kegyetlenség, részvétlenség, az emberi lélek csúfabb zugainak éles nagyító alá helyezése: mindezek kettősségek, amelyeket egyes verseken belül is, de versek párbeszédeként is megfigyelhetünk, Czóbel Minka kísérletező igényének lenyomatai. Ez a határok átlépésével való kísérletezésben jut el legmodernebb formájáig.

Költészetének morbid-perverz vonulatával S. Varga Pál foglalkozik részletesebben, „a szecessziós poétika első tudatos alkalmazójának” tartva őt.¹³ Ez fontos esemény: kiemeli Czóbelt a recepcióban hosszú időn át számára fenntartott öntudatlan alkotó szerepköréből.

S. Varga említi *A kígyó*, és a *Fehér lepkék* című verseket, valamint a *Báthory Erzsébet* című versciklust,¹⁴ Donna Juanna alakját az azonos című regényes költeményben, s az ennek a típusnak minden bizonnyal legismertebb darabját, a *Virrasztót*, amelyben a felravatalozott apácát egy besurranó majom csókolja-harapja meg.

A szétzúzott fejen
Aludt vér nyúló szála
Lesiklik a virágra
Piroslón, fényesen.

*A kígyó*¹⁵

A hírneves tanár is ünnepel:
Kertjét beteg népség árasztja el.
Vasárnap, ezt jó szíve így kívánja:
Szegényeknek szolgál a tudománya.
Itt biztat, majd egy sebet vág fel ott,
(...)

S virági, fái közt örvendezve jár
Rokáz, a nagy, hírneves tanár.
(...)

Hosszú, finom, szép ideges kezével
A pilléket egyenként nyomja széjjel.
Lecsípi körmével mindnek fejét
vonagló szárnyukat úgy szórja szét.

*Fehér lepkék*¹⁶

Most hajlik hozzá hosszú-hosszú csókra
Átöleli nyakát,
Csókolja lassan embermódra
Kék ajakát.
Csókolja hosszan, önfeledten,
Míg mind besiklanak
Halott leány kék ajkába

A fehér fényű, hegyes élű
állatfogak.

*Virrasztó*¹⁷

A *Virrasztót* Németh Zoltán elemzi részletesen:

„A szöveg többszörös regresszió keresztül fejt ki hatását: a vágy olyan perverzióig nyúl vissza saját legitimitásának igazolásához, amelyek a végső kiszolgáltatottság, a teljes önmegsemmisítés lehetőségének fényében értelmezhetők. (...) A vágyat mint állati természetű szubsztanciát távolítja el magától a lírai alany, miközben a libidónak ellenszegülő, annak ellenpólusát képező »tisztá«, »romlatlan«, »vágytalan« pozíciójába a halál, a halott apáca válik. A kezdőjelenet fokozatosan a kriminalitás felé tolódik el, a vágy egyre merészebben követeli jussát, miközben a szöveg az olvasót a voyeur pozíciójába helyezi. (...) A szexuális anarchia ebben a fordított vámpírjelenetben írja bele a vágy útját a két testbe: a halott apáca és a csábító majom testébe. A vágy azonban kerülő úton kapja meg a jussát, a két test egyesülése a perverzió narratívájában lehetséges. (...) A passzív szodómia, pontosabban a nekrofilia és a zoofília együttes hatása sem tudja elfeledtetni a halott apáca alakjában önmagát megsemmisítő, vágyra keltő frigiditást.”¹⁸

S. Varga Pál hangsúlyozza, hogy a legtöbb versben azonban a morbid látvány és érzésvilág végül a morálisan elfogadható tartományban leli meg helyrebillentő feloldását.¹⁹

Kígyó, pokolnak társa:
Halálthozó marásra,
Bűnéért fel nem olták
Megölték, eltiporták

A gondos emberek...
A kígyó

Ez azonban bizonyos esetekben nem így van, az utolsó, az e tekintetben is legmesszebbre menő kötet esetében egyáltalán nem.

A mai olvasó számára feltétlenül ez Czóbel Minka költészetének egyik legkülönösebb vonása: a rúthoz, a borzongatóhoz, a morbidhoz való érzéki, perverz, szecessziós-dekorativista vonzódása, amelyet azonban mindig külső szempontból is figyel és elemez: ez lehet a funkciója a gyakori magyarázó zárlatoknak. Ha bölcséleti versei a modernség elidegenedését szólaltatják meg, akkor ezek a perverz versek az emberi ösztönvilág Freud előtti megszólaltatásai. Czóbel Minkát a nem tudatosított-megfogalmazott ösztönök, a preverbális lelki események érdeklik.

Prózai munkái közül a *Két arany hajszál*²⁰ (1891) című, leginkább a gótikus regény műfajába sorolható szöveg nagyon érdekes ebből a szempontból is.

A regény bővelkedik romantikus, horrorisztikus, véres és kéjes elemekben. Ahhoz hasonlóan, ahogy ezt a verseknél is többször meg lehetett figyelni, a *Két arany hajsza* is meseszerűen kezdődik. Dobos, a kóbor rablólovag, és hű legénye, Iván, akit a lovag egy medve karmai közül mentett meg, utazik az éjszakai erdőben. Doboson semmilyen ártalom nem fog, mert van két arany hajsza; ezeket Gábriel arkangyal ajándékozta neki, amiért egy rettentő viharban megölt egy ördögöt. Dobos lovag az angyaltól jutalmul hatalmat kívánt. Ezt meg is kapta, de immár megcsömörlött tőle, túl sok ez a hatalom, hogy bármit büntetlenül megtehet. Az erdő közepére vadbőrökkel és kincsekkel berendezett cédruspalotát épít, s onnan indul rabló portyáira. Ez a vadromantikus mesevilág, gothic novel akkor csap át tulajdonképpen a mai horrorműfaj előképébe, amikor minden előzetes narrációs elem, figyelmeztetés nélkül (a horrorfilmekben ezt a szerepet a zene, vagy a kamera nézőpontjának „félelmetessé” változása tölti be) a lovag egyik kísérője leszúrja az éjszakai táncre berendelt lányok közül azt, aki kifárad, s nem bírja tovább a táncot.

Ez után a jellem- és szituációfestő előhang után következik a bonyodalom: Dobos lovag két nővel kerül kapcsolatba, a szép szőke polgárasszonnyal, Winkler Amáliával, aki terméketlen, és Arameával, a cigányasszonnyal, aki gyermeket szül neki. A lovag először Ivánnak szánja a jóval idősebb férje mellett unatkozó Amáliát, aki ezen megsértődik, magába bolondítja Dobost, aki lelki alkatától teljesen idegen módon lírai szerelembe bonyolódik a nővel. A könyv iróniájának szép példája, ahogy a lovag szerelmes levelet ír a nőnek, aki ezt epedve várja, főleg, mivel Iván nagy titkosan tőle kér papírt és írószerszámot. Mire a mű nagy nehezen megszületik, a nő már beleun a várakozásba, és megharagszik. Tetejében tudomást szerez a cigányasszony gyermekéről. A csúcs szerelmi jelenetben tehát kitudja Dobostól, hogy ereje a két arany hajszában van, és kitepi azokat, majd férjét Dobosra uszítja, aki lesből lelövi a lovagot.

Czóbel Minka pszichológiai érdeklődése novelláiban is fontos szerephez jut. Ezt a korabeli kritika is értékelte:

„A lelkiélet ez érdekes szövevényeinek feltárása új lélektani terület, melyet a mi számunkra e novellák írója fedezett fel. Legérdekesebb dolog Czóbel Minka novelláiban az, hogy minduntalan rámutat az emberek lelkében öntudatlanul szunnyadó, kifejezésre jutni nem tudó érzésekre, amelyekről az illető maga sem tud számot adni magának, és adott pillanatokban mégis ezek határozzák meg az életét.”²¹

A legtöbbet elemzett – feminista kritikai szempontból, a narratív felépítés, a megjelenített női sorsok, a pókháló-szimbolika, illetve Mednyánszky László színelméletével való összefüggései és szimbólumépítési technikái

szempontjából²² – *Pókhálók* című novella finom, pókhálószerű megjelenítése annak, ahogyan a passzív főhősnőt, Annuskát saját világa behálózza; ahogyan nem lát rá sem saját magára, sem azokra a kényszerekre, amelyek egy nő életlehetőségeit befolyásolják. Minderről csak finom, mondhatni, pókhálószerű sejtései vannak, de ezeket megfogalmazni nem tudja, nem áll rendelkezésére az ehhez szükséges nyelv. Ezt a nyelvet helyettesíti a pókháló képze; a pókháló azonban ráfonódik Annuskára, s bár kifejezi érzéseit, de azt nem teszi lehetővé, hogy ezeket másokkal is megossza: a leképezés aktusa során úgy fonja körbe a képzet létrehívóját, hogy az éppen abban az alakzatban jelenik meg bezártsága, amelynek révén beszámolni akart róla. A leíráshoz viszonyított külső pozíció nem létezik tehát – ismét egy modern elv képi kifejezése. A szöveg pókhálóalakzatot képez abban is, hogy minden számozott rész utolsó mondatát a következő részek első mondatként ismétlik. De pókhálószerűen fonódnak össze az események is: nem sikerülnek a szerelmi afférok; elmennek a férfiak, nem kéri meg feleségül Annuskát, mert ő nem tud, nem is akar feloldódni a kapcsolatokban. Egy bizonytalan kontúrú, ki nem mondott lesbikus vonzódás is kivehető a történetből, de ennek vége szakad, ahogy a másik lány férjhez megy. Annuska végül öngyilkos lesz, szelíden és finoman.

A *Miter menyasszonya* (amelyet a szerző később *Hafia* címmel kisregényre bővített) egy orosz parasztlány és kedvese kapcsolatának eltorzulását mutatja be, amelynek végeredményeként a férfi megöli a nőt. A nő a pócsi búcsúban – a templomban érzett zavaros, erotikus színezetű áhítatban és egy másik férfival való pár perces beszélgetésben – megpillantja egy másfajta élet lehetőségét, s már nem tud a vőlegényével és saját korábbi világával azonosulni. A fel nem ismert elvágyódás kiváltotta ingerültségében és az egy ideig meghunyaszkodó férfi feletti nem jól kezelt kacér hatalom pozíciójából addig hergeli a férfit, míg az leszúrja. Czóbel Minka egyik, Justhtal közös célja volt a „néplélek” vizsgálata, ez a novella ennek lenyomataként is olvasható. De amíg az ebben a témában írt versek jobbára felvilágosító célzatú pszichológiai helyzetképek (ilyen a *Fehér dalok* sok verse, például *A gyerek*, amelyben a szülésben meghalt nő férje meggyűlöli a gyermeket, legalábbis „azt hiszi”, „Pedig – szegény ember / Magát gyűlölte meg.”²³), addig a *Miter menyasszonya* szereplőinek kulturátlansága nem olyasvalami, amin a tanulás segíthetne. Tulajdonképpen ez az üzenete annak is, hogy a novellából úgy lett regény, hogy a beépülő másik szálon arisztokrata szereplők, köztük az önélettrajzi alteregónak is érthető Ágnes, kísérik figyelemmel Hafia és Miter kapcsolatát – de azt befolyásolni nem képesek. Hafia és Miter öntudatlansága nyugtalanító, félelmetes, s annál is inkább az, mert a gyilkossági jelenetben, amikor a féltékenységtől és italtól esztét veszített férfi a patakhoz vonszolja az imádkozó lányt, magának

a gyilkosságnak a leírását egy szép természeti leírás helyettesíti, amely semmilyen módon nincs összhangban az eseményekkel, még csak baljósnak sem mondható, legfeljebb egy kicsit sejtelmes, attól meg igazán távol van, hogy a szereplők lelkiállapotát mondjuk egy romantikus viharral tükrözze; a narrátor szólama pedig mindegyre fel is hívja a figyelmet, amikor a természet „szenvédélytelenségéről” beszél:

„Csendes, bűbájos tájkép vette őket körül. Halk loccsanással tolta előre a patak apró sima habjait, rendes időközben egy hullám teteje mindig megcsillant, amint elfolyt egy a patak medrében fekvő nagyobb, gömbölyű kavics felett.

A víz többi részére árnyékot vetettek a széles, ingadozó lapulevelek. Tányérjuk dércsípte halvány zöldje megezüstösödött a hullámozó holdsugaraktól.

Mindenhová behatolt ez a tiszta, hideg és mégis fátyolos fény: a kézománcú ezüst holdsugár szétözönlött a sűrű lombzat között, lesiklott a fehéren világító szürke bükktrözséken, végigsimult a barnás, párolgó föld felett.

Az egész természet szenvédélytelen, boldog nyugalmat lehelt, nem érzett rajta az élet szaggatott, lázas lüktetése, csak a teremtő erő hatalmas nyugodtsága, melynek keblén összeolvadnak az ellentétes részletek – a lét és az elmúlás.

Egy fiatal erőteljű duzzadó élet szállt most itt át a létből az elmúlásba.”²⁴

Ezt követően a novella részletesen leírja Miter dúlt, zavart érzéseit (a kére gondol, arra, hogyan szúrta vele, a lány teste mellett térdel, vad öröm szállja meg, imádkozik, majd a sebet csókolja, végül őrlöngve, majd fásultan menekül, amíg egy csendőr le nem lövi). A gyilkossági képből viszont a természet részvétlensége ellenpontként emeli ki az emberek nyugtalanító öntudatlanságát, azt, ahogyan az emberek nem értik magukat, nem értik egymást, és a természet sem „érti” őket. Ezt a sajátos technikát választja itt Czóbel Minka ahhoz, hogy a meg nem nevezhető, zabolátlan, kultúra előtti érzéseket megjelenítse, rámutatva arra, hogy ez, ugyanúgy, ahogy ez magukkal a nem verbalizált érzésekkel történik, a szövegben is csak másról beszélve, a nonverbális kommunikációt a szövegben a szavakkal leírható gondolatiság mellett és helyett a mégiscsak a szavak révén létrejövő festői technikával oldható meg. Végső soron tehát ezeknek a szövegeknek az egyik legfontosabb témája a kommunikáció: ember és kozmosz, ember és ember, ösztön és tudat között; és mindennek a leírhatósága, szavakkal való lefesthetősége. Azaz mégis feltételezhetünk tehát valamiféle összhangot a természet és a benne élő, illetve a természetet és magát leírni, megjeleníteni próbáló ember között, de ez az összhang csak úgy működhet, ha belátjuk, hogy ezt az ember, a leírást készítő nem uralja: ahogy a természet nem fog vihart produkálni, ha valaki viharos kedvében van, úgy a megértés csak annyiból állhat, hogy, ahogy *A mozgó partban*, az emberben riad fel

a természet egy pillanatra. És ez a pillanat sokkoló hirtelenséggel válhat az utolsó pillanattá.

Határok, tükrök – A szél, Kék napernyőről

Ennyiben tekinthetjük Czóbel Minkát a 20. századi magyar irodalmi (női) hagyományban a traumadiskurzus előfutárának is: ugyanis a 20. századi traumaszövegek egyik legfontosabb jellegzetessége az, hogy felhívják a figyelmet arra, amit szívesen és éppen a kultúra révén gyakran sikeresen el is felejtünk. A haláltól szorongó gyerek a kultúrához való hozzászokás révén, a kultúra és a kommunikáció segítségével felejt el ezt a szorongást. A trauma diskurzusa rávilágít arra, hogy hiába feledkezünk meg erről a szorongásról, az oka, aminek már a kimondását is banálisnak szoktuk gondolni, az, hogy az életnek egy pillanat alatt és bármikor vége szakadhat, nem szűnik meg. A traumadiskurzus ennyiben is a kiszolgáltatottság diskurzusa, kendőzetlensége fájdalmas, és nehezen megszokható. Czóbel Minka szövegeiben minduntalan ezzel az (ön)kínzó kegyetlenséggel találkozunk, amely olykor perverzióba is átcsap.

Ahogy a kifejezetten perverz versekben is, de *A mozgó partban* is, úgy – bár romantikus-lektűrös kellékek között – a *Két arany hajszálban* és a *Mitter menyasszonyában* is, bizonyos lelki, ösztönvilágbeli határok feszegetéséről és átlépéséről van szó. Éppen egy lehetnyit kell csak túlhajtani valamit, egy pillanatra elveszteni a kontrollt, az ösztönöket a tudat fölébe engedni, és a szituáció valami sokkolóba, meghökkenítőbe, nem vártba billen át, aminek előkészítettség utólag viszont már nyilvánvaló. A szétrepedő jégtáblák között a folyó elnyeli a kislányt, Mitter megöli Hafiát, a rablólovag embere leszúrja a táncban kifáradt lányt, a szexuálisan ki nem elégített Báthory Erzsébet gyilkol, hogy vérben fürödhessen, a majom megharapja a halott apácát. A *Virrasztóban* a „besiklik” ige szexuális allúziói révén különösen erős a folyamat ösztönösségének, pornográf érzékiségének képi megjelenítése:

Csókolja hosszan, önfeledten,
Míg mind besiklanak
Halott leány kék ajkába
A fehér fényű, hegyes élű
állatfogak.

Az önfeledtség veszélyesen kéjes pillanatai ezek, erejüket pedig részben abból nyerik, hogy az olvasót annak belátására készítetik, hogy hiába jön létre az utólagos megértés, ez nem jelenti azt, hogy ami bekövetkezett, elkerülhető lett volna: nincsen mentőöv, nincsenek kapaszkodók. Czóbel

Minka nem akarja fenntartani az érintetlenség, az érinthetlenség illúzióját. Számára – és ebben rejlik modernsége, 20. századisága – az, ami fenyegető, ami szorongató, nem kívül, hanem belül van.

Mindez az 1914-es *Az erdő hangja*²⁵ három ciklusában (*Az erdő hangja*, *Tükrökről*, *szobákról*, *Álmok kertje*) teljesedik ki képileg és retorikailag, sokszor víziókban, esetenként néha már-már riasztóan is, a pszichés zavar, illetve máskor az üres ijesztgetés határán („Lenn a kertben este, / Lombtalan fák sűrű / Ágai közt, / Hangtalan siklanak / Fejetlen madarak / Lágytollú baglyok. // Meggyilkoltaknak / sóvárgó lelkei...” – *Baglyok*, de hasonló a *Denevérek*, vagy a *Halvány arcú lányok*, illetve az *Erdő hangjai* ciklus több számozott darabja is: „Más gyökerekből emberfejek lógnak. / Eltorzult arcuk / Elsápadt ajkuk / Hánykódik, nyöszörög. (...) Két közel fej egymásra néz / Halálos, örült szerelemmel, / De hiába nyújtják gyöker nyakukat, / Ajkuk el nem éri egymást / Közöttük úr marad.” – XIV., *Gyökerek*).

A *Tükrökről*, *szobákról* ciklust az utóbbi időben kezdte nagyra értékelni a recepció,²⁶ főként a benne megjelenő összetett – tükros – szubjektumkonstrukciók miatt, de talán azért is, mert a tükör eleme tompítja – az olvasóban is – azt a feszültséget, amely a másik két ciklus verseiben nagyon erőteljes, indokolja a különben túlzottan belültre kerülő zavarodottságot, az érzékszalódásokat. Jól látszik ez *A szél* című versben:

A szél

Királykisasszony egymagába
Bejárja termeit.
Márvány lépcsőjű palotába
Ajtót se nyit,
Se vendég, se vidám zenészek
Hangos hada,
Néma az ősi vércsefészek,
Némán virrad reá a hajnal
Némán borul rá a csillag fénnel
Homályos fátyol sűrűjével
Az éjszaka.

Király kisasszony egy magába
Kinéz az ablakon
Sötétlő erdő távolába. – – –
Zúgó vadon
Keríti a nagy, ősi várat,
Árkát-falát.
Királykisasszony belefárad,
Nézni a távol némaságot,

A végtelenbe elterülő,
Sötét fenyűkbe elmerülő
Zöld éjszakát.

Királykisasszony visszafordul,
Tükör falába néz,
Tükörbe ablak lépe csorbul,
S a végtelenbe vész.
Végtelen, üres keretében
Sugár alak,
Feje felett gyászfátyol képen
Tükörfal elhaló vizében
Mint madársereg ingó szárnya,
Elsuhanó, nyugtalan árnya,
Sötét gallyak.

Gallyak megingó koronája
A királylány felett,
Nem hallja, csak tükörbe látja
A vad, zúgó szelet.
Mintha bejönne a terembe
A távol – – szól, beszél,
Végnélküli magánnyal szembe
Szép szomorú királykisasszony
Tükör falába hosszan bámul:
Mintha hírt hozna a világból
A szél, a szél!

A Czóbel Minkáról kialakult sztereotípiák hatását és működését példázza az, hogy Szepesi Attila egy írásában jó szemmel kiválasztja ezt a verset, de pozitívan értékelni végül nem képes: a recepció alakrajzoló erejének nyomására arra a következtetésre jut, hogy: „...van ebben a ki nem élt szellemi-testi borzongásban valami kamaszkorban megrekedt, infantilis képzelgés is. Czóbel Minka, életrajzából és versei hangjából érezhető, sosem ismerte meg a beteljesült szerelmet.”²⁷ Mit is ért ezen? – kérdezhetnénk. Mit nem ismert meg Czóbel Minka? A férfiakkal való testi szerelmi kapcsolatot? És hogyan látszik vajon ez ebből a versből? És nem utolsó sorban: miért ez lesz a fontos? Miért nem a szöveg modern hangja, hangulata, képei, felépítése, a tükör funkciója?

*Az erdő hangja*iban a tükör motívumának révén Czóbel Minka sok mindent össze tud foglalni, ami korábbi műveiben is téma volt, vagy megoldatlan probléma maradt. A tükör funkciója összetett, a képzelet, az emlékek, az idő, a múlt, a másik, az érzések, az én megkettőződése, a női én-alteregők: a boszorkány, a tündér, a királykisasszony mind megjelenhetnek benne vagy

által. „Nem is tükör már, de bejárat: / A múlt idők bejárata” (*A tükör meséje*) Ugyanakkor a tükör lesz az eszköze annak, hogy az ösztönvilág és a tudat közötti határátlépések lágyuljanak, a versek újra meseibbé váljanak, hogy nagyobb szerep jusson a versbeli képzeletnek, mint a versbeli valóságnak. Ezek a versek tehát tulajdonképpen ahhoz a számunkra leginkább Kosztolányi felől ismerős modellhez hasonlítanak, amelytől korábban, ahogy *A mozgó part* elemzésénél láttuk, Czóbel Minka távolabb volt. A sokkoló, a veszélyes, a morbid-bizarr a versbeli világban a tükör segítségével a versbeli képzelet, vagyis a fikció ebben a vonatkozásban megnyugtató területére kerül át, és így ezek a versek egyszerre ismerősebbek, könnyebben befogadhatók és jelentenek nagyobb intellektuális kihívást a 20. századi esztéta modernséghez sorolt versek olvasásán kondicionálódott olvasó számára. Látványközpontúságuk viszont itt is főszerepet játszik; több esetben ennek révén éri el a szöveg azt, hogy az én kivonódik a szövegből. Nyomában csak a látvány marad, a mese, a tükör révén önállósuló vízió.

Ilyen értelemben tükrös szerkezetű a *Kék napernyőről* című vers, ahol az összetett allegorikus kép olvasható az ösztönök és a tudat érintkezésének példázataként: a kígyó tetemére a napernyő árnyéka vetődik rá. A vers rejtélyes hangulatú; színeken és benyomások során keresztül érinti össze az úri finomságot a gusztustalannal, fentet a lenttel, és végül sejtelmes tanulságokat pendít meg az emlékezet természetéről. Így jön létre az immár jól ismert Czóbel Minka-féle bizarr hatás: ki az, aki ugyanolyan élénkséggel szemlél és fest le egy széttaposott fejű kígyótetemet, mint a Gárdonyi Géza *Ida regényébe* vagy Szinyei Merse Pál *Majálisára* illő napernyőt? Ezt a verset is jó lenne középiskolában tanítani.

XXI. *Kék napernyőről*

Úton megölt kígyó,
Feje széttiporva,
Lassan folyt el vére,
Szürke úti porba
Piros vére.

Az út magaslatán
Kék-zöld levegőbe,
Világító kéken
Selyem napernyője
Egy asszonynak.

Selyem napernyőnek
Reá esik árnya
Széttiport kígyóra,

Út szürke porára
Könnyű árnya.

Elsiklik az árnyék
A szürke út felett,
Eltűnt a távolba
Halvány emlékezet:
Kék napernyő.²⁸

Olvasni a boszorkányt

Miként lehet Czóbel Minka az elődöm? A 20. századi – nemcsak női – irodalmi hagyomány kezdőpontján áll. Mi tehető ma újra élővé a költészetéből és a prózájából? Czóbel Minka jobb helyzetben van kánoni szempontból, mint Erdős Renée. És mégis, Czóbel Minka az igazi kánontalan. Erdős Renée költészetével senki nem foglalkozott 1950 és 1990 között, nem is beszélve hírhedtté vált regényeiről: ilyen lektűrökkel komoly elemzők nem foglalkozhattak abban az időszakban. Verseit nem adták ki újra, csak néhányat a „lektűrök” közül, közvetlenül a rendszerváltás után. Czóbel Minkáról viszont születtek komoly irodalomtörténeti elemzések, tanulmányok. Kiadták újra a verseit, novelláit. És mégsem tanultuk meg olvasni őt. Ha olvastuk is, visszahőköltünk tőle.

Sokan mondják, hogy Czóbel Minka költészetét Weöres Sándor folytatta. Láttuk, hogy Kosztolányira is minden bizonnyal hatással volt. Erdős Renée hangja Adyhoz vándorolt, Ady által lett ez a hangvétele ismert, és a mai napig nagy hatású. Erdős Renée ezt pontosan tudta, tanúsítják ezt önéletrajzi regényeinek egyes részletei. Az elmúlt száz évben erről megfeledkeztünk; mostanában deríti fel a kapcsolódási pontokat az irodalomtörténet-írás. Talán ma már megengedjük egy nőnek is, amit akkor csak egy férfinak engedett meg a köztudat: ma már beszélhet Erdős Renée is úgy, mint Ady, akinek odaadta a hangját.

Czóbel Minka viszont bizonyos értelemben mindvégig jelen volt a költészetben és az irodalomtörténet formálta köztudatban. Csakhogy eközben lekicsinylő, becsmérlő, lesajnáló megjegyzésekkel illették azok, akik a legtöbbet tanulták tőle, és akik a legtöbbet foglalkoztak vele. Czóbel Minkának nem válhatott érdemévé az, ami az ő érdeme. Elvették tőle azt, ami az övé. Csámcsogtak rajta, félretolták, kihasználták. Azt mondták, neki ez csak véletlenül sikerült. Még azok is belesodródta ebbe a retorikai hálóba, akik különben hosszan és elismerően írtak róla,²⁹ mint például Danyi Magdolna, aki a sok szép elemzés közt azért a biztonság kedvéért elejt olyan megjegyzéseket, mint a „lelki maszturbáció”.³⁰

Egy ponton majdnem engem is beszippantott ez a retorikai-ideológiai nyomás: mentegetni kezdtem Czóbel Minkát. „Döcögősek a versek, nem kiforrott a mondandója az elidegenedésről, na de hát megelőzött mindenki mást” – érhetőnek, könnyűnek tűnt ez a szólam. Le kellett állítanom magam. Kilépni ebből a szorításból, a diskurzus nyomása alól. Ezt ne! Ne mentegesd! Ne keress számára megoldást, kibúvót, „de mégiscsak”-ot, felmentő, magyarázó félmondatot, mert nincs rá szüksége. Ne sajnáld, ne szánakozz, ne gúnyolódj, ne legyints! Ne legyen többé kánontalan! Ne tűnjön öntudatlannak, hályogkovácsnak: nem egy csúnya, buta, dilettáns, magányos, görcsös vénkisasszony vak tyúk is talál szemet akcióiról, hanem egy író műveiről beszélünk.

Nézzük meg azért a fényképét, rendben, az előzmények után ezt nem is lenne szabad elkerülnünk. Mondjuk ki, hogy nem is volt csúnya, mint ahogy az utóbbi időben számos irodalmár ismerősömtől hallottam ezt. Meglepetten mondták. Nem volt csúnya. Az irodalomtörténet-írás és szépíró utódai rajzolták ilyenné az alakját. Vegyünk erről tudomást, tudatosítsuk, hogyan is működik ez. Aztán pedig olvassuk Czóbel Minkát. Lehessen diffúz, behatárolhatatlan, talán félelmetes. Más. Boszorkány.

Jegyzetek

¹ Czóbel Minka Justh Zsigmondnak, Mándok, 1891. november 8. In: MARGÓCSY József: *Egy régi udvarház utolsó gazdája. Szöveggyűjtemény az anarcsi Czóbel-család levéltári hagyatékából*. Nyíregyháza: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltár, 1988. 132.

² CZÓBEL Minka: *Kakukfüvek*. Budapesti Szemle, 1902. 470–475. 475.

³ CZÓBEL Minka: *Opálok. Költemények*. Bp.: Franklin, 1903. 96.

⁴ CZÓBEL Minka: *Opálok*. 97.

⁵ DANYI Magdolna: *Czóbel Minka*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980. 57.

⁶ KOSZTOLÁNYI Dezső: *Mostan színes tintákról álmodom*. Vál., szerk. RÉZ Pál. Bp.: Helikon, 1979.

⁷ In: CZÓBEL Minka: *Az erdő hangja*. Bp.: Singer és Wolfner, 1914. 10.

⁸ In: CZÓBEL Minka: *Újabb költemények*. Bp.: Singer és Wolfner, 1892. 124–132.

⁹ Bata Imre hívja fel elsőként a figyelmet a *Mikrocósmos* című vers és Kosztolányi Halotti beszédének összecsengésére, Takács Judit pedig több példát is említ. BATA Imre: *Boszorkánydalok. Czóbel Minkáról*. Új Írás, 1975/5. 98–100. TAKÁCS Judit: *A szubjektum problémája Czóbel Minka lírájában*. It, 2000/3. 435–461.

¹⁰ DANYI Magdolna: *Czóbel Minka*. Újvidék: Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete, 1980. 38.

¹¹ DANYI Magdolna: *Czóbel Minka*. 14.

¹² BEDNANICS Gábor: *Kerülőutak és zsákutcák. A modern magyar líra kezdetei*. Bp.: Ráció, 2009. 114–127.

¹³ S. VARGA Pál: *A vágytalan boldogság költője. Czóbel Minka költői világképéről*. ItK,

1994/1. 32–51., 40–41.

¹⁴ In: CZÓBEL Minka: *A virradat dalai*. Bp.: Franklin, 1896. 47–51.

¹⁵ In: CZÓBEL Minka: *Újabb költemények*. Bp.: Singer és Wolfner, 1892. 79–81.

¹⁶ In: CZÓBEL Minka: *Újabb költemények*. 76–79.

¹⁷ In: CZÓBEL Minka: *Az erdő hangja*. Bp.: Singer és Wolfner, 1914. 199–200.

¹⁸ NÉMETH Zoltán: *Erotika, nemiség és obszcenitás mint posztmodern identitásjáték*. Bárka, 2006/6. www.szepiroktarsasaga.hu/index.php?pageid=318

¹⁹ S. VARGA Pál: *A vágytalan boldogság költője*. 45.

²⁰ A könyv külső borítóján a cím: *A két arany hajsza*, a belső borítón *Két arany hajsza*. Bp.: Magyar Kereskedelmi Közlöny, Hírlap- és Könyvkiadó Vállalat, é. n. (1908?) A regényről lásd: SZEPESI Attila: *Egy elfelejtett kárpátaljai regény. Czóbel Minka: A két arany hajsza*. Magyar Napló, 2002/3. 25–28.

²¹ A Vasárnapi Újság kritikáját (1907/6.) idézi DR.KIS Margit: *Czóbel Minka*. 139.

²² Lásd: PÉCSI Emőke: *Pókhálóba szőtt szubjektum. A női szubjektivitás sajátosságai Czóbel Minka irodalmi alakjának és elbeszélő prózájának érintkezési pontjain*. In: *Nő, tükör, írás*. Szerk. VARGA Virág–ZSÁVOLYA Zoltán, Bp.: Ráció, 2009. 68–81., MARGÓCSY Klára: *Női sorsok a Pókhálók című novelláskötetben*. In: *„Jövőm emléke, múltamnak árnya.” In memoriam Czóbel Minka*. Szerk. MERCS István, Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2008. 113–125., KUSPER Judit: *Ha a pókháló szövedéke fölfeslik valahol. Czóbel Minka Pókhálók című novellájáról*. In: *„Jövőm emléke, múltamnak árnya.” 127–147.*, FÖLDES Györgyi: *A festményvásznon szálai. Szövegszerűség és képszerűség Czóbel Minka Pókhálók című novellájában*. Alföld, 2009/6. 46–54.

²³ In: CZÓBEL Minka: *Fehér dalok*. Bp.: Singer és Wolfner, é. n. [1894.] 125.

²⁴ CZÓBEL Minka: *Miter menyasszonya*. In: Uő: *Pókhálók*. Pécs: Jelenkor, 2000. 67.

²⁵ CZÓBEL Minka: *Az erdő hangja*. Bp.: Singer és Wolfner, 1914.

²⁶ Lásd: BEDNANICS Gábor: *Kerülőutak és zsákutcák*. 127–132., TAKÁCS Judit: *A szubjektum problémája Czóbel Minka lírájában*. It, 2000/3. 435–461., Kalász Márton: *Előszó*. In: *Czóbel Minka: Az erdő hangja*. Bp.–Anarcs: Széphalom Könyvműhely–Anarcs Község, 2007. 5–6.

²⁷ SZEPESI Attila: *Az anarcsi boszorkány. Czóbel Minka varázslásai*. Kortárs, 1999/6. 92–94. 94.

²⁸ In: CZÓBEL Minka: *Az erdő hangja*. 36.

²⁹ Ezt lehet megfigyelni Veláczki Lászlónál, aki figyelmes, saját történeti pozíciójára és tanult elfogultságaira is reflektáló tanulmányt ír Czóbel Minka költészetének fogadtatásáról és kánoni helyzetének alakulásáról, amelynek végén, saját szándékának is ellentmondóan, e kanonizáció problematikusságát taglalja. VELÁCZKI László Imre: *„Jövők – nem egy de száz alakban”. Felfedezés és megszólíthatóság Czóbel Minka lírája kapcsán*. In: *„Jövőm emléke, múltamnak árnya.” In memoriam Czóbel Minka*. Szerk. MERCS István, Nyíregyháza: Móricz Zsigmond Kulturális Egyesület, 2008. 59–75.

³⁰ A *Makai Pista* című elbeszélés kapcsán írja Danyi Magdolna a következő lesajnáló sorokat: „a »kastélyablakból« szemlélődő »finom lelkű« kisasszony életidegen elbeszélése ez is: a lelki realitások megragadása helyett írójuk »lelki maszturbációi«, naiv borzongások az ismeretlen szenvedélyesség félelmetessé stilizált hatalma fölött.” DANYI Magdolna: *Czóbel Minka*. 54.

“Hordom a kereszteket”

Beszélgetés
Ardamica Ferenc íróval

SZÁSZI ZOLTÁN

„Tele van az életem paradoxonokkal, nálam semmi sem igaz...”

Hetekig próbáltunk időpontot találni erre a beszélgetésre, végül a babonák napján, pénteken ültünk le, hogy a világnak az íróemberre való hatásáról és az íróembernek a világra való visszahatásáról beszéljünk. Annak kapcsán is, hogy Ardamica Ferencet 2012 augusztusában kitüntették.

– Semmi sem igaz, azt mondják, fél évszázada írok, pedig ez nem igaz, hiszen hol van akkor a húsz évig hallgatásra való kárhoztatás. Kaptam egy szép kitüntetést, a Magyar Köztársaság Lovagkeresztjét, hát hordom is majd, de előtte gyorsan vennem kell egy zakót, mert kínai trikón mégsem hordhatok kitüntetést, meg aztán, hátha lesz még más is. Hát ilyen az életem, így vagyok én most mindennel.” – Ezzel fogadott Ardamica Ferenc Losoncon, a Štefánik szlovák generálisról elnevezett lakótelepen. A nyolcadik emeletről bámuljuk a kórházat, a távolba vesző dombokat, az Ipolynak csak sejthető medrét. Könyvek, fotók, gulyásleves-illat, kávé, cigarettafüst, és egy most felfedezett gonosz rém, a betegség állandó jelenléte és fájdalmai – ezek a bő másfélórás beszélgetésünk kulisszái.

– *Mit jelent ma Ardamica Ferencnek az irodalom, milyen hatással volt az életére, visszahatott-e a sorsra az írás? Magyarul: hogy vagy íróként, Losoncon, 71 évesen?*

– Napi két-három cigit engedélyezek magamnak, látod, már most túlléptük az adagot, megint patália lesz belőle. Kérdezed, mit jelent nekem a világ, az irodalom? Hát figyelek. Figyelem a napi politikát, figyelem rádióban, televízióban az irodalmat, nyomtatott formában már csak kevésre van pénzem, az én nyugdíjamból nem telik minden friss dolog megvásárlására. Pedig szeretném, de hát nem lehet. A szlovák irodalomból éppen Dominik Dánt fedeztem fel, aki krimi író, amit én gyerekkorom óta olvasok és szeretek. 1941-ben születtem, mikor iskoláskorba kerültem, szlovák iskolába íratlak. Na, ez is egy bonyolult történet! Apám borzasztó hiú ember volt, méretre készített cipőt, öltönyt, s amikor beteg lett, megfázott a katonaság alatt, tuberkolózist kapott, cavernái voltak, mindenféle csövek lógtak belőle már élete vége felé, de inkább belehalt a kórba, mintsem kivetette volna két bordáját, amivel megmenthették volna az életét. Inkább belehalt, mert görbe lett volna a tartása, ha megműtik. Ez a negyvenes évek végén volt, a kitelepítések idején. Nagyanyámék lefizették a kitelepítési bizottságot, hogy maradhassanak. Apám, a betegsége miatt, kényszerből reszlovakizált, hogy ne kelljen a családnak menekülnie és hontalanná válnia. Tízéves alig múltam, amikor meghalt. Szóval, iskolába, szlovák oktatási nyelvű iskolába jártam, bár volt már akkor magyar is, de már maradtam ennél. Eleinte a padtársam segített még abban is, milyen irkát kell kivenni a táskából, én meg a kezdeti borzalmasan semennyi szlováktudásom után néhány év alatt egészen elfogadhatóan megtanultam a nyelvet, persze mellette magyarul is megtanultam, írni és olvasni egyaránt. A magyar nyelvet és a helyesírást érdekes módon a filléres regényekből, meg a ponyvaregényekből kezdtem el tanulni. Kiskoromban nyaranta Klenócon tartózkodtam, szlovák szón, a rokonoknál, s ott kiolvastam annak a pár, még akkor ott élő magyarnak meg a papnak a könyvtárát. Ott szerettem meg a krimi, meg a kalandregényeket, s ott tanultam meg az alapokat is az íráshoz. Mert én minden elbeszélésben, novellámban valamilyen történetet mondok, mondtam el, kerek és olykor valós alapokon lévő történeteket, amelyeknek mindig volt, van valamilyen csattanója. Ezt mostanában hiányolom is az írásokból, a kisprózából meg pláne!

– *Ezek szerint képes volnál szlovákul is írni szépirodalmat? Azt tudom, hogy sokat fordítottál.*

– Végül is, kezdetben írtam is néhány novellát szlovákul, pár meg is jelent belőlük, de akkoriban már magyarul is írtam, és szóltak nekem, hogy jó lenne kiválasztani, melyik nyelven írjak, én meg inkább a magyart választottam. Viszont sokat fordítottam szlovákról magyarra és magyarról szlovákra is,

még a saját könyvemet, az *Anyám udvarlói*t is magam fordítottam le. Persze az iskolát már végig szlovákul jártam ki, utána szlovák gimnáziumba mentem tanulni. Felvettek, de negyedév után otthagytam az egészet. Képzeld el, akkoriban, a sztálini idők alatt, a rohadt spartakiádjukkal baszogattak, meg az egésznek olyan idegen volt számomra a hangulata, meg a légkör is az agyamra ment, hogy inkább kiléptem. Otthagyva a gimnáziumot egy kertészetbe mentem dolgozni, bő három évet húztam le ott. Azóta is előfordul, hogy gyakran álmomban a kertészetben dolgozom, a valóságban meg rugdalózom, meg jár a kezem, és amikor felébredek, megkérdezi a feleségem, hogy mit is álmodtam. Ilyenkor mit mondhatnék, hát csak azt, krumplit ültettem, meg dugványoztam, drágám! Ez a régi világ hatása rám.

– *Hogy lettél te mégis magyar író?*

– Mindig is szerettem az irodalmat, mindenevő voltam és vagyok is. Eleinte a ponyvairodalom, a cowboyregények, majd a krimi került sorra, ezeket szerettem, mert ezekben volt feszültség, meg story. Eleinte még szótárakkal olvastam magyarul, aztán minél többet olvastam, annál jobban ment a dolog. Hogy is lettem magyar író? Hát a hatvanas években volt a pozsonyi Országos Népművelési Intézetnek egy pályázata, oda küldtem be írást, ott kezdtem az egészet. Bár ha azt veszem, nálunk többen is írtak. Anyám versei nem érték el azt a színvonalat, hogy közölhetőek lettek volna, de a nagyanyám írásai közül néhány Herczeg Ferenc *Új Idők* című lapjában meg is jelent, de egy sem maradt meg belőlük, mert a ruszok ezekkel az újságokkal fűtötték fel a gulyásagyút, az értük kapott és soká őrzött békebeli aranykoronákat meg persze elvették. Hát ez volt, írással fűtöttek, a honort meg elvették. Kamaszkoromban, mikor már eljutottam Verne Gyuláig, már elhatároztam, hogy író leszek. El is kezdtem naplót írni, de aztán amilyen szamárnak voltam, elszégyelltem magam a naplók miatt, és kidobtam, elégettem őket. Nemrégiben megtaláltam egy pár oldalt belőle, és most már tudom, hogy kár volt kidobni. Tanács a fiataloknak: ne dobjatok ki semmi régi írást, bármi jól jöhet idősebb korban. Szóval a pályázaton ugyan nem nyertem, mert állítólag tele volt az írásom csehizmusokkal, szlovakizmussal, germanizmussal, de azt tanácsolták, hogy folytassam. Ne tegyem le a tollat, ez volt a tanács – én ettől megtáltosodtam és elkezdtem írni.

– *Ez volt a vasárnapi író korszakod?*

– Igen, mert akkoriban még hat napot dolgoztunk, el kellett tartani a családot, hét közben nemigen tudtam írni, de mindig járt a fejemben a történet, aztán hazavittem a fejemben, és dédelgettem tovább. Akkoriban még nem volt saját írógépem sem, kölcsönzöből vettünk ki, a feleségem gyorsabban, jobban írt, mint én, így ő másolta be az írásokat. Ha kellett, tíz másolópapírt is tettem a gépbe, és jó keményen kellett csapkodni, hogy át is vigye. Tudod, ami technikával kapcsolatos, az, nekem terra incognita,

ezért bíztam a feleségemre.

– *Mióta is vagytok együtt feleségeddel? Láttam, pattognak köztetek szikrák máig is!*

– Hát 53 éve. A szikrák meg persze, pattognak. Együtt vagyunk jóban is, rosszban is, de több volt a rossz. Békés öregkorra vágytunk, sajnos nem adatott meg. Most mindketten felvettük a harcot a rákkal. Feleségem bőrrákkal harcol, most készül újabb műtétre, nekem meg pár nappal a lovagkeresztm átadása után megmondták, hogy rákos daganat van a szememen. Kicsit elrontották az örömet! Biztos vagyok abban, hogy ebből is talpra állunk, mert már annyi mindenből sikerült. Most Pozsonyba készülök novemberben, állítólag ezt a nyolcmilliméteres daganatot ott meg tudják sugarazni. Most ez vár rám. Ez is élmény egy írónak.

– *A világ külső sugárzása most már konkrét lesz feléd, vagyis beléd, Te hogy érzed, mit tudtál kifelé sugározni?*

– Azt megtapasztaltam, hogy azért amit megírtam és kiadtak, azt el is olvasták. Egy-egy családban akár többen is. Ha meg csak egyetlen ember kedvét hoztam meg az olvasáshoz, csak egy emberrel szerettettem meg az irodalmat, akkor is megérte. Ha nézem azt, hogy minden kötetem elfogyott, akkor azt kell mondanom, csak volt valami kisugárzásom nekem is. Jártam én olyan író–olvasó találkozón, ahol tíz perc alatt két tucat könyvet szétadtam, és utána pedig órákat beszélgettünk. Emlékszem, az első ilyen találkozómn Sárosfán volt, egy kultúrházban, tele volt a terem nőekkel, s isten bizony a végén alaposan neki is kellett vetköznöm, mert rám izzadt a zakó, lekerült a nyakkendő, mert hetvenkét könyvet dedikáltam személyre szólóan, szóval megizzasztottak a nők. Olyan találkozómn is volt, például Nagykürtösön, ahová egyetlen érdeklődő jött el, kiderült, ő személyes ismerőse volt anyámnak, így aztán hosszú órákon át beszélgettünk. Élvezetes volt. Az írónak meg mindegy kell, hogy legyen, mennyi a közönség, lényeg, hogy jó legyen a hangulat. Volt, amikor még kimondottan éhesek voltak az olvasók a magyar könyvre. Vannak olyanok, akik gyűjtik a könyveimet. Hihetetlen, hát nem?! Mostanában, ha van egy tucat ember egy találkozón, az már jó, hát nem?!

– *Az irodalom tehát így hatott, és te így hatottál vissza. Mit olvasol mostanában, mi hat rád?*

– Képzeld, milyen hülye voltam, hát persze, amikor fiatal voltam, és mindent elolvastam, mert mindenevő vagyok, pont a nagyobb méretű betűvel nyomtatott könyvekkel kezdtem, most meg én számár, vénségemre hagytam az apró betűkkel nyomtatottakat, most azokat olvasom.

– *Pedig kímélni kellene a szemed, éppen most kezdesz apró betűsekbe?*

– Pengős regényekkel kezdtem, és még most sem válogatok, minden

lemegy, pedig már válogatni kellene. Elfogy a szemem, meg fárasztó is már ilyen korban.

– *Kik hatottak rád, kiket szeretsz, szerettél olvasni?*

– Remarque az egyik kedvenc szerzőm, meg szeretem Hemingway írásait is, de nem mindent, képzeld, nem szeretem a novelláit, azt nagyon nem komálom, de a regényeit meg szeretem. Érdekes, hogy novellistaként inkább a regényeket olvasom. Hát nem?!

– *Tulajdonképpen azért lettél novellista, mert soha nem volt időd?*

– Igen, ez így van, egyszerűen nem volt időm a hosszabb műfajra, a novella meg olyan kompakt kis írás, bele lehet rakni mindent. Hét közben dédelgettem magamban az ötletet, szabályosan kihordtam magamban, gondolkodtam rajta, de amikor odakerültem a párbeszédhez, és nem tudtam éppen leírni, megverte a fene az egész, halva született volt az egész történet, ha már a párbeszédet is fejben elkezdtem írni, akkor passz! Nem lett belőle írás. A témáról sem beszéltem soha senkinek, mert azzal már vége lett az írásnak.

– *Tudtommal nagyon babonás ember vagy.*

– Rettenetesen. Például ha átment előttem egy macska, én képes voltam megkerülni a háztömböt, persze elkéstem munkából, így aztán jött az aznapi balszerencse. Azon a napon már semmit nem tudtam intézni. Egyszer Pozsonyba készültem a kiadóba, de találkoztam egy apácával, ami teljes balszerencsét jelent, erre mi történt? Visszafordultam, nem indultam el. Amikor pár nap múlva Pozsonyba érkeztem, a kiadó már lezárta a kiadói tervet, az én könyvem nem is került be. Hát most akkor ne higgy a babonának?

– *Elégedett vagy a pályáddal?*

– Sokáig azt hittem, és féltem is, hogy csak bokor lesz belőlem az irodalomban, és soha nem lesz fa. Nem így van, de volt bennem egy ilyen érzés. Borzasztóan hiányzik nekem az a húsz év, amíg le voltam tiltva. Imitt-amott hozták csak le az írásaimat, s akkor alig álltak ki mellettem. Egyedül a *Palócföld*, annak főszerkesztői, Baranyi Ferenc és Pál Jóska segítettek. Ha ők nincsenek, lettem volna a tollat. Aki azt mondja, hogy a nyolcvanas évek elején bízott abban, hogy az a rendszer megbukik belátható időn belül, az szerintem hazudik, én ebben éltem. Nem úgy nézett ki, hogy a szocializmus mosolygósabbá válik. Csak ezeknek az embereknek, Baranyi Ferencnek és Pál Jóskának köszönhetem, hogy megmaradtam az írásnál.

– *A rendszerváltás után viszont újságot írtál. Nem sajnálsz azt az időt, amit arra szántál, hogy napi csip-csup dolgokkal foglalkozz?*

– Sajnáltam, nagyon sokáig sajnáltam, de aztán akkor változott ez meg, amikor megkaptam a MÚOSZ aranytollát. Akkor éreztem, hogy talán mégis megérte.

– *Kalandos az életed. Sok helyen dolgoztál, sok mindenbe belefogtál, annyi minden történt veled. Elégedett vagy ezzel a pályával?*

– Sok fantázia kellett hozzá, de azt kell mondanom, nem annyi, mint amennyit az emberek képzelnek, mert tudod: Bovaryné én vagyok. Nem akarok most én felróni a fiataloknak semmit, de mintha inkább csak szövegeket produkálnának, nem történeteket. Nekem volt egy küldetéstudatom. Javítani akartam az embereken. Nos, persze nem biztos, hogy sikerült, de legalább igyekeztem. Nem azért írok, hogy csak gyönyörködjenek az írásban, a mondanivaló mindig ott van a csattanóban. Az olvasó meg szereti a történetet!

– *Tervek, elképzelések? Írni tervezel még?*

– Komolyabb terveket mostanában nem képzeltem, de írni, azt még szeretnék. Ezt a rákkal való harcomat szeretném irodalmi eszközökkel megfogni, anyaggá gyúrni.

– *Tehát már képletesen és valóban is dolgozik a fejedben a rák?*

– Most már nagyon dolgozik, képletesen meg ténylegesen is, de nincs arra idő, hogy írjak is, mert most az orvosokat járom, meg én vagyok az anyagbeszerző is. A feleségem már nem nagyon képes járkálni, de főzni, azt kiválóan főz. Tudod, ezt kell mondanom: soha nem hagynám el, mert láttam, hogyan gondoskodott az orvosi műhiba miatt betegen született első gyerekünkről. Nehéz erről beszélni még fél évszázad után is.

– *Ezt néhányszor ugyan megírtad, de kevesen ismerik ezt a történetet. Máig benned van ez a tragédia.*

– Talán még meg fogom írni, de már meg is írtam. Az egyik a *Látogatás*, a másik pedig a *Hazahoztuk Ferikét* című írás, amelyben benne van, ha áttételesen is ez a téma. Volt még egy írás, a *Gyertyák*, amelynek főhőse szintén műhiba miatt veszíti el gyermekét, de végül megbocsát az ellene vétő orvosnak, ennek az írásnak nagy sikere volt aztán, Magyarországon az *Új Tükörben* jelent meg. Talán majd egyszer, még egy novellában megírom.

...És itt kikapcsol a hangfelvevő, elfogy még pár szál cigaretta, majd gulyáshoz ülünk, immár a konyhában, ahonnan a városközpontra látni. A gulyás pazar, majd elköszönés, és hiába, na, a mai tiltva, az a kedves tiltotta, de mégis még egy cigi lent a bejárati ajtónál. S egy mondat, Ardamica Ferenctől:

– Aztán majd ha jól sikerül valamelyik fotó, amit itt készítettél, tégy el belőle, jól jöhet még egy nekrológhoz is – *vállon vereget, elköszön, mosolyog a szeme sarkából, és már ki tudja milyen történet indult el a fejében, ennyi beszélgetés, múltban gázolás után.*

Tájtörténeteim

Beszélgetés Antal András
keramikusművésszel

SHAH GABRIELLA

Antal András Alsótoldon élő Ferenczy Noémi-díjas és Gádor-díjas keramikusművész. Júliusban egy hónapot töltött a szerbiai Arandelovac művésztelepén. Az alkotómunkát egy nagy kiállítás zárta, mely az elmúlt hetekben ért véget. Az itt készült alkotásai illetve néhány korábbi műve 2013. február 28-ig látható Szécsényben, a Kubinyi Ferenc Múzeumban.

– András, mesélj a nyári művésztelepről! Hogyan érezted magad ott?

– Nagyon sikeres volt a szerbiai kiállítás, és a művésztelepen is nagyon jól éreztem magam. Nekem ez volt az álmom. A felkérés azonban nagyon hirtelen jött. Mindössze néhány nap állt rendelkezésemre, hogy útra keljek. A 2010-2011-es losonci művésztelepi tapasztalataim azonban sokat jelentettek, mert eredményesen tudtam felkészülni a gyors utazásra. Egy olyan műterembe érkeztem, ahol a világ legjobb agyagával tudtam dolgozni. Az ottani körzeti televízió kért egy interjút tőlem, amelyben azt is említettem, hogy milyen szerencsés vagyok, hiszen az elmúlt években a losonciak szerint a világ (legalábbis Európa) legjobb agyagával dolgozhattam, most pedig itt már az első nap kiderült, hogy a helyi agyag – előkészítve – a világ legjobb agyaga. Féltre a tréfával, ez valóban nagyon jó agyag, mert erre települhettek a műszaki termékeket előállító nagy kerámiagyárok is, melyek sajnos az utóbbi években megszűntek. Arandelovac azonban márványáról is híres. Például a budapesti köztéri szobrok és temetők síremlékei is részben ebből a márványból készültek. Az Arandelovac közepén lévő hatalmas park szélén felépítettek egy modern alkotóközpontot kőszobrások és keramikusok részére. Én egy hónapot töltöttem itt a nyáron. A vendéglátóink teljes

ellátásban részesítettek.

– *Hogyan jött a meghívás? Te már korábban, az 1990-es évek közepén több ízben is voltál a Vajdaságban művésztelepen, van ehhez ennek valami köze?*

– 2005-ben rendeztél nekem egy kiállítást a Pásztói Múzeumban, és készítettél ott egy katalógust. Emlékszel? Amit az Állami Nyomda igazgatója szponzorált. Ebben szó volt a bucka gányói művésztelepről. A katalógus egy példánya eljutott a Vajdaságba, Olga Sram művészettörténészhez, az egyébként európai híru kiállítóhely, a Szabadkai Képzőművészeti Találkozó vezetőjéhez is. Ő kezdeményezte a mostani meghívást.

– *Ha jól tudom, Arandelovacon már a '60-as évektől kezdve megrendezik a Kőszobrász és Kerámia Szimpóziumot.*

– Igen, s mind a mai napig működik. Sajnos a kerámiagyárak ott is leálltak. A művésztelep azonban világhírű volt, s ezt próbálják most visszaállítani. 1996–1998-ban volt ott utoljára magyar meghívott. Különösen jólesett nekem, hogy engem is meghívtak, mert megtaláltam az irattáramban egy korábbi meghívólevelet. 1995-ben ugyanis már invitáltak ide, de sajnos akkor vissza kellett utasítanom a lehetőséget. Most azonban, az arandelovaci 47. művésztelepen a fönixmadárként meg-megújuló mozgalom felfelé ívelő ágát sikerült megtapasztalnom. Annyit mindenképpen hangsúlyozni szeretnék, hogy nagyon-nagyon könnyű a szervezőknek és az alapítványnak ez a felfelé törekvés, hiszen a megnyitón tömve volt a galéria. Ugyanis állhatnak az alapítványok mögött bármilyen pénzes szponzorok, ha nincs közönség, akkor semmit sem ér az egész. Jó érzés volt látni, hogy ott éhesek a kultúrára.

– *Kiérelt témával indultál a művésztelepre? Tudtad, hogy mivel akarsz ott majd foglalkozni?*

– Még a hosszú úton sem tudtam eldönteni, hogy mivel fogok foglalkozni, így teljesen rábíztam magam az ottani inspirációkra. Ez bármi lehetett. Odaérve azonban már pontosan tudtam, mit fogok csinálni. Alsótoldról indulva 10 km-re már az alföld nyúlványán kúsztam végig, s csak 500 km után találtam újra hegyvidéket. Belgrád után kezdett változatossá válni a vidék. Számomra ez igencsak hasonlított a cserhádi utakhoz, hegyekhez, völgyekhez. Otthonról haza – gondoltam magamban, bár akkor még csak reméltem, hogy hamar előjönnek az otthon hagyott emlékek, tapasztalatok. Így hát a helyzetből adódott, hogy a tájtörténet témakör ismét folytatódik, miként az Ipoly-parti Kálnón is ezt a témát jártam körbe.

– *A szlovákiai Kálnón, a művésztelepen 2010-ben és 2011-ben voltál. Itt készült el az Ipoly-parti gondolatok című sorozatod. Évszázados emlékek, lerakódott üzenetek és gondolatok törtek fel az Ipoly mélyéről kerámiáidnak köszönhetően, melyek motívumai mesélnek a vidék régmúltjáról,*

kultúrájáról, az Ipoly-parti városok, községek hatalmas kultúrkincséről. Izgalmas ezeket a kerámiaképeket alaposan szemügyre venni. Szerbiából viszont tájmotívumokat hoztál haza.

– Kálnón már a második nap megragadott az Ipoly közelsége, mert a falu közepén folyik át a keskeny „aligfolyócska”. Ennek hatására tértek vissza a szécsényi és pöstyényi gyermekkori emlékeim, s ezek tükröződnek vissza a munkáimban. Ezért lett *Ipoly-parti gondolatok* a címe. Most viszont, amikor nyáron Sumádijába érkeztem (én ezt magamnak Erdőhátnak fordítottam, a Cserhát alapján), teljesen otthon éreztem magam. Úgy is jártam-keltem ott, tehát könnyen megfejthetők voltak bizonyos tájmotívumok. A nógrádi táj jellegzetességeibe, a mély, sötét erdőkbe és szakadékokba futottam bele 600 km-rel odébb. Sokat jelentett ez, mert biztonsággal tudtam ott dolgozni. A záró kiállításon így több kisebb sorozatjellegű egységet tudtam bemutatni.

– *Régóta foglalkoztat téged a táj.*

– Igen, a tájtörténet már két évtizede izgat, és örültem neki, hogy öngyötres nélkül könnyedén tudom folytatni, s ez biztonságot adott. A földrajzi és táji azonosságok mellett nyilván jó néhány különbség is hatott rám, elsősorban az emberek mentalitását illetően. Számomra irigylésre méltó volt, hogy kedvesebbek és örömtelibbek egymással, sőt az idegenekkel is, mint amilyenek mi vagyunk itthon. Az életritusomat is észrevétlenül alakítottam át, az ottaninak megfelelően. A gyűjteménybe befogadott munkáim színvonalán is látszik, hogy ez jól hatott. A kiállítás megnyitóján ugyanis úgy tapasztaltam, hogy a szakmai közönség nagy örömmel fogadta a munkáimat. Az ottani művészettörténész ki is fejtette, hogy nem láttak még ilyet, ezzel a fajta technikával, szemlélettel még nem találkoztak. Harmincéves alkotói pályám elején viszonylag könnyen megtaláltam, ami nekem alkalmas. A redukciós égetésnek és redukciós máztechnikának egészen szélsőséges megnyilvánulásai vannak, amelyek egy művésznak már-már személyes jegyivé válhatnak. Ahány keramikus használja ezt a technológiát a világon, mindenki talál benne valami különleges izgalmat a saját maga számára. Így jártam én is ezzel az eleinte csak hatásos játéknak tűnő égetéssel. Hitem szerint minden eszköznek célt kell szolgálnia. Különösen, ha a cél az, hogy a publikum felé maradandót közvetítsünk. Az égetés eszköz, a különleges mázfelületek és effektusok, fénytörési hatások, amelyek ha szükséges, folyamatosan mozgásban tartják a felületet, folyamatosan sűrűltve közlik a mondanivalót.

– *Ezt igazán meg tudom erősíteni. Óriási élményben volt részem, amikor egy alkotásodat, a Nyári zápor sorozatod egyik darabját egy nagyon jól megvilágított teremben láttam. Hihetetlen lendülete volt. Egy „kettős” angyal jelenik meg, ezt az angyali hierarchiában trónnak nevezik, ezért*

általában kétarcú szárnyas lényként is ábrázolják őket a képzőművészetben. Az egymásba olvadást vagy éppen az önmagából való kilépést gyönyörűen mozgásba hozta a besütő nap fénye. Tehát az alkotás élni és működni kezdett. Ahhoz kellett tehát a fény, hogy az angyal kilépjén elrejtettségéből, és az ember számára is láthatóvá váljon. Ezt nagyon szépen meg tudta fogalmazni a kerámiában. Az állandóan változó fényhullámmászás érzéki tapasztalata segítette a mű belső lényegének felismerését.

– Pontosan ezért tudok nagyon örülni, ha jó galériába, jó helyre kerülnek a képeim, mert ott megnyílik a mű. De a legnagyobb örömet az okozza, ha olyan magán-, állami vagy alapítványi gyűjteménybe kerülnek, melyek hosszú évszázadokra is tudják biztosítani, hogy a műveim valamikor kiállításra kerüljenek. Ezek a gyűjtemények az évek folyamán állandóan bővülnek, szinte világméretűvé. A Kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdió gyűjteményében is nagyon sok munkám van, innen kerülhetek ki munkáim a világ számos kiállítóterébe, például Koreába, Barcelonába vagy éppen New Yorkba. Ha az ember egy művésztelep vendége, akkor minden esetben ott kell hagyni az alkotásokból, alapítványnak vagy állami intézménynek vagy magánművésztelepnek az ott készült munkákból, és tapasztalatom szerint mindenki görcsöl az első napokban, vajon hogyan teremődik meg az a nagyon színvonalas alkotás, mely az országot, a nemzetet és a művészt méltón képviseli, holott ott minden más: más szerszámokkal dolgozol, és még a nap is másképp süt.

– *Ez általában rövid idő, maximum 6 hét. Ez a rövid idő hogyan inspirál?*

– Mindenképpen érik az embert olyan benyomások, amik rögzülnek, és évek múlva bűvópatakként egyszer csak előzúdulnak, ez elől még kitérni sem lehet. Másrészt hosszú-hosszú évek kellene ahhoz, hogy kiteljesedjen és kiállításon köszönjön vissza például egy művésztelep élménye.

– *Ha jól emlékszem, így született a Nyári zápor sorozat. Előzménye 1995-re vezet vissza. Ekkor a szabadkai Bucka Gányó nemzetközi művésztelep vendége voltál. Mesélted, a kinti munkát egy hirtelen jött nyári zápor szakította félbe, bezavart titeket a műterembe. A vihar mint a kiszolgáltatottság érzése a biztonságos jólét közepette zuhant rátok. Villámcsapásszerűen eszméltetek fel, mi történik körülöttek. A vihar jelkép volt – a háború szimbóluma, mint utólag a világ tudomására jutott, a délszláv háború legvéresebb fejezete éppen ekkor történt, 1995 nyarán. A zápor volt az indító esemény, mely kikényszerítette azt a rajzsorozatot, melynek kerámiaváltozata később készült el.*

– Igen, 1995 nyarán készült egy rajzsorozat, és tíz év kellett, hogy ez a nagyon erős hatás megjelenjen a Pásztói Múzeum kiállítóterében. Szerencsére ennek a sorozatnak az erőteljes hatása lemérhető volt más kiállítóterek közönségén is. Láthatták az érdeklődők Kecskeméten, Dombóváron, Karancslapujtón, Balassagyarmaton, Budapesten, a Fészek

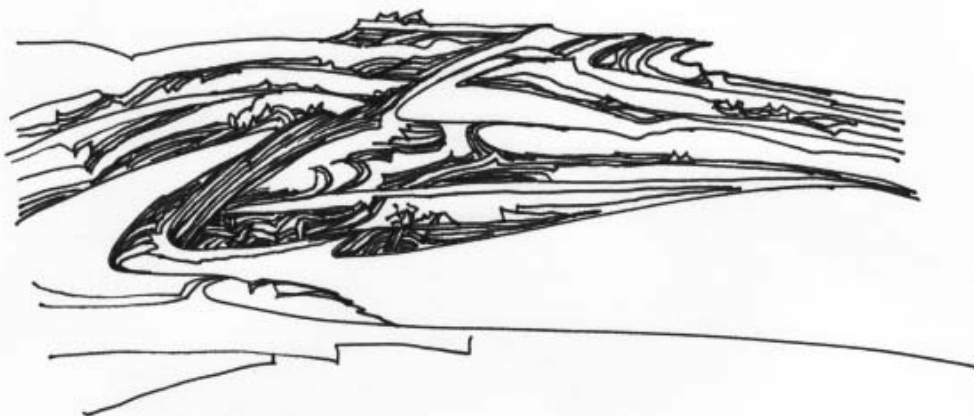
Klubban, legutóbb Ipolyságon. A közeljövőben pedig ez az anyag megy Szabadkára.

– *Milyen lehetőséget nyújt a művészi elgondolások kifejezésére és a gondolatok cseréjére a szimpózium? Milyen célokkal és feladatokkal térél haza, mi az az új élmény, ami beépül vagy be fog épülni a munkásságodba?*

– Lényegesen fiatalabb kollégákkal dolgoztam együtt. Ők mindannyian szerbek: Oliver Parlić, Maria Milin és Dejan Stepanovic. A hosszú közös munkának van egy izgalmas hozama, hogy egyszer csak az ember képes a másik szemével látni azt a valóságot és a leképeződését, amivel a másik szenvedélyesen foglalkozik. Félig kész művekkel jöttem haza, ezeket itthon befejeztem, és most gyermekkorom városában, Szécsényben állítom ki. Nagyon érdekel annak a különbsége, amit itthon, és amit ott tapasztalok: a táj hasonló, de a mentalitás más. Sokkal sűrűbben lakott a vidék, a megművelt föld összefolyik a természettel, s ez grafikailag nagyon érdekes. Azok a tájelemek könnyebben oldódnak formailag. Egészen biztos, hogy rajzolni fogok, amint jön a hideg idő, és kiderül, hogy képes vagyok-e visszahozni annak a tájnak a sajátosságát. Vajon előjön-e a kettős táj milyensége. Kíváncsi vagyok, hogy amit most szóban megfogalmazok, azt a papíron meg tudom-e jeleníteni.

– *Kivétel nélkül minden alkotásodon valami érdekes ritmust érzek. Esetleg a zene hat a munkáidra?*

– Bizony, roppant fontos számomra a zene, ez egy megtisztító katarzis. A munkáim szerkezete megegyezik a zenei darabok szerkezetével. De arra is kíváncsi vagyok, hogy a kerámiaképeimmel hogyan tudok megszólaltatni egy lírai vagy egy üvöltő-süvöltő ritmusú témát. Ezeket a megfoghatatlan és elmondhatatlan érzéseket a zene teremti meg bennem, és ezeket a hangulatokat rögzítem a kiváltott táji élményem hasznára.

Jónás könyve

Parti Nagy Lajos: *Fülkefor és vidéke*

PUCHER BÁLINT

Parti Nagynak az utóbbi időben néhány más, ismert irodalmi személyiséghez hasonlóan megnőtt a közéleti szerepvállalása. Megjelent kormánydöntést ellenző tüntetésen, januárban letiltatta szövegeinek a közrádióban történő sugárzását – példáját követte Závada Pál is – politikai, közéleti tartalmú szatíráit pedig tavaly április óta publikálja rendszeresen az *Élet és Irodalomban Magyar mesék* címmel. Ennek a szériának az első évada jelent meg nemrégén kötetként.

A szövegeket műfajukat tekintve a novella, karcolat, tárcza zsánerek határvidékére lehet elhelyezni, egyesek rendelkeznek cselekménnyel, másokban csak utalásokat lehet találni publicitást kapott eseményekre. Általánosságban jellemző a mesék szófordulatainak, motívumainak, a folklór elemeinek a felhasználása, valamint a rájátszás az archaikus nyelvre. A szövegek nyelvezete viszont nem marad meg a régies nyelv keretein belül, a napjainkban divatos kifejezéseket, idegen szavakat is magába olvasztja, egyfajta időtlen, szintetizáló szókészletet kialakítva. Ha precíznek akarunk lenni, akkor azt kell mondani, hogy ezzel még nem ért véget a *Fülkefor* szókészletének kialakítása, mivel olyan kifejezésekkel lehet találkozni a szövegekben, amelyek nem is léteznek PNL írásain kívül. Néha csak a szavak írásmódját változtatta meg – „öszvehúzza”, „kibírgya” – néha olyan elferdítéseket, összevonásokat eszközölt, amelyek ezen is túlmutatnak: „Azt a lesrefutamodványi bírómajmolódását a sok kónnak.” Ez a Parti Nagyul

beszél magyartöbbszire működőképes, szórakoztató, izgalmas, néha azonban úgy gondolom, átesett vele a ló túloldalára, és a „nyelvújítás” időnként már nehezessé teszi az olvasást: „Egyszer volt, hol nem volt, avót, hogy nem úgy vót. Nem vót éhes az pár tucat borsodi elkövető, ki fő nem kerekedett a mínusz 12 fokba Budapestre az országgyűlés elejbe, demonstrálni, hogy se reménye, se türelme, csak az éhes hasa, meg az éhes gyereke, s van ehő pár millió. Nincs!!! Mer a magyar ember úgy van a nemzeti együttműködésvel, hogyha keves jut néki, ami elképzeltetlen, hát inkább öszvehúzza magát, de nem panaszkodik.” (*Döbrögi kenyere*) A nyelvhasználat szempontjából a legjobb pillanatai az írásoknak azok, amikor egymástól távoli jelentésű fogalmakat kapcsol össze egy expresszió: „Akkó öszveültek az okosok, tanakodtak *vorksopszám*”, vagy a „Szodoma non koronat!”.

Lássuk, hogy a szövegek miről, hogyan fogalmaznak meg állításokat. A témájukat adó valós vagy fiktív események általában igen abszurd megvilágításba kerülnek, aminek a célja parodizálás, kritika kifejtése. Ennek tárgyát nagyrészt a politikai arrogancia és annak szövédményei, valamint a főként jobboldali fórumokon érezhető közhangulat megnyilvánulásai jelentik. Így pellengérré kerülnek az elmúlt évek fontosabb kormányzati lépései a visszamenőleges törvényalkotástól kezdve, az EU-val szembeni erőfitogtatáson keresztül, a bulvárkacsából a doktori címfosztásig jutott plágiumvádig sok minden. A szerző olyan hangnemben ír ezekről az eseményekről, jelenségekről, ami nem akarja az olvasóba sulykolni a véleményét, nem ítélezik hangsúlyosan, hanem higgadtan ironizál, mutat rá megannyi problémára. Ahhoz hasonló mentalitással, amivel például Örkény és Kafka prózájában, vagy Buñuel és Jancsó időskori filmjeiben lehet találkozni. A tárcák rokonságot mutatnak bizonyos blogok – mint például a *Vastagbőr* vagy az *Örülünk, Vincent?* – és nyomtatott vagy online folyóiratok – *Hírszerző*, *Magyar Narancs* – egyes publicisztikai cikkeivel. Elsősorban a problémákkal, a pozitívumok hiányával foglalkoznak, talán felháborodást fejeznek ki a leginkább, de nem kívánnak iránymutatást adni. Így azt nehéz lenne leírni, hogy milyen elképzeltés körvonalazódik PNL írásaiból az állam vagy egy kormány működését illetően, viszont amit elítél, azt lehetséges. Magam olyan dolgokra következtettem, mint a politikai marketing, a kettős mérce, a centralizált döntéshozatal, a szervilizmus, a jogállamiság gyengítése, a kirekesztés, a romantikus történelemszemlélet. A Lomnici-ügy kapcsán – amikor az egykori főbíróét ésszerű ok nélkül retusálták ki a köztévé hírműsorában, majd a retusálatlan felvételt töltötték fel a netes videótárba – írt darabban szinte tételesen sorolja fel, mi nem tetszik a rendszerben: „Hanem ez egy szervezett bujtány vót, bűnbanda, de vágóstu, szerkesztőstu, reporterestu. Mer egy biztos, űköt ember

nem utasította félsztül félszig se föntrű, se lentrű, ilyen erkölcsileg nem es fordúhatott elő a magyar közszógalatba, hogy odaszólás meg hasonló. [...] Mer ez a tempó eddigelé nem vót ám szokásba a Kárpátok meg I. Fülkefor alatt! Mer sohse retusállották ám magik alá a magyarok önkéntes magánnyugdíját, miképpen nem retusáltak ki a közmédiábúl nyócszáz embert, nem a jogállambúl a jogot, buktábúl a lekvárt, nem retusáták ki az alkotmánybírószágbú a függetlenséget, a nemzetbű a szegényt, a cigányt, zsidót, liberálist, meleget, nem retusáták ki az ép ész a magáhó való észből, nem, nem sose halunk meg. Előre, tus!" (*Előre, tus!*)

A kritikai meglátások szempontjából is jól sikerültek azok a darabok, amelyek egymástól távol álló jelenségeket kapcsoltak össze. Mint például a *Klubrádió ki a lukból*, amely azzal játszott el, hogy milyen lett volna, ha egy kormánykritikus médiumot a nemzeti konzultációhoz hasonló népszavazással szüntetnek meg. Erősebbek azok a művek is, amelyekben a fikció nagyobb szerepet kap a realitáshoz képest, és inkább történetet formálnak a hírekből, ahelyett, hogy csak „kommentálnák” őket. Ezeken belül különösen elnyerték a tetszésemet a teljesen fiktívek, mint például a *Cseh mese*. Ez egy nyilvánvalóan Kafkának szánt hommage, amelyben nemcsak a főszereplő, a király változik bogárrá, hanem vele együtt az egész sleppje. Viszont az aktuálitásoktól való elszakadás negatív hatással is járhat, ugyanis túl általánossá teheti az írásokat, ilyen például *A fülkeforság szárbaszökése* című opusz. Ugyan található benne utalások hírekre, a fő vonalat mégis az az ironizálás képviseli, hogy a jelenleg regnáló kormány által hangoztatott elvek szerint kezdenek el élni az állampolgárok, és „a mondott agyak eleje azt es tutta, amit a kerál nem es gondút. Illetve gondút, de nem monta. Ellenbe ki lehetött következtetni. Minden stallumhó ez köllött, a magáhó való empátia. Ki NER ma, evvót a kérdés.” Ebből akár el lehetne jutni valamiféle általános rendszerkritikáig, azonban ez nem történik meg, és inkább csak a centralizáltság, a politikai szlogenek feletti gúnyt lehet érezni. Kritikai észrevételek szempontjából ezek adják a kötet gyengébb darabjait, a konkrétumokat mellőző, időnként liberális szemszögű előítéleteket is felmutató, a tárgyukat általánosságban kifigurázó fricskák.

Parti Nagy a *Fülkefor* megjelenése óta folytatta publicisztikai írásainak közlését az *Élet és Irodalomban*, így felmerülhet a kérdés, hogy mi volt a cél azzal, hogy az első év anyagát kronologikus sorrendben kötetté szerkesztették (a teljes anyag hozzáférhető kis eltérésekkel az *ÉS* online oldalán). Más oldalról megközelítve, ez az 53 írás eredményez-e olyan nagyobb egységet, netán más minőséget, ami indokoltá teszi a könyvformát. Egyik oldalon ott van a praktikusság, rendszerezettség, gyakorlati szempontból az olvasótábor növelése, másikon a viszonylag rövid terjedelem, személyes ízlésem szerint a közép-szerű fricskák és a remeklések között hullámgörbét író színvonal és

egy megválaszolhatatlan kérdés, hogy akkor is megjelentek volna könyv alakban ezek az írások, ha nem egy Parti Nagyhoz hasonló elismertségű név jegyzi őket. Ezek mellett pedig, hogy a kötet bizonyos értelemben a fraktálokhoz hasonlít, amelyeknek a nagy egységei megismétlik a kicsiket: a szövegek összességükben nem fejeznek ki igazán mást és máshogy, mint egyenként. Egy inkább liberális felfogású értelmiségi fanyar humorú kommentárjai, tiltakozásai, sóhajai egy kormányciklus félidejében. Politikai zsákmányszerzések után, a célul kitűzött, általános életszínvonal-emelkedés előtt. Bizonyos értelemben morális értéket is lehet tulajdonítani Parti Nagy Lajos magatartásának – „bátran szólhassak s mint rossz gégéből telik” – de nem biztos, hogy a *Magyar mesék* egy év után megérték a könyvkiadásra. (Hosszas őrlődés utáni zárszó.) A *Fülkefor és vidéke* az aktuálpolitikára adott reakcióként betölti a „küldetését”, azonban hosszú távon, úgy vélem, nagy a veszély, hogy feledésbe fog merülni.

(Magvető, Budapest, 2012)

Így vagy úgy, de egyszer minden elvállik

Darvasi Ferenc: *Elvállik*

BARNA PÉTER

Darvasi Ferenc első novelláskötete *Elvállik* címmel jelent meg, 22 novellát tartalmaz. Érdekes egyből a címmel kezdeni: mi válik el? A novellák tükrében az abszolút determináltság adja a választ: minden ember sorsa, élete elvállik egyszer, vagy így, vagy úgy. Játékszerek vagyunk, bármit is csinálunk vagy akarunk csinálni, kevés beleszólásunk van az élet történéseibe. A legjobb, ha egyfajta sztoikus nyugalommal éljük életünket, és szinte semmit sem veszünk véresen komolyan, mert előbb-utóbb elvállik, hogy mi lesz velünk. Ha pozitív irányba fordul az életünk, szerencsések vagyunk, ha negatívba, így jártunk. Ez a filozófia szinte minden novellára érvényes.

A kötet szövegeiről általánosságban elmondható, hogy a fő hangsúlyt a szereplők kapják. Azok a szereplők, akik semmilyen különleges tulajdonsággal nincsenek felruházva, élnek vagy próbálják élni abszolút hétköznapi életüket. A témák egyáltalán nem kuriózumok, sőt, általában sablonokból építkeznek Darvasi, olyan sablonokból, amik sok meglepetést nem rejtenek magukban. Elmondható ez akkor is, ha a szerző olykor-olykor csattanóval szeretne csavarni a dolgokon. Legtöbbször azonban ez hatástalan. Van itt minden, ifjú vagy nyugdíjas szerelmespár, éhbérért robotoló apa, vidékről Pestre költözött fiatal lány, magányos festő, özvegy apa stb. És persze ami ezekből a karakterekből természetes módon adódik: panaszáradat, kiúttalanság, elveszettség, problémák és konfliktusok

tömkelege. Sajnos a valamelyest is dörzsölt olvasó a legtöbb szöveg esetében már sejti, hogy mi lesz a végkimenetel, vagy ha a csattanó valami mást nyújt, az sem épp a leghatásosabb. A novellák tehát sokkal inkább szereplő-, mint történetcentrikusak. Ez persze nem lenne baj, ha ezek a bizonyos szereplők karakteresek lennének, olyan összetett személyiségek, akik életet, színt vinnének a novellákba. Ez a legtöbb esetben viszont nincs így, néhány szereplő érdekesebb az átlagnál, de a rövid szövegekben nincs esélyük kibontakozni, és nem adnak eleget ahhoz, hogy olvasás után is gondolkozzunk róluk. Ezt lehetne ellensúlyozni a történetek sokszínűségével, a meglepetésekkel, fordulatokkal, de a legtöbb esetben ezek is elmaradnak.

Az első két szöveg hosszúmondatos elbeszéléstechnikával dolgozik, az olvasó nem tudja lerakni a könyvet, áradnak a gondolatok, rohan a cselekmény. Élvezetes olvasni őket, jól megírt alkotásokról van szó. Aztán megszakad a lendület, a harmadik, *Otthonka* című novella már hagyományos mondatokkal dolgozik. Hasonló a helyzet a párbeszédekkel is. Az első kilenc novella nem, vagy csak ritkán használ párbeszédes formát, a dialógusok függőbeszédben öltének formát, és ez előnyére válik a szövegeknek. A tizedik, *Szentivánéj* című darab azonban itt is megtöri a sort, és a könyv második felében már nincs rendszer, váltakozik a párbeszéd közlésének jellege. Az elbeszélés mód egyébként legtöbbször énelbeszélés, emellett az E/3. személyű külső elbeszélőt is előszeretettel preferálja a szerző. A szövegek könnyen olvashatók, a nyelvezet élőbeszédszerű, könnyed, gördülékeny. Az elbeszélő nem filozofál, nem gondolkodik, tudósító-szerepbe bújik, aki leírja a történeteket, de nem kommentál, nem reflektál.

A kötet és az önálló szövegek hibái ellenére Darvasi többször megmutatja, hogy milyen váratlan húzásokkal képes előállni. Kellemes meglepetéssel találkozhatunk például az *Otthonka* és a *Másik ember* című novellákat illetően. Az *Otthonka* című novellában ugyanis az egyik főszereplő egy öregasszony, aki galambetetés közben konfliktusba keveredik egy utcaseprővel, majd a munkás fellöki. Az elbeszélő így számol be erről: „– Amilyen idős a néni, olyan hülye! – zárta le a vitát az utcaseprő, de olyan hangosan ócsárolva őt, hogy mindenki hallja. Az Imre azt monda, nem akart az a férfi dulakodni, csak hogy ne etessen, azt szeretette volna, de hát az erősebb fizikum, ugye. Tolta, tolt a Baba nénit, szorította arrébb, az meg egyszerre felbukott. Reccsent is akkor valami, nem a botja, az egy parkoló autó alatt kötött ki, hanem a lábában. Egy lepedőbe göngyölték, úgy rakták be hátulra, a mentő hordágy nélkül érkezett. Műtét lett a vége. A Baba néni mindent elmesélt a kórházban.” (*Otthonka*, 24.) A *Másik ember* című novellának ez az utcaseprő az elbeszélője, és a következőképpen reflektál a történetekre: „Az az öregasszony délelőtt nagyon felidegesített.

Hogy nézett ki? Otthonka, virágmintákkal. Csodálatos, hogy vannak, akik nem veszik észre, hogy ők már tulajdonképpen nem is élnek. Ez nem élet, ez a virágmintás otthonka. Kis rozoga test hozzá. Lehettem volna kicsit türelmesebb, de a fáradság. Lehettem volna, de hányszor szóljak rá az ilyenre, hogy ne etessen, ne a járdán, és legalább ne a szemem láttára. Hajigálja széjjel azt a kenyérbelet. Galacsinok, ameddig a szem ellát. Lett, ami lett. Fellöktem, a kenyeret akartam elvenni tőle, és közben nem hagyta magát. Nem az én hibámból történt." (*Másik ember*, 38.) Darvasi tehát felvillant egy nagyszerű ötletet, valami extrát, amit végigvihetne az egész kötetben, és szabadon kísérletezhetne vele, hogy hogyan működik. Sajnos mégsem teszi, a hatásos, érdekes, újabb értelmezési lehetőségeket bevonó megoldásból egyszeri fellángolás lesz. Ez mindenképpen csalódás, az olvasó egy ideig keresi, hogy hátha más szövegekben is talál ilyen megegyezéseket, átfedéseket, aztán egy idő után elfárad és feladja.

Ami pozitívum, mindenképpen a hangulat- és atmoszféra-teremtés. A szövegek élnek, és talán a könnyed nyelvezetnek köszönhetően is, de van bennük valami. Valami, ami talán a következő köteteknél teljesen kibontakozik, és felmázolja azt a színezetet, ami csak Darvasi stílusára lesz jellemző. Nem megterhelő novellák ezek, olvastatják magukat, erejük olvasóbarát nyelvezetükben rejlik.

Vissza-visszatérő motívumok segítik megteremteni a különálló darabok összetartozását. Ilyen például a szerelem, azon belül az egyetemista szerelem, a költözés (vidékről Budapestre, vagy az onnan való visszatérés), de ilyen központi motívum a sín vagy a vonat is. Ez a sín köszön vissza egyébként a borítón is, Darvasi Andrea fotóján a hóból előbukkanó, több irányba futó rozsdás sínek és a vasúti váltók mutatják az utat, az út adta lehetőséget, vagy éppen az ebből adódó úttalanságot. A sín és a vasúttematika aztán legmarkánsabban az *Ünnepi ebéd* című szövegben tér vissza. Egy kisfiú vágánybenéző apjának viszi az ebédet. Karácsony van, hideg, fagy, és a fiú eltéved, sehoh sem találja apját, akinek az a feladata, hogy „szemrevételezi”, melyik pálya üres, hová küldhetik a vagonokat. Persze Márkó is követni akarja édesapját foglalkozásában, amit persze a szülők nem akartak: „A szülők meg szerették volna kímélni Márkót ettől a világtól. Ha tanul, talán több esélye lesz. És most, hogy ősztől felvették a belvárosi hatosztályosba, beigazolódni látszottak a remények. Az ország egyik legjobb gimnáziuma, büszkélkedtek a rokonoknak a szülők. Az eredményei kicsit romlottak, de hát ez mégsem a Külső-Ferencváros! Meglássátok, lesz belőle valaki! Felveszi a ritmust! A fiú nem mondta el nekik, milyen megaláztatásokban van része az iskolában. Így is elég szégyen, nincs azon mit mesélni.” (*Ünnepi ebéd*, 120.)

Márkó mindent tud a vonatokról, meg is bámulja őket bókászás közben rendesen, aztán csak meglett az éhes, fáradt apa is. A történet

vége tragikomédia: „A hangosbemondó húsz perc szünetet rendelt el. Az apa intett a fiának, hogy jöhet. Márkó régóta várt a pillanatra. És most, mint akit nyílból lőttek ki, rohant a sínek között, megszűnt körülötte a világ, úgy vágta, repesett a boldogságtól, hogy mindjárt az apja karjai között lehet, kikerült egy váltót, elszökellt egy gödör fölött, átugrott egy pályát, kettőt, már szinte karnyújtásnyira volt, mikor megbotlott az egyik sínben. Csúnyán elhasalt. Az ételhordó messzire szállt, felborult. A rekeszek elmozdultak. Barna lé folyt ki oldalt. A fiú már kelt is volna fel, hogy mentse, ami menthető.” (*Ünnepi ebéd*, 121.) Oda a karácsonyi menü, de az apa a szegényekre oly jellemző jóindulattal és baráti hozzáállással elvicceli a szituációt: „Az apja csak később hozta be a ragacsos ételhordót. Leszedte a felső rekeszt. Fenséges kacagással nyugtázta, hogy az első fogásból csak néhány szem bab maradt. – Anyád nem gondolta, hogy ez kevés lesz? – bámult az edénybe nagy komolyan, majd a fiára kacsintott. Az csak nézett rá meredt szemekkel. Jöhetett a következő rekesz. A rizses hús. – Nocsak, és újabban kísérletezik is? – Harsogta a férfi, mert ez meg tiszta leveses lett. Ebben a pillanatban nagyot kordult a gyermek gyomra. Nem bírta már tovább, ő is elmosolyodott erre. [...] Az apja félretolta az ételhordót. Érintetlenül hagyta a babot, a rizses húst. A hűtő tetején motozott. Előkerített két száraz kiflit a kenyértartó mélyéből. Az egyiket a fiának nyújtotta, és visszaült a pocsolójába. – Boldog karácsonyt! – mondta, és koccintottak az üres kiflikkel.” (*Ünnepi ebéd*, 122.) Mindenképpen a kötet ékessége ez a szöveg, még ha néhol talán egy kicsit giccses is. Váratlant húz a végén, megmozgatja az érzelmeket, mosolyog, vagy éppen sír az olvasó is. Az úttalan utak felé vezető sínrengetegben bolyongó fiú nehezen, de célba ér, és teljesen mindegy, hogy mi történik annak a bizonyos útnak a végén, vagy mi vár ott rá, kevés kivétel nélkül nem történhet olyan dolog, amit némi humorérzékkel vagy szeretettel ne lehetne semmissé tenni. Az útkeresés, az útról való letérés és eltévedés tehát egyszer véget ér, és akkor minden elválik. Elválik az, hogy az ember sorsa rosszra vagy jóra fordul-e. A végső üzenet egyértelmű: ha úgy akarjuk, a rosszból is jó lesz, és az „elválik” enigmatikus filozófiája optimizmusba, életigenlésbe vált át.

Az *Ünnepi ebéddel*, és még néhány novellával (*Elválík, Fű kettő, Otthonka, Munkaügy, Másik ember*) tehát megmutatta Darvasi, hogy lesznek még jobb kötetei is. Az *Elválík* nem kifogásolhatatlan könyv, de olyan nincs is. Ha tud a jövőben váratlant húzni, és a megalkotottságot, koncepciót tekintve kicsit koherensebbé tudja tenni a különálló szövegeket is, írásművészete színes foltja lehet a hazai novellamezőnynek. Elválík.

(Palatinus, Budapest, 2012)

Faljegyzetek

Juhász R. József munkáihoz

TÓTH KINGA

I. A Posztmodern ikonokhoz

1. Ikonok és bálványimádás: az „emberalkotta” bálvány, önnön teremtményeinket csodáljuk. Majdnem felértünk már az égig.

2. Humor a nagy x-ben: erkélyhiányokból áll össze egy hatalmas ház oldalán. A négyzetlapokból kicsempézett másik házlényen a két háromszög, mint két szem. A kékcsempésnek szabályosak a foghíjai, a másikon rövidülések, mozgó száj éles fogakkal. Ismét a fogak, asszociálni nem kellene, korlátoz. Posztmodern ikonokat – Pilinszkyre rímelve – épületóriásokat, monstrumokat, szörnyetegeket építettünk?

3. Irodák, néhol lakóházak, tudjuk, vannak bennük. Talán ezért keressük a kapaszkodókat, a történeteket, elvégre mégis csak házak ezek. De a látószög az ablaksorok mentén, ahonnan a fotók készültek, nem hagyja őket megtalálni. Nyugtalanít és továbbgondolásra-meredésre inspirál.

4. Atlanta, Kuangcsou, Hong Kong, Mexikó City, Milánó, New York, Pozsony, Torontó.

5. Keressük az „emberalkottában” az embert, ahogy a szemeket a zöld házban. Vagy az egymásra meredő halfejeket a mintában. Fenyegető meg hideg – ezt írom fel – ezekkel is adjuk a ruhát, de ha „műnemnél” maradunk: „ikon”. E világon kívüli, távoli, e világ feletti – ahogy a templom is – ott a figuralitás, itt az ember hiánya.

6. „Juhász R. József nemes egyszerűséggel és nagyfokú találékonysággal csak »neubauhausnak« nevezi a lakótelepi építészetet, kis betűvel és egybe írva, nehogy összetévezzük az Amerikában 1937-ben alapított és Moholy-Nagy László által vezetett New Bauhaus intézményével.” (Utószó, Szombathy Bálint) Ugyanitt: „igénytelen, egyhangúan szürke kockaházak”, „tömegszállások”...

II. Az *Urban mémoire* versképeihez

„nedves ágyékán végighúzta a vonóját”

1. Egy halban a végtelenség és a vonó íve, ahogy a hangszert megszólaltatja, de ugyanilyen a piros madár (sárkány) kiterjesztett szárnyú zuhanásának íve a megsemmisülésbe és az újjászületésbe: „Torkodban az Ország bibéje” (*Sárkánycsapda*).

2. Kromoszóma-mutációk piros végekkel, biztostűk, nyilak, vektorok, csigavonalak... aztán ott a fotó a hegedűsről, mellyel könnyebben válik verssé a vonóív, kapunk hozzá cselekvőt. Itt is a mozdulat a középpont, az árnyékok elnyelik a lényegtelen. Bálna- vagy ebihalformák, melyek kirajzolódnak a vektorokból, ők a visszatérő alakzatok, a körbe nem érés, a lendület jelei talán. Kódolok, dekódolok, kódvisszafejtek, síkban és 3D-ben, visszacsavarom a csigaívet, körbeér.

3. Megbélyegzett, matricázott városi emlékek a turisták, kötött formákat szétírók-feszítők a gondolatok: „A világ nem megismerni való, szavakkal nem leírható, de akkor mire jó?”

4. Magyar vers, mely leginkább egy reklámplakátra hajazva merész szókapcsolatokkal (MA SOK BABA HARAP/RONDA MESE-FA/HIRES TUTAJ-EMBER/BOCI-HERE/HOLD-TEST/HAT ELEVEN EMBER-COMB/HOL VAN A CUMI? MAMA!/HAT BANDITA KERESTE//--) hozzá balra szómagyarázatok, fent képekből fecnik, a humor a remény, felülírja a zűrzavart.

www.juhaszrokko.eu/urban_memoire/

(*Posztmodern ikonok*. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2012;
Urban mémoire. Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2012)

Pörzsölődő darazsak

Ádám Tamás: *Tetovált csuhébabák*
Összegyűjtött versek 1982-2010

GOMBÁR ENDRE

Nem azért vagyok elfogult Ádám Tamás iránt, mert magam is a Civitas Fortissimában, Balassagyarmaton születtem – néhány évvel korábban, mint ő –, hanem azért, mert igazi, jó költő. Közhelynek látszódnak e kifejezések, de nem az. Jó, nem is vagyok elfogult. Tárgyilagos leszek. Ígérem.

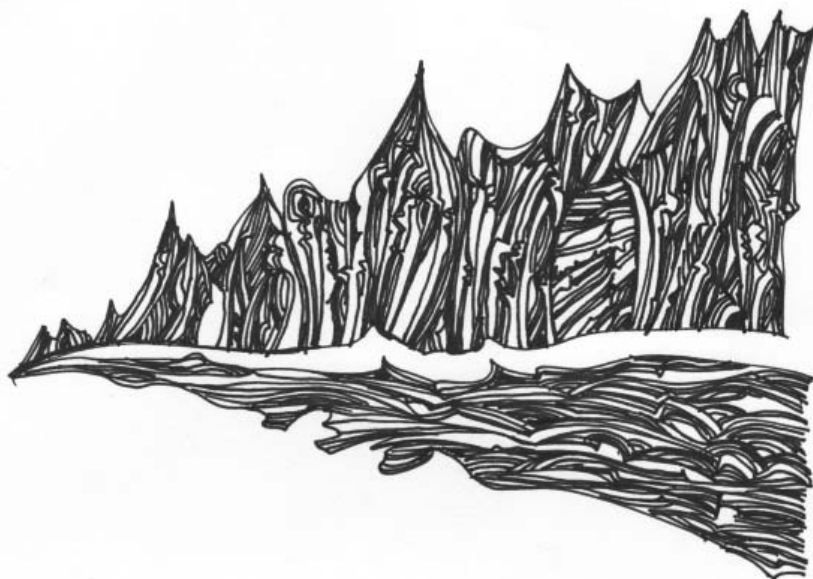
Amióta 1988-ban debütált *Gyökerek lélegzése* című verseskötetével, sok versében világosan tetten érhetők az erotikus élmények, horribile dictu, az erotikus tapasztalatok és a szexualitás töltése. Ezek is nagyon emberi, nagyon szép képek, kifejezések, sosem naturalisztikusak, ám realizmusukhoz nem fér a legkisebb kétség sem. Ugyanez áll a *Tetovált csuhébabákra* is. A másik vonulat édesapjának második világháborús katona-sorsa: „a második háború / bakancsainak nyomát/őrzi homlokod / azóta mulatsz szüntelen / könnyeid felisszák szilvafáid / nem vigasz hogy gyökerükben / folytatod tovább (...)” És édesanyjáié is: „este fiának szó / gyémánt álmokat / ki már megtanulta / a pokróc-szavakat / rózsafüzérre fűzni (...)” Nem hiányzik verseiből a politikum sem, de nem a napi politika szintjén politizál, szavainak mélyebb az értelme: „Manapság / fanyar bort isznak a költők / szívükben pinchideg kor / vöröslik / sápadt füstöt szögez szemöldökükre / az őszi hajnal” – írja *Cigányúton* című költeményében.

De térjünk vissza egy pillanatra az erotikához. Talán az egyik legszebb

ilyen fogantatású verséből, idézem itt: „megnyílsz / annyira nézlek / hogy fáj a szemem // combodon / darazsak pörzsölődnek / mámortól reszket / az ág csapolása (...)” Nagyszerű példa a finom, mégis zsongító érzékiség megjelenítésére. (*Combodon darazsak pörzsölődnek*) A *Halmazottan hátrányos* címet viselő versében összetett a mondanivaló, az „üzenet”, az egyén és a társadalom, a közösség depressziója egy töről fakad, ezt a tövet előbb utóbb ki kell, ki fogjuk irtani...

Sokat lehetne írni, mondani erről az értékes és jól válogatott verseskötetről és szerzőjéről, Ádám Tamásról, megérné. De a kritikus is gyarló. A ritkán előforduló modorosságok mellett elsősorban telitalálatokkal találkozunk Ádám kötetében. A kötet elolvasása, és főleg megértése nem könnyű és nem gyors feladvány, de az irodalomkedvelőknek föltétlen élvezet. Jó szívvel ajánlhatom nekik, nem csak a balassagyarmatiaknak, nem csak a palócföldieknek, nem csak a Nógrád megyeieknek, hanem mindenkinek, aki Ádám Tamás országos híró költőt, publicistát, szerkesztőt, főszerkesztőt már jóval korábbról is ismerték.

(Hungarovox Kiadó, Budapest, 2010)

Varázstalan leckék, fahéjas csigák

Erin Morgenstern: *Éjszakai cirkusz*

DEBRECENI BOGLÁRKA

Az *Éjszakai cirkusz* varázslatos világba röpteti el olvasóit, bűbajos és elbűvölő, misztikus és könnyed olvasmány, igazi „menekülőregény”. Titkon vágyunk arra, hogy időnként kiszakadjunk a mindennapok valóságából, átlépjünk a realitást a fantasztikumtól elválasztó határvonalon. Erin Morgenstern megteremti azt az atmoszférát, közeget, ahol jól érezzük magunkat, a mesevilágot, amiben elmerülhetünk, annak ellenére, hogy története, annak időbeli elhelyezése és központi helyszínének megválasztása szerencsésnek és stílusosnak mondható ugyan, de nem túlságosan eredeti. A 19. század vége, a 20. századforduló, és az azt követő néhány év az ipari, gazdasági, polgári felemelkedés, a technikai fejlődés, a művészetek megújulásának kora, valamint az elvagyódás időszaka volt, egyszerre, az amerikai író nő Londonja pedig a cirkusz születésének, debütálásának helyszíne, a társulat vándorlásának kiindulópontja, mint Angela Carter *Esték a cirkuszban* c. (1984) munkájában.

Morgenstern sztorijának minden szála előirányozza a közönségsikert. Olvashatunk mágusok rivalizálásáról, szenvedélyes, tiltott, a beteljesülés lehetőségét magában hordozó és viszonzatlan szerelmekről, illúziókról, cirkuszrajongókról, gyermekekről, fényűző szalonéletről. Az *Alice Csodaországban*, a *Charlie és a csokigyár*, a Tim Burton-filmek és a Walt Disney-mesék képi világa tagadhatatlanul rajta hagyta lenyomatát az eredetileg vizuális művészetekkel foglalkozó Morgenstern munkáján. Az említettek mellett érződik rajta J. K. Rowling, Edward Gorey és Christopher Priest hatása is, akiket az író kedvenc alkotói között említ több általa adott interjúban, Priest *The Prestige*-éből (*A tökéletes trükk*) például a „párbaj” motívumot kölcsönzi. Az átvett elemeket Morgenstern ügyesen rendezi új alakzatokba, minden formát, kliséit kibővíti, átszerkeszt, egyedivé tesz. Az idős mágusok tanítványaikon, Celián és Marcón keresztül küzdenek meg egymással, nem közvetlenül. Különleges megoldásnak tekinthető az is, hogy maga a cirkusz a ring, ahol Marco, a vetélytársak egyike, valójában nincs jelen, az intézmény alapítójának asszisztenseként a távolból figyel, irányítja

az eseményeket, reagál az „Álmok cirkusza” illuzionistájának lépéseire. A különös *Le Cirque des Rêves* ráadásul teljesen más, mint hagyományos társai, sötétedéskor nyit, hajnalban zár, elegáns, fekete-fehér, folyamatosan növekszik és váratlanul érkezik.

Morgenstern első regénye megjelenése után, 2011 őszén, heteken át vezette a *The New York Times* bestsellerlistáját. Rövid idő alatt számos nyelvre lefordították, kedvezően fogadták, megvásárolták a filmes jogait, mégis, a kritikusok és a bloggerek is több ponton támadták. Mind az amerikai, mind a magyar olvasóközönség felhívta a figyelmet a személyiségábrázolás elnagyoltságára, Morgenstern ugyanis bizonyos szereplők esetében nem foglalkozott eleget a karakterek érzelmi világának megjelenítésével. Emellett néhányan nehezen barátkoznak meg a mű szerkezeti felépítésével, a metaforák kidolgozatlanságával, az allúziókkal, például az erőltetett Shakespeare-utalásokkal, vagy a túlírt szentenciákkal, példabeszédekkel, ez utóbbiakkal nem véletlenül. Azt azonban minden kritikusa elismeri, hogy Morgenstern kiválóan bánik a szavakkal. Misztikus mesélői stílusa magával ragadó, lenyűgöző a karamellás pattogatott kukoricák, a fűszeres almaborok, a mogyorószemű-medvecukorfarkú csokoládéegérkék, a cukros-fahéjas csigák misztikuma, a mozdulatlan, élőszobor-szerű történésnélküliség, és az idősíkok-helyszínek váltogatásának vibráló dinamizmusa között feszülő ellentét. Ellenállhatatlanul vonzó a talányokkal teli, folyton bővülő labirintus, a törekeny Jégvirágok kertje, a sós lehetű Könnyek tava, a fehéren lobogó örömtűz, az égő gyertyákkal teletűzdelt kívánságfa, a griffmadaras varázskörhinta, a látványos meglepetéseket tartogató sátrak szimbolikus világa, a rejtett erők által mozgatott tömeg. A szerző mindent részletesen bemutat, amit be akar mutatni, az „eltávolítás” részéről szándékos, a hangulatteremtés egyik fontos eszköze. Nem kell megismernünk minden akrobatát, különös figurát, helyszínt, tárgyat, elvarratlan szálát, mozgatóerőt. A cirkusz megtartja titkait, hiszen éppen rejtélyessége miatt ellenállhatatlan, ha lelepleznénk, elveszítenénk, és akkor nem pusztán a fekete-fehér csíkos sátrak porladnának szét a semmiben, hanem elvesznének az álmok, elhalna a remény. Morgenstern remekül ábrázolja a láthatót és a láthatatlant, de a küzdelmet, a szerelem dilemmáit is, a kételyt, a rivalizálást, az elbizonytalanodást, a vágy természetét, az egymástól való függést, az érzelmek (meta)fizikai megtestesüléseit, a másik által való önmeghatározást, az önfeladást mint beteljesülést.

Rakovszky Zsuzsa fordítása tökéletesen visszaadja az eredeti mű hangulatiságát, a Libri Kiadónak köszönhetően a kötet igényes külső és belső megjelenése az angol kiadáshoz igazodik. Bízunk benne, hogy a 2013-ra tervezett *The Night Circus* mozifilm sem okoz majd csalódást.

(Fordította Rakovszky Zsuzsa. Libri Kiadó, Budapest, 2012)

● BARNÁ PÉTER (1988, Sárospatak) kritikus, szerkesztő, újságíró ● DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő ● GOMBÁR ENDRE (1938, Balassagyarmat) író, műfordító, irodalomtörténész ● GYŐRI LÁSZLÓ (1942, Orosháza) költő ● KÖTTER TAMÁS (1970, Csorna) üzletember, novellista ● KRAJNYÁK ÁDÁM (1990, Miskolc) költő ● MENYHÉRT ANNA (1969, Budapest) irodalomtörténész, költő, író ● NYERGES ANDRÁS (1940, Budapest) író, költő ● PUCHER BÁLINT (1989, Pécs) költő, kritikus ● SHAH GABRIELLA (1975, Salgótarján) művészettörténész ● SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) író, újságíró ● SZÁSZI ZOLTÁN (1964, Tornalja) író, költő ● SZÁVAI ATTILA (1978, Vác) író ● TÓTH KINGA (1983, Sárvár) költő, szerkesztő ● VASS TIBOR (1968, Miskolc) költő, képzőművész ●

● **ANTAL ANDRÁS** (1950, Pásztó) keramikusművész ● A budapesti Képzőművészeti Szakközépiskola tanulója, a Magyar Iparművészeti Főiskola szilikátipari-formatervező tanszékének kerámia szakán diplomázik ● Mesterei Csekovszky Árpád, Litkei József és Kovács Ferenc ● 1975 és 1984 között a Romhányi Kerámiagyár munkatársa ● 1979-ben és 1981-ben részt vesz a Siklósi Kerámia Szimpózium munkájában ● A Kecskeméti Nemzetközi Kerámia Stúdióaktöbbszörösztöndíjasa, 1999-től művészeti tanácsadója ● Díjai: 1976: FIM Alkotó Ifjúság Pályázat, különdíj; 1977: Madách-díj (Nógrád Megyei Tanács díja); 1977: Kiváló Dolgozó; 1979: SZOT-díj; 2003: Gádor-díj; 2006: Ferenczy Noémi-díj ● Köztéri művei: *Növényi ornamentika*, *Gyógynövények* (dekoratív festett síkkerámia, 1983, Debrecen); *Tarjáni fal* (kerámiarelief, mázas samott, 1988, Salgótarján); *Rajeczky Benjámín-émlékfal* (1991, Pásztó) ●

● **KAPILLER FERENC** (1983, Sepsiszentgyörgy) képzőművész, költő ● Egyéves kora óta Magyarországon él ● Középiskolás éve alatt Tolnay Imre tanítványa Győrött ● Építészetet, informatikát tanult, végül szakácsként, rajztanárként és filozófusként végzett Szombathelyen ● 2010-től régészeti rajzolóként tevékenykedik, könyvillusztrálást, grafikai munkákat vállal ● Zenével, versírással foglalkozik ●

Helyreigazítás (2012/3., 81. o.): Gréczi-Zsoldos Enikő 2012-es, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár és Közművelődési Intézet által adományozott díjának pontos megnevezése: Kulturális Tevékenységért díj. A részleteket lásd: <http://www.bbmh.hu/page.php?19>.

